

Kazalo

Sodobnost 11

november 2020

Mlada Sodobnost

Uvodnik

*dr. Igor Saksida: Na otoku
književnega upora* 1631

Mnenja, izkušnje, vizije

*dr. Bettina Kümmerling-Meibauer in dr. Jörg
Meibauer: Slikanice in kognitivne študije* 1643

*dr. Tina Bilban: Bele lise slovenske
mladinske književnosti* 1659

*dr. Marijanca Ajša Vižintin: Med knjigami,
migracijami in muzeji* 1673

Pogovori s sodobniki

Katja Klopčič Lavrenčič z Majdo Koren 1690

Sodobna slovenska poezija

Bina Štampe Žmavc: Drobne pesmi 1705

Sodobna slovenska proza

Slavko Pregl: Male skodrane zgodbe 1716

Tuja obzorja

Bart Moeyaert: Bratje 1734

Razmišljanja o(b) knjigah

- 1746 *dr. Milena Mileva Blažič*: Slovenske nagrade
za mladinsko književnost

Sprehodi po knjižnem trgu

- 1757 Simona Semenič: Skrivno društvo KRVZ
(*Alenka Urh*)
- 1761 Bina Štampe Žmavc: Kraljična onkraj
ogledala (*Ivana Zajc*)
- 1765 Andrej Rozman Roza: Rimuzine in
črkolazen (*Milena Mileva Blažič*)
- 1769 Damijan Šinigoj: Kjer veter spi
(*Sabina Burkeljca*)
- 1772 Igor Plohl: Lev Rogi v Afriki (*Gaja Kos*)

Uvodnik

dr. Igor Saksida

Na otoku književnega upora

Sedim na otoku in pišem esej, uvodnik, ki mi ga je predlagala Jana Bauer, zato ima zanj in za (upam) navdušeno-polemičen odziv bralcev nemalo zaslug tudi ona. Povabila izvrstne mladinske pisateljice kljub obilici dela in vsaj malce pravice do možganskega odklopa pač ne morem zavrniti; pa ne zato, ker bi želel prevzeti pozo nekakšnega politično korektno¹ polikanega gentlemana, ki bo nadvse dosledno uporabljal tako moške kot ženske oblike samostalnikov (ob vseh drugih slovničnih posledicah, ki tako koketiranje spremljajo) ali ki bo poudarjal pomen in kakovost tako imenovane ženske literature samo zato, ker jo pišejo ženske. Nič od tega, tak gentleman pa spet nisem. Razlog je povsem drugje: Jana Bauer je pomemben člen sijajne skupine sogovornikov (no, nisem napisal sogovornic in sogovornikov, ha!), ki se zbira okrog KUD Sodobnost International in revije s podobnim imenom, in čisti privilegij je, da z njimi kdaj pa kdaj lahko razpredam razpravo ali le nizam domislice o književnosti, književnih sporočilih in življenju nasploh – tudi takrat se počutim podobno kot sedaj: kot da sem na otoku, kjer imajo besede, literarne ali manj literarne, še vedno gost in nov pomen in še niso podlegle inflaciji vsebine.

¹ “Bistvo je v tem, da se s politično korektno odločitvijo lahko izogneš še nerazrešenim družbenim vprašanjem, ko jih zakrinkaš z vljudnejšo govorico.” U. Eco: O politični korektnosti. Glej: U. Eco: *Po rakovi poti. Vroče vojne in medijski populizem* (prev. V. Bratina). Ljubljana: Mladinska knjiga, 2009 (Esenca), str. 100.

Razmerje med književnostjo in vsakdanjikom, če se beseda življenje zdi komu prepatetična ali preprazna, zame pač ni delnica ali bankovec brez vrednosti, posledici neusmiljene inflacije. Zlasti v teh časih se vedno znova kaže, da bo treba moč besede, morda najprej in predvsem pesniške, znova zavestno okronati za najpomembnejšo zlato rezervo naroda. Da je to mogoče, kaže podoba poezije nekaj in danes. V času nastajanja vrhunške slovenske književne besede je ta imela ne le estetski, ampak v resnici narodotvorni, torej politični učinek. Morda se ni odveč spomniti na precej nenavaden dogodek – Josip Vidmar je na poti na drugo zasedanje AVNOJ-a Vladimirju Nazorju pokazal žepno izdajo Prešernovih pesmi: “Stari hrvaški poet je nekaj časa molče listal po knjižici, nato pa se je obrnil k svojim tovarišem in dejal: ‘Pomislite, kaj lahko povzroči takale knjižica pesmi. Tale je ustvarila slovenski narod. Brez nje ga ne bi bilo.’ Vsi vemo, da je v teh besedah veliko resnice. Mož, ki je ustvaril to knjižico, je nedvomno bistveno posegel v usodo slovenskega naroda, morda sploh odločilno.”² Ne glede na konfliktnost romantičnega pesnika in sočasnega sveta je torej pesniška beseda zavrtala v čas, v katerem je nastala, ga preseгла, s tem pa odprla možnosti za nenehne aktualizacije – bolj in manj resnobne – tudi mnogo desetletij po nastanku (o tem nekaj besed še pozneje). Ne le Prešeren, tudi slovenska zgodovinska avantgarda, predvsem Srečko Kosovel, je nenehno svež izziv za najrazličnejše interpretacije, ki sežejo od znanstvenih monografij pa vse do priložnostnega recitiranja njegove poezije na spletu in celo na raperskem koncertu. O tem, da so njegove besedne zveze *Evropa umira, rešitelj je kapitan, on je zver, zlato je gnoj in negativni total* neverjetna priložnost za vse mogoče vrednostne opredelitve in aktualizacije, najbrž sploh ne gre izgubljati besed. – Morda je bolj smiselno, da se ozremo v nekoliko bližjo preteklost. Čas virusne izolacije in posledično blagodejen upad besedičenj na vseh mogočih neskončnih sestankih je bil čas za poglobitev v izročilo slovenskega pesništva upora, zares monumentalni projekt, ki je potekal od leta 1970 do leta 1986 na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani pod vodstvom akad. prof. dr. Borisa Paternuja. Nastale so kar štiri knjige, ki vsebujejo najrazličnejša besedila (vseh skupaj je bilo zbranih okoli 12.000, knjižno je bila izdana le petina), spremne opombe in podrobno študijo, v kateri je pojasnjeno, kje iskati vir za moč pesniške besede v času, ko je bilo treba ohraniti predvsem golo življenje in bi škatalasto-štacunarska logika vsakdanjega pragmatizma bržkone razmišljala,

² D. Pirjevec: *Vprašanje o poeziji; Vprašanje naroda*. Maribor: Obzorja, 1978 (Znamenja, 56), str. 56.

da je med vojno pomembna najprej nepreluknjana koč, nato za silo poln želodec in šele čisto na koncu morda kak verz: "Globinska motivacija Slovenskega pesništva upora je bila najprej in v prvi vrsti nacionalno eksistenčialna, izhajajoča iz spoja osebne in narodove ogroženosti. Tej motivaciji se je pridružila in ji sledila socialna, ki je izhajala iz prav tako prvinskih potreb po temeljiti preobrazbi močno propadle nekdanje jugoslovanske meščanske družbe. Strankarska, lahko bi ji rekli partijska motivacija je v tem pesništvu pravzaprav najmanj navzoča, čeprav je mestoma zelo neposredna in radikalna."³ A veliko bolj kot obseg štirih knjig (2.500 strani) sta vznemirljivi raznovrstnost in mestoma izjemna estetska inovativnost zbranega pesništva. V zbirki je najti tako likovno pesem z jasnimi potezami avantgardno-modernistične poetike kot izbrušene sonete in daljše pesnitve, predvsem pa, kar tudi za temo tega eseja ni brez pomena, neverjetne navezave na pesniško tradicijo. Nazaj k Prešernu, torej. K njegovim verzom, ki jih je mogoče aktualizirati povsem akcijskospodbujevalno, kot je to naredila študentka arhitekture, vzgojiteljica in aktivistka OF Tihomila Dobravc, eno od najbolj zanimivih imen v zbirki, leta 1941 ob Prešernovi *Pevcu*:

Miru

se bodočega spomni, ne daj zdaj sovragu miru!⁴

Ob tem ne gre pozabiti na celo vrsto humorno-parodičnih predelav klasičike; zanimiva je predelava Prešernove *Glose* (odveč je obnavljati njeno vzvišeno vsebino in tej primeren slog, a neznani avtor jo je predelal in objavil v priročniku za mitinge) – pred nami je humorna tožba partizanskega mulovodca, ki jo uvaja moto:

Slep je, kdor se z mulo ukvarja,
vedno mu kopita kaže,
večkrat krepkih brc primaže,
svoj živ dan on s pal'co udarja.⁵

³B. Paternu: Slovensko pesništvo upora 1941–1945. Glej: *Slovensko pesništvo upora*, 4. knjiga (ur. B. Paternu), Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1997, str. 587.

⁴ *Slovensko pesništvo upora*, 3. knjiga (ur. B. Paternu), Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1996, str. 297.

⁵ *Slovensko pesništvo upora*, 1. knjiga (ur. B. Paternu), Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1998, str. 96.

Poezija je torej v času, ko sta posameznik in narod občutila globoko prizadetost in ogroženost, delovala ne le aktivistično, politično, ampak tudi kot medbesedilna in estetska igra s pesniško tradicijo in celo z jezikovnim gradivom kot takim. A če je bila “nekoč in nekje” prepletenost preizkušanj stvarnosti in pesniškega odziva nanje možna – kako je s tem danes? So pesniki res nujno obsojeni na tiho ždenje v slonokoščnem stolpu, da se lahko le kot sviloprejka zapredajo v lastne izmišljije? Res pesniška beseda nima več nobene moči in ne ugleda, kot je na lanskem Pomladnem srečanju avtorjev in sodelavcev Sodobnosti publikli zabrusil pesnik Uroš Zupan? Danes morda res ne bo več treba brati Prešerna ob tabornem ognju “s sabljico pripasano in puškico nabasano”, a uporniška moč pesniške besede lahko vsekakor pride do izraza – in s tem njena prepletenost z vsakdanjikom, s “tu in zdaj”. Kaj nam pove posnetek⁶ slovenskega verzologa in pesnika Borisa A. Novaka, na katerem, obdan z obrazi protestnikov, transparenti, podobo policijske marice, vzkliki, hupanjem in žvižgi piščalk, recitira odlomek iz svojega epa *Vrata nepovrata*:

In kdo so sploh bili ti čudni biciklisti,
ki so hiteli proti toku, ta strašila,
te prikazni, ti norci, ti nadrealisti?

Je nenavadno, da je video posnel prav Karpo Godina, čigar film *Splav meduze* (1980) govori o uporu avantgarde v dvajsetih letih na ozemlju države, ki ji je nekoč pripadala tudi Slovenija? Z drugega konca, morda sploh ne tako zelo drugačnega, prihaja malo pred “biciklističnim” videom še en izstopajoč izdelek. V času karantene (video je bil izdan 31. 3. 2020) so slovenski raperji, slogovno med seboj povsem različni ter bolj in manj znani, sestavili “lepljenko” *Tventi’Tventi*⁷ – takole zvenijo Emkejevi verzi iz nje:

mam filing, da ko bo konec tega, bodo še večji problemi,
spet stare face na sceni – vemo, kaj to pomeni,
mogli bi protestirat’, samo jim paše, da smo v karanteni ...

Uporniške besede poezije in/ali rapa so neskončno oddaljene od črne luknje sodobne tвитovske komunikacije – preproste, površne, preračunane na hipni učinek, prepogosto arogantne in žaljive. Komunikacije, ki želi

⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=tmvOypEpuXU> (Dostop 16. 8. 2020.)

⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=FXmz-x6iSH8> (Dostop 16. 8. 2020.)

omajati ali celo uničiti verodostojnost sleherne poglobljene misli, umetniške ali strokovne; kot taka ni nikakršen izraz svobode govora in demokracije, ampak izraz zavestnega zatekanja v diktaturo neznanja, narcistične pravice do neargumentiranega osebnega mnenja – v resnici je tvitovski način družbenega “dialoga” sodobno barbarstvo.

Sedim na otoku izpovedne moči besede, na otoku, ki ni samoizolacija in kjer mi tudi nihče ni vročil odločbe, da moram obvezno v karanteno z zalepljenimi usti. To je otok, s katerega poletajo zelene besede kot Kosovelova *Rdeča raketa* v tišino obrabljenih, “starih besed”, kot bi rekel Boris A. Novak. Toda ali Slovenci še znamo slišati govorico upora? Ne le upora “pesmi za vsakdanjo rabo”, kot je pesništvo, odgovorno trenutku, v katerem nastaja, označil Oton Župančič, ampak uporniškost književnosti kot posebnega videnja sveta nasploh. Preseganje in spreminjanje stvarnosti na krilih besed kot edinstvena moč umetniške besede – vse to je zaznavno v danes že kar klasični knjigi Mete Grosman o branju in poučevanju književnosti: “Bralčevo zanimanje za leposlovje izvira iz njegovega zanimanja za druge ljudi, iz njegove želje slediti njihovemu delovanju in razumeti njihove nagibe ter iz njegove želje po sodelovanju z drugimi pri razmišljanju o predstavljenih možnostih človeške izkušnje. V raznih oblikah in stopnjah je tako zanimanje za soljudi značilno za vse normalno socializirane ljudi, nimajo ga le ljudje z zgolj rudimentarno razvitimi ali zakrnelimi družbenimi interesi. Pojavne oblike tega zanimanja se seveda spreminjajo z razvojno stopnjo bralca; medtem ko manj izkušen ali mlad bralec v branju išče potrditev smisla ali (privzdignjeno) razlago lastne izkušnje in lastno identiteto oziroma določitev možne vloge za samega sebe, se bolj izkušen bralec zaveda, da je branje leposlovja posebna oblika sporočanja, sprejeta tehnika za razširitev razprave o življenjskih možnostih.”⁸ Navedek je vsekakor pomemben: za razliko od naivnega bralca, ki med branjem išče najprej in predvsem potrditev lastnih miselnih vzorcev, še huje je seveda v sodobni tvitovski gluhosti, je poglobljeno branje književnosti eno od najbolj demokratičnih polj dialoga. Ne le zato, ker se vsako književno besedilo odpira bralcu, saj brez njegove soudeležbe pri ustvarjanju pomena prebranega sploh ne more obstajati, tudi zato, ker je, če je zares kakovostno, podlaga za razpravo o sporočilu in smislu povedanega. Branje književnosti izhaja iz temeljne človeške radovednosti: iz vprašanja, kako svet vidijo drugi, kako ga doživlja nekdo, ki ima drugačne življenjske in bralne izkušnje, kako je vedno znova, ne glede na nepregledno množico

⁸M. Grosman: *Bralec in književnost*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1989, str. 23.

besedil, mogoče iz črk ustvariti nekaj novega, presenetljivega, pretresljivega – in predvsem živega, poglobljenega – ali kot piše v najnovejši knjigi o razlogih za branje knjig v digitalni dobi Miha Kovač: “Pri branju ne uživam le v zgodbah, ampak izvajam tudi vaje v preizpraševanju samega sebe in s tem v omejevanju lastnega ega, včasih pa tudi v prepričevanju drugih in v sodelovanju.”⁹ A da bi bilo tovrstno srečanje bralca z besedilom in bralcev ob besedilih sploh možno, je treba književnost najprej brati. Z bralnimi navadami med Slovenci, zlasti med odraslimi, pa je podobno kot z vrednotami v politiki: na načelni ravni take in drugačne “face”, stare ali nove, praviloma pridigajo o morali, že čez nekaj trenutkov pa jih je mogoče zasačiti s prsti v sosedovi marmeladi. Nič drugače ni z branjem med Slovenci. Kar naprej se slišijo visokoleteče misli o pomenu branja, a rezultati slovenske bralne zmožnosti so naravnost mizerni. A kaj sploh je (bralna) zmožnost – bolj moderen in (vsaj meni) skrajno nesimpatičen izraz je kompetenca? Je pojem, ki povezuje stališča, postopke in znanje. Visoko razvita bralna zmožnost kaže na posameznikovo pozitivno vrednotenje pomena branja, obvladovanje bralnih strategij in poznavanje književnosti – torej načitanost. Bralec pozna književnost, klasično in sodobno, a ne le na ravni znanja za televizijske kvize ali križanke (naslov in avtor), je zmožen kritičnega branja, kar pomeni, da ne benti in robanti, če avtor pove kako stvar drugače, kot to pričakuje. Tak bralec ve, da je književnost domišljija, zato se ne zgraža nad avtorjevim svobodnim prikazom sodobne družbe in ne vlaga kazenskih ovadb zoper ustvarjalce ali pedagoge, ki da (mladim) bralcem ponujajo spotakljive vsebine. Bralec z razvitimi bralnimi strategijami tudi ne komentira histerično posameznih odlomkov, zlasti če so iztrgani iz sobesedila, in ne filozofira o kvarnem učinku problemske literature na osamljene (mlade) bralce brez zaščite, češ da jo bodo posnemali ... Kritični bralec ve, da se vsaka izjava v književnem besedilu pojavlja v kontekstu časa nastanka in časa branja, da jo je zato mogoče razumeti na zelo veliko načinov, pri tem pa nihče nima pravice, da bi komur koli vsiljeval lastno mnenje. To seveda ne pomeni, da ima kar vsakdo, tudi nekritični bralec, svoj prav – še zdaleč ne! Misel *Jaz sicer nisem prebral knjige, a že po naslovu vem, da je obupna!* ob mladinskem besedilu Vladimirja P. Štefanca *Sem punk čarovnica, debela lezbijka in ne maram vampov* ni odraz bralčeve svobode in pravice do osebnega presojanja knjige, ampak njegove nepismenosti. Visoko pismen bralec namreč ve, da književnost od prvih zapisov (“Nas pa

⁹ M. Kovač: *Berem, da se poberem. 10 razlogov za branje knjig v digitalnih časih*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2020, str. 68.

še zmeraj preganjajo. / Lačni in sključeni stopamo. / Naša pleča so bron, / naša srca so bron, / ko nosimo dan za dnem.”¹⁰) do sodobnega trapa (“Ene par jih rabm počekirat / še u real life / Če so real life / To kar maš na gramu dobr veš da to ni real life”¹¹) kritično osvetljuje družbo ter ponuja razmislek o vrednotah in estetskih normah ne glede na čas nastanka – zato je bralcu z razvitimi potenciali opomenjanja besedila tudi povsem jasno, da je književnost vrednota, kar se označuje s pojmom bralna kultura in zajema predvsem naklonjenost do branja. Branje kot vrednota, bralna zmožnost je v naši državi, ki se želi primerjati z najboljšimi na svetu in je na nekaterih področjih pri tem tudi uspešna (na naše smučarje, košarkarje, plezalce, kolesarje smo lahko upravičeno ponosni), zares sirota Jerica. Podatki¹² so nadvse zgovorni: v letu 2019 smo imeli vrli Slovenci kar 43 % nebralcev med odraslimi, s čimer smo padli na raven bralne razvitosti iz leta 1978. Prav neverjetno je, da 13,4 % visoko izobraženih sploh ne bere knjig oziroma se deklarirajo kot nebralci in da četrtnina odraslih slabo razume že preprosta navodila. Kako naj odrasli bralci z zelo šibko bralno zmožnostjo (nerazumevanjem preprostih besedil in negativnim odnosom do branja) navdušujejo mlade za branje, kako naj torej “investirajo v prihodnost”, če mi je dovoljena raba patetične besedne zveze iz zaloge ekonomsko-nacionalnega interesa? Zdi se, da nikakor – tvitanje in deskanje po spletu je očitno bolj privlačno kot branje knjig in njegova promocija, zato smo vrli Slovenci po velikosti domačih knjižnic na repu razvitih držav, pogosto pa otrokom bere le slaba tretjina vrlih slovenskih staršev, medtem ko je delež na Norveškem povsem drugačen – tam otrokom bere skoraj 80 % staršev (menda ne mislimo, da Norvežani prežidijo vse dneve in noči ob enolončnici *fårikål*, svečah in knjigah, saj tam na daljnem severu tako ali tako ni nobenega dela ...). Nič nenavadnega ni torej, da v starostni skupini 18–24 let 18 % slovenskih bralcev kupuje knjige zgolj v angleščini, še 16 % pa jih je v letu dni več kot pol knjig kupilo v angleščini. Upadanje števila bralcev, siromašno kupovanje knjig (ki se ni povečalo niti med karanteno, se je pa zato popeterila prodaja sobnih koles), šibko družinsko branje in pot na angleške književne trge nas očitno potuhnjeno, a vztrajno vodijo v objem duhovnega imperializma angleško govoreče zahodne “civilizacije”

¹⁰ *Pesem nosačev žita*, staroegipčanska ljudska pesem. Glej: https://sl.wikipedia.org/wiki/Pesem_nosa%C4%8Dev_%C5%BEita (Dostop 16. 8. 2020.)

¹¹ Capital Crew: *REALIFE* (Feat. Drill). Glej: <https://www.youtube.com/watch?v=wa9m-PAFD6Lw> (Dostop 16. 8. 2020.)

¹² Glej: *Knjiga in bralci VI. Bralna kultura in nakupovanje knjig v Sloveniji v letu 2019* (ur. S. Rugelj). Ljubljana: UMco, 2019 (Knjige o knjigah).

z vso cenzuro in izvažanjem demokracije v ekonomsko-duhovne province vred; da vrli, smeli, kremeniti Slovenci kar sami stopamo po poti v naročje globalne enolončnice, pa je tema, ki jo je Ivan Cankar že obdelal v eni od svojih dram z enobesednim naslovom na H, pred njim pa še France Prešeren v *Elegiji svojim rojakom*:¹³

Kar ni tuje, zaničuješ,
starih šeg se zgublja sled,
pevcev svojih ne spoštuješ,
za dežele čast si led!

Je bedno bralno zmožnost našega naroda res mogoče razložiti zgolj in samo z zunanjimi dejstvi, torej z uvažanjem anglo-ameriških duhovnih prostranstev (logike tviterja ipd.) in dozdevno našo šibko ekonomsko močjo? Seveda ne, saj smo tudi v ekonomsko težjih časih brali več. Se je pa ob agresivnem vdoru novih oblik družbenega (ne)sporazumevanja vendarle treba ozreti tudi v prostor naše podalpske tople grede in se vprašati, ali je v njej kaj takega, kar bi Hamlet označil kot "nekaj gnilega". Če že ne ravno gnilega, pa vsaj postanega in zatohlega – a tudi tako stanje je pač na dobri poti, da se gniloba razmahne in prepričljivo zadehti. Kako je mogoče pojasniti dejstvo, da smo v mednarodnih raziskavah bralne pismenosti med mladimi (PIRLS, PISA) nad povprečjem razvitih držav, potem pa strmoglavimo pri merjenju bralne zmožnosti odraslih? Kje se zgodi usodni spodrseljaj? Ker sedim na otoku in se ne bojim, da bo do mene priplaval kak tvitovski nergač, tvegam domnevo: razlog je tudi v književnem pouku, ki se je uveljavil na poosnovnošolski stopnji, zlasti v gimnazijah. Jasno je, da ob dejstvih o obupnem branju med odraslimi krivde ne gre pripisovati le pouku slovenščine, saj se bralna pismenost ne razvija le pri tem predmetu – najuspešnejše države vedo, da je treba razvijanje bralne zmožnosti vgraditi v vse predmete ter da je preverjanje bralnega razumevanja tudi domena naravoslovnih, družboslovnih, umetniških predmetov in celo športa. Uspešne države promocijo branja, predvsem branja med fanti, sicer po vsem svetu slabšimi bralci od deklet, povezujejo celo s prostočasnimi dejavnostmi, na primer s športom: v Kanadi poleg natančnih strategij razvijanja bralne zmožnosti poskrbijo za bralne "vzornike" mladim bralcem, zato mednje povabijo nogometaše, gasilce, policiste in starejše vrstnike; v Avstraliji k skupnemu branju in pogovoru s fanti o prebranem

¹³ *Poezije doktorja Franceta Prešerna z dodatkom*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1993, str. 201.

povabijo očete (pobuda *Pravi moški berejo*), v Nemčiji v okviru programa *Brcanje in branje* mladi nogometaši med odmorom berejo – zanimivo je, da je bralnomotivacijski program nastal v sodelovanju z nogometnim klubom VfB Stuttgart.¹⁴ V vseh tovrstnih primerih, ki se ciniku morda zdijo znanstvena fantastika, se skuša pismenost povezati z življenjem mladih, z njihovimi bralnimi in drugimi interesi, predvsem pa z vprašanjem, kako narediti branje in poustvarjanje po branju v šoli in izven nje privlačno, osebno in dialoško. Se je o tem, kako naj bo branje za mlade smiselno, vsebine pa relevantne – take, ki bodo mlade spodbujale k osebni zavzetosti za spoprijem s pogosto zapletenim svetom književnosti ter za suvereno in utemeljeno izražanje lastnega mnenja o prebranem –, smiselno spraševati tudi v okviru najbolj resnih šolskih izzivov, npr. ob zasnovi mature? Brez dvoma: dejstvo je, da obstoječi sistem splošne mature iz slovenščine tako po zasnovi kot po izvedbi nikakor ne more biti bralnomotivacijski. V njenem delu, ki je namenjen preverjanju bralne zmožnosti ob leposlovnih besedilih, prevladuje reprodukcija naučenega, v glavnem obnavljanje vsebin književnih besedil po vnaprej predpisanem postopku, ki ga določajo vprašanja in navodila v okviru maturitetnega esejskega naslova. Temeljna dejstva, ki jih je pokazala raziskava¹⁵ stališč do mature med študenti prvega letnika slovenskih univerz, so vsekakor zanimiva in sama po sebi zahtevajo temeljit razmislek o zasnovi mature v prihodnje. Bivši dijaki v maturi ne vidijo njene usmerjenosti v razvijanje bralne pismenosti in bralnoučnih strategij, povezanih z nadaljnjim študijem; zdi se, da jim je matura nekakšna samozadostna naloga, ki jo je pač treba opraviti. Njihovo mnenje je povsem razumljivo: če matura s svojo zasnovo ne spodbuja dialoškega branja in razpravljanja o književnosti in če vsega tega dijaki nimajo možnosti izraziti v eseju, pač pa je vrlina to, da čim bolj pravoverno in papagajsko ponavljaš tuje misli (iz spremnih besed, priročnikov, spletnih mest ipd.) – čemu bi torej zavzeto, kritično bral (književnost) tudi po tem, ko mineta maturitetna prisila in piflarsko pripravljanje na obnovo prebranega, ki se, prav ironično, imenuje celo esej, sicer izrazito subjektivna razpravljalna besedilna vrsta, osredotočena na zanimiv problem? Skrb vzbujajoče, a razumljivo je, da kar 64,94 % mladih in skoraj polovica njihovih učiteljev meni, da matura ne spodbuja pozitivnega odnosa do materinščine – in smo tam, kjer

¹⁴ Glej: E. Hozjan: *Projekti in programi za spodbujanje bralne motivacije pri fantih*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, 2013. Glej tudi: <https://www.vfb.de/de/1893/club/vfbfairplay/projekt/jugend/kicken-lesen/> (Dostop 27. 9. 2020.)

¹⁵ Glej: <https://www.jezikinslovstvo.com/pdf.php?part=2019|3-4|71-84> (Dostop 16. 8. 2020.)

ni muh, razen morda na postanem maturitetnem *fastfoodu*. Matura, ki mladim slovenščino odtuja, je eden od smerokazov k vsebinam v angleščini. Kdo pa bo bral te *lejm* slovenske avtorje, če se o njih ne sme suvereno govoriti, se o sporočilih prepirati, dokazati svojega mnenja? Je torej mogoče prav maturi pripisati stališče mladih (ne)bralcev (v slovenščini): "Najmlajši so kritični do izbire literature v slovenščini, kar je v veliko primerih razlog za branje v tujih jezikih."¹⁶ Posledica papagajskega ponavljanja tujih interpretacij v eseju so tudi strategije, ki jih dijaki uporabljajo ob soočenju s predpisanimi književnimi besedili v tematskem sklopu (npr. ista dva romana za vse). Le tretjina dijakov predpisani tematski sklop prebere temeljito in več kot enkrat, preostali, ki jih je krepka večina, se z besedili seznanjajo s površnim branjem del ali le z branjem povzetkov. Mladi so pač bistri in znajo smiselno uporabiti svoj čas. Zakaj bi podrobno in večkrat brali besedila, če vedo, da bodo obnavljali vsebino del? Zakaj bi ob tem pisali na primer dnevnik branja ali drugačne zapiske, ki bi služili kot podlaga za razpravo s sobralci in mentorjem branja v razredu, če je lažje na primer pobrskati po kaki spletni strani (*Dijaški.net*) in na njej najti dovolj podrobne obnove za pisanje t. i. (POZOR NA KRATICO!) maturitetnega eseja? In če že berejo, potem razmišljajo in se s književnostjo in o njej pogovarjajo izvirno, ne pa po vnaprej določenem tujem razumevanju, na kar je pred kratkim opozoril tudi pisatelj Feri Lainšček ob svojem delu, izbranem za maturo: "Oni pa so seveda maturitetni esej pisali čisto drugače, kot so ga oni doživljali in kot sem ga jaz doživljal. (...) Verjetno iz lastnega romana ne bi maturiral (...) na ta način."¹⁷ Vprašanje je, ali je enoten miselni vzorec obravnave in enoten način preverjanja branja ob tematskem sklopu zares primeren kar za vse dijake: nekatere med njimi slovenščina zanima bolj, druge manj, nekateri so izvrstni bralci, drugi šibkejši, nekateri imajo raje problemsko, drugi zabavno književnost, nekateri obožujejo poezijo, drugi je ne marajo, ker morda prisegajo na znanstveno fantastiko ali razvojne romane ... Seveda je res, da so vsakršni, tudi književni interesi v šoli omejeni in da nikoli ni in ne bo mogoče utemeljevati kakršnega koli, ne le književnega pouka le na podlagi vprašanja, kaj mlade zanima. Saj menda ne bo referendum o tem, ali bi se raje učili poštevanko ali bi raje igrali nogomet. A res je tudi, da je mogoče najti pravo ravnovesje med predpisanim okvirom temeljnega poznavanja klasičnih in sodobnih besedil ter predvsem poiskati pri slovenski maturi za zdaj še

¹⁶ *Knjiga in bralci VI. Bralna kultura in nakupovanje knjig v Sloveniji v letu 2019* (ur. S. Rugelj). Ljubljana: UMco, 2019 (Knjige o knjigah), str. 112.

¹⁷ F. Lainšček. Glej: <https://4d.rtvsl.si/arhiv/panoptikum/174657409> (Dostop 22. 9. 2020.)

neodkrite, drugod (npr. mednarodna matura) pa dobro znane možnosti sodobnega preverjanja bralne zmožnosti, po katerih bo mladim dovoljeno razmišljanje z lastno glavo, izražanje mnenj in povezovanje književnosti z vprašanji in dilemami sodobnega sveta. Stališče, da bi bila taka matura za povprečje prezahtevna, je tako do mladih kot do njihovih učiteljev nadvse žaljiva. Mladi namreč potrebujejo zahtevna besedila in bralne naloge in si jih želijo, zmožni so, predvsem pod vodstvom izkušenih, a hkrati ambicioznih mentorjev, tudi pisanja najzahtevnejših razpravljalnih esejev. Zato je smiselno, da se čim prej uvede nov pristop k maturitetnemu branju in pisanju o prebranem – posledično pa tudi k poučevanju književnosti: ta naj bi temeljil na veliko bolj odprtem seznamu maturitetnih besedil, ki naj bi bila raznovrstna, aktualna in bi mlade bralce nagovarjala, maturitetni esej pa naj bi ob umeščanju besedil v literarnovedni, kulturni in družbeni kontekst mlade spodbujal predvsem k utemeljevanju lastnega pogleda na prebrano. To v resnici ni nič novega: tovrstne pobude so se pojavljale že ob začetku nastajanja modela šolskega eseja: “Z vajami za izvirnost, spontanost in divergentno mišljenje se lahko postopoma rešimo pustih večnih reprodukcij, z vztrajnostjo pa naučimo vsaj korektnega problemskega pristopa – zavesti o možnostih in poteh reševanja problemov.”¹⁸ Zdaj se naenkrat pokaže skupna točka književnosti in sodobnega maturitetnega eseja: problemski pristop; pristop, ki ga kot opozicijo vsakršni trdi normi, zapovedi, poziciji, družbeni ali estetski, uresničuje kakovostna književnost kot opozicija s plašnicami uokvirjenemu razmišljanju in ki bi ga moral zajeti tudi maturitetni pouk književnosti. Pa ga ne. Le zakaj? Bržkone zato, ker je lažje trmasto vztrajati pri preizkušenih in na videz objektivnih načinih ocenjevanja odgovorov na vprašanja o osebah in zgodbi v besedilih, pri zagovarjanju maturitetnega eseja kot obnove književne snovi, pri ljubem miru v spokojni dolinici, kjer se ni treba ozirati čez planke v mednarodni prostor, kjer bi bil slovenski maturitetni esej kvečjemu razstavni eksponat v šolskem muzeju. “Toda časi so mračni, navade izprijene in tudi pravico do kritičnosti izpostavijo ljudskemu besu, če je že ne zadušijo s cenzurnimi ukrepi.”¹⁹ Udobnost stanja, v katerem se nič ne premika, je več vredna od zavzemanja za književni pouk po meri sodobnih generacij, zato: **Ignorirajmo in po možnosti izolirajmo pobudnike za spremembe, da bo mir! Naj gredo živeti na kak otok!**

¹⁸ D. Poniž, N. Barbarič in M. Štrancar: *Esej in šolski esej*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1993, str. 37.

¹⁹ U. Eco: *Rakove poti*. Glej: U. Eco: *Po rakovi poti. Vroče vojne in medijski populizem* (prev. V. Bratina). Ljubljana: Mladinska knjiga, 2009 (Esenca), str. 13.

Zvečerilo se je na otoku, smolast zrak diši po Kovičevih roditeljskih metaforah:

Je zelena luč cipres,
razprostrta do obzorja.
So požari južnih zvezd.
In so hribi. In so morja.²⁰

V daljavi so mesečina, ki nad obzorjem strašljivo visi kot Strnišev “železen lunin srp”, in obrisi drugega otoka, s katerega me Dolenčev Val Sebald vabi na čašo rdečega. Na tem otoku zaznam vonj preproge iz Zupanove pesmi, nad mano kroži Komeljev “bel planet”, vsepovsod gomazijo Hudolinove bestije, v lase se mi zaplete nagajiva groznovilca ... “Ko zapišem te besede, se odpro vrata. Vstopi Puškinova kneginja, da bi mi povedala svojo zgodbo pod zvezdami, ki njih hladna luč zdravi vročico življenja. Ko jo držim za roko, ji pogledam v oči.

to ni nobena pesem, to je ena sama ljubezen,

spet rečem njej in sebi. In je v meni mir, zato lahko zdaj pridejo pome stražnik ali ječar ali pa Stara Gospa iz Dürrenmattove igre ...”²¹

²⁰ K. Kovič: *Labrador in nove pesmi*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2014, str. 17.

²¹ B. Štih: *To ni nobena pesem, to je ena sama ljubezen*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1985, str. 276.

**Mnenja,
izkušnje, vizije**

**dr. Bettina Kümmerling-Meibauer
in dr. Jörg Meibauer**

Slikanice in kognitivne študije

Slikanice so bile doslej obravnavane v glavnem kot didaktična orodja, kot umetniška dela ali kot posebna vrsta knjig (skupek povezav med slikami in besedilom). Te akademske perspektive se osredotočajo na pogled odraslih, na način, kako je mogoče slikanice uporabiti v izobraževanju, kako jih ustvarjamo ali kako lahko analiziramo posebna prispevka slik in besedil v pripovedi. Včasih se k tem vprašanjem primakne še zgodovinska perspektiva. Močno zanemarjena pa je bila doslej perspektiva otroškega bralca. Kako lahko otroci razumejo slikanico? Kaj se lahko iz nje naučijo? Da bi lahko odgovorili na ti vprašanji, moramo pri obravnavi slikanic upoštevati razvojne stopnje otrok. To pa pomeni gledati na slikanice kot na predmete, ki so a) prilagojeni zmožnostim in zanimanjem otrok in so b) specifičen vložek v njihov splošni razvoj.

Poglejmo primer: ob gledanju slik v *Hišici* (*The Little House*, 1942) Virginie Lee Burton bodo otroci ugotovili, da ima glavna protagonistka – Hišica – obraz: okni z zavesami in odprtimi oknicami predstavljata oči, vrata so nos, ukrivljen prag pa smehljajoča se usta. Ob poslušanju zgodbe bodo tudi zaznali, da ima Hišica čustva, podobna tistim, ki jih izražamo ljudje. Glede a) lahko sklepamo, da otroci o človeških obrazih že od prej veliko vedo (Taylor, Batty in Itier, 2004) in da so pri interpretaciji slik to znanje sposobni uporabiti. Da imajo hiše obraze, pa ni del njihovega splošnega znanja, kaj šele to, da izražajo čustva. Zato se bodo v zvezi z b) morda naučili, da v domišljjskem svetu zgodb obstajajo izjeme.

Sprejeti to izjemo nikakor ni preprosta naloga, saj morajo biti otroci sposobni razumeti, da imajo hiše lahko nekaj človeških lastnosti. Oživitve stvari pomeni radikalen premik od objekta do subjekta, ki prevzame vlogo literarnega lika. Oživljanje in aktivacija stvari, kot so hiše, igrače in vozila, je v otroški književnosti precej običajno in vodi v proces *antropomorfizacije*, pripisovanja človeških lastnosti živalim, vozilom in naravnim silam. Kako se ta proces razumevanja dejansko dogaja, je pomembno raziskovalno vprašanje na stičiščih teorije slikanic in kognitivnih študij.

Kaj razumemo pod izrazom *kognitivne študije*? To je krovni termin za vse discipline, ki preučujejo (človeško) kognicijo. V splošnem kognicija vključuje pojave, kot so jezik in komunikacija, znanje in spomin, mišljenje in reševanje problemov ter s tem povezani procesi tvorjenja in razumevanja. Ti kognitivni procesi doživljajo nenehne spremembe, vse od zgodnjega otroštva, skozi mladost in naprej. Z razvojem otrok se ukvarja *razvojna psihologija*, ki pa se prepleta tudi z drugimi disciplinami, kot so *jezikoslovje* (npr. usvajanje jezika; O'Grady, 2011), *študije o pismenosti* (npr. usvajanje branja in pisanja; Larson in Marsh, 2012), *epistemologija* (npr. usvajanje znanja; Pinkham, Kaeyer in Neuman, 2012) in *teorija percepcije* (npr. usvajanje razumevanja slik; Elkins, 2007). Tem disciplinam se pridružujejo še teorije o otrokovem moralnem, družbenokulturnem in čustvenem razvoju (Killen in Smetana, 2006; McCarthy in Philipps, 2006), ki so pomembne tudi v povezavi s kognitivnimi študijami na splošno in še posebej s teorijo slikanic.

Glede na obsežno tematiko in poglobljeno raziskavo to poglavje najprej pojasni, kakšen naj bi bil kognitivni pristop k slikanicam. Sledi kratko poročilo o trenutnem stanju na področju kognitivnih raziskav o slikanicah. Nato poglavje izostri ključni koncept teorije uma in njegovo tesno povezavo z upodabljanjem likov v slikanicah ter s tem povezano upoštevanje perspektive.

Kognitivni pristop k slikanicam

O mnogih "kognitivnih" vidikih slikanic se govori v zvezi s tako imenovano pismenostjo. En način ureditve tega področja je z določitvijo več podpodročij pismenosti, kot so na primer *jezikovna pismenost* (učenje branja in pisanja), *vizualna pismenost* (učenje izdelovanja in interpretiranja slik) in *literarna pismenost* (učenje pripovedovanja in interpretiranja pripovedi). Ker so slikanice v bistvu kombinacije besedila in slike, so pomembne vse te "pismenosti": otrokova zmožnost razumeti in tvoriti jezik, zmožnost razumeti in tvoriti vizualne slikovne kode ter zmožnost tvoriti in dojemati specifične pripovedne kvalitete literarnih besedil. Kako otrok te zmožnosti pridobiva in kako ob njegovem gledanju slikanice medsebojno reagirajo, ni mogoče v celoti dojeti, ne da bi upoštevali njegov splošni kognitivni razvoj.

Na voljo je več okvirov – na primer *kognitivna kritika*, *kognitivna poetika* in *kognitivna stilistika* –, ki uporabljajo principe kognitivnih študij za interpretacijo literarnih besedil in drugih medijskih oblik z upoštevanjem kontekstualnih temeljev umetniških del. Teme, ki se jih lotevajo kognitivne študije literature, so npr. deiksa (kazalstvo), miselni vzorci, pisave, izpostavljanje, konceptualne prisposode, prototipi in širše *kognitivna naratologija* (Stockwell, 2002). Naslednja stopnja je osredotočenje na osebni in čustveni angažma v literarni pripovedi v oblikah projekcije, čustvenega odziva in razvoja empatije (Zunshine, 2006; Hogan, 2011).

Nečesa pa znanstveniki, ki delajo na področju kognitivne poetike, navadno ne upoštevajo: razvojne dimenzije, se pravi načina, kako ljudje pridobivajo specifične kognitivne sposobnosti, potrebne za popolno razumevanje literarnih del. Ker se bolj ali manj osredotočajo na zelo sofisticirana literarna besedila in medije, ob tem popolnoma prezrejo pomen otroške književnosti, še zlasti slikanic.

Vendar je s kognitivnim pristopom k slikanicam mogoče veliko pridobiti. Če vzamemo za primer *Hišico*: otroci morajo razumeti, da so spremembe v podeželski pokrajini okoli Hišice posledica sprememb letnih časov in vse večjega vdiranja ljudi, ki hočejo živeti na deželi. To zadeva njihovo vedenje o letnih časih in učinkih gradnje naselij in cest na splošno, vendar specifična predstavitev prostora zahteva tudi njihovo predhodno pridobljeno sposobnost razumevanja osrednje perspektive in dokaj abstraktno zarisanih entitet, ki predstavljajo drevesa, živali in ograje (Liben, 1997; Newcombe in Huttenlocher, 2000; Uttal in Tan, 2000).

Skratka, kognitivna študija slikanic mora upoštevati kognitivni razvoj otrok, če hoče zajeti vso pestrost izzivov, s katerimi se ti soočajo pri branju.

V tem pogledu so prav slikanice nadvse primerne za celostno preučevanje odnosa med splošnim kognitivnim razvojem, jezikovno pismenostjo, vizualno pismenostjo in literarno pismenostjo, saj so navadno to prve knjige, ki jih majhni otroci spoznajo – vsaj v zahodnih družbah.

Trenutno stanje

Kljub obilju empiričnih študij na teh področjih (Goswami, 2008; Suggate in Reese, 2012; Hall, Cremin in Comber, 2013) ne vemo natančno, kako lahko njihovi izsledki pojasnijo otrokovo razumevanje slik in besedila, kaj šele kompleksne povezave med besedilom in sliko v slikanicah. Pomembna metoda je v tem pogledu intervjuvanje otrok o njihovih interpretacijah (gl. npr. Arizpe in Styles, 2003 [rev. 2016]; Evans, 2009). Vendar ta *metodologija otroških odgovorov* ne ponuja zadovoljivega vpogleda v potek kognitivnih procesov, saj ni empirično ovrednotena.

V nasprotju s tem se kognitivne študije slikanic vrtijo okrog ključnega vprašanja, kaj se otroci lahko naučijo s pozornim ogledovanjem slikanic (Kümmerling-Meibauer, 2011; Kümmerling-Meibauer idr., 2015; Meibauer, 2015). V zvezi s kompleksnim razmerjem med slikami in besedili so pomembni trije vidiki: a) na slikovni ravni odnos med slikami in b) na besedilni ravni odnos med besedili na vsaki strani (Kress in Van Leeuwen, 1996; Thomas idr., 2001). Pri naslednjem koraku c) pa si je treba ogledati tesno zvezo med slikami in besedilom (Bateman, 2014). Vsaka slika se navezuje na besedilo na isti ali sosednji strani in obratno, tako se oblikuje trdno zgrajen odnos med sliko in besedilom; zaporedje slik in besedila ustvarja *pripoved*, zgrajeno iz vzporedno postavljenih verbalnih in vizualnih informacij (Jones, 1996; Nikolajeva, 2003; Torr, 2008). Ob tem je treba omeniti, da tudi slikanice brez besed pripovedujejo zgodbe, njihova pripoved pa sloni predvsem na zaporedju slik. Kaj tako sofisticirano likovno delo ponuja, ni mogoče v celoti oceniti brez upoštevanja *pragmatičnih sposobnosti* otrok, se pravi ne da bi preverili, na kakšne načine neki kontekst (npr. bralna situacija) prispeva k razumevanju (Meibauer, 2017). Pragmatika kot “preučevanje uporabe jezika v vseh njegovih aspektih” (Huang, 2012: 9) govori med drugim o metalingvističnih sredstvih, kot sta metafora in ironija (Winner, 1988; Creusere, 2007; Pouscoulous, 2014). Brez osnovnega poznavanja prispodob bodo otroci morda težko razumeli, da Hišica v slikanici V. L. Burton metaforično predstavlja osebo, saj je sposobna izkazovati tako čustva kot skrite misli.

Doslej je le nekaj raziskovalcev slikanic v svojih člankih predstavilo kognitivno podstat otroške izkušnje s slikanicami. Teme, s katerimi so se ukvarjali, so med drugim pojmovni razvoj pri majhnih otrocih (Kümmerling-Meibauer in Meibauer, 2005, 2011, 2015c), izziv tako imenovanih gostih slikanic – knjig velikega formata brez besedila z množico drobnih podob, nem. *Wimmelbilderbücher* (Rémi, 2011), prikaz čustev (Nikolajeva, 2012, 2014; Kümmerling-Meibauer in Meibauer, 2015b), predstavitev laganja v slikanicah (Kümmerling-Meibauer in Meibauer, 2013; Silva-Díaz, 2015), razumevanje metafore in ironije (Kümmerling-Meibauer, 1999; Kümmerling-Meibauer in Meibauer, 2017) ter pomen zemljevidov za mentalno predstavo o prostoru in času (Kümmerling-Meibauer in Meibauer, 2015a, 2017).

Obstaja brez konca kognitivnih vprašanj, ki so tesno povezana s popolnim razumevanjem slikanic. V splošnem morajo otroci obvladati nekaj osnovnih pojmov, da lahko dojemajo okolico; to so na primer značaj, čustvo, perspektiva in prostor. Najprej se morajo naučiti razlikovati med resničnostjo in fikcijo (Ganea, Pickard in DeLoache, 2008), v zvezi s slikanicami pa med slikami in besedilom. To še zdaleč ni vse, vendar že kaže, da je treba upoštevati številne vidike, da bi dobili vpogled v kognitivne dimenzije slikanic. V tej luči bodočo kognitivno teorijo slikanic zanimata dve komplementarni vprašanji. Prvič: glede na to, da ustvarjalna raba jezika in slik pripelje do pretanjenosti in kompleksnosti slikanic, nas zanima, kateri so tisti edinstveni kognitivni procesi, ki jih ta kompleksna raba jezika in slik zahteva. In drugič: glede na to, da so besedilo in slike kljub vsej kompleksnosti v bistvu neločljivi, nas zanima, katere so splošne kognitivne omejitve, ki jih je treba spoštovati, da bi zagotovili razumevanje slikanic (Kümmerling-Meibauer in Meibauer, 2013). Za ilustracijo pomena kognitivnega pristopa k raziskovanju slikanic se naslednji razdelki osredotočajo na *teorijo uma*, ki je bistvena za usvajanje dveh pomembnih pripovednih konceptov, razumevanja značajev in pogleda iz perspektive (Eder, Jannidis in Schneider, 2010; Herman, 2013). Tako želimo povezati razvojne aspekte s pripovednimi.

Slikanice in teorija uma

Teorija uma – uporablja se tudi skovanka *branje misli* – je zmožnost pripisovanja duševnih stanj, na primer čustev, želja, znanja in misli, drugim ter razumevanja, da imajo drugi morda drugačna prepričanja, namene in

občutja kot mi sami (Doherty, 2009; Marraffa, 2011). Teorija uma se zdi potencialna zmožnost, ki se razvija v otroštvu do adolescence in še naprej. Predhodniki teorije uma so posnemanje nameravanih dejanj pri starosti osemnajst mesecev, razlikovanje med lastnimi občutji ali cilji in občutji ali cilji druge osebe ter začetek simbolne in domišljajske igre (Legerstee, 2005). Do starosti dveh let se že razvije zmožnost pripisovanja čustev in želja drugim (neodvisno od lastnih čustev in želja). Ključna prelomnica je pri štirih letih, ko so otroci navadno že sposobni razumeti osnove teorije uma, kar se je pokazalo v številnih eksperimentalnih študijah in testih, zasnovanih bolj ali manj še vedno na tako imenovani nalogi napačnih prepričanj, ki sta jo razvila Heinz Wimmer in Josef Perner (1983). Osnovna ideja naloge napačnih prepričanj, ki velja za lakmusov preizkus teorije uma, je ugotavljanje, ali so predšolski otroci sposobni razlikovati med različnimi pogledi dveh oseb. Rezultati kažejo, da otroci to večinoma obvladajo pri približno štirih letih. Navadno se postavi ločnica med prepričanji prvega in prepričanji drugega reda. Pri prepričanju prvega reda gre za razumevanje, da lahko ima človek napačna prepričanja o realnosti (razlika med videzom in resničnostjo) (pri približno treh in pol do štirih letih), prepričanje drugega reda pa je povezano z razumevanjem, da ima človek lahko napačno prepričanje o prepričanju druge osebe (do šestega leta). Spoznanje, da so možni različni pogledi na prepričanje druge osebe, je v razvoju otrok in mladih odraslih precej pozen dosežek (med dvanajstim in sedemnajstim letom).

Ta višja oblika teorije uma je povezana z razvojem kognitivnih in družbenih sposobnosti. Če se fokus premakne v višje starosti, je možnost – pravzaprav nujnost – integracije bistvena, saj je očitno, da teorije uma ni mogoče jasno ločiti od drugih kognitivnih in družbenih konceptov (Miller, 2012). Na primer, kognitivni in družbeni koncept empatije je v tesni zvezi s teorijo uma (Thompson in Lagatutta, 2006). Empatija kot “zmožnost razumeti pogled drugega in se nagonsko ali čustveno odzvati” (Hastings idr., 2006: 484) se ne nanaša samo na zmožnost razumeti občutke in čustva drugih, ampak tudi na lastne čustvene odzive. Empatija tako povezuje čustvene, kognitivne in psihološke procese. Čustvena reakcija navadno izzove sočutje, možnost spreminjanja pogleda ter razumevanja občutkov in misli drugega pa spada na področje kognitivnega (Frijda, 2007). Psihološki procesi so avtonomne živčne dejavnosti, kot je na primer vživljanje v bolečino, tesnobo in veselje drugega, ki lahko včasih vpliva celo na lastno telesno zaznavo. Koncept empatije igra pomembno vlogo, saj vpliva na pridobivanje čustvene kompetence, ki vključuje štiri razvojne stopnje; zadnji sta “empatija do občutij drugega” – ki se pogosto enači s teorijo uma – in

“empatija do življenjskega položaja drugega”, ki jo otrok navadno pridobi pri enajstih ali dvanajstih letih. Študije primerov na področju kognitivne psihologije so pokazale, da otroci razvijejo “empatijo do čustev drugega” pri štirih letih (Hastings idr., 2006: 487). Te študije tudi dokazujejo, da usvajanje različnih aspektov čustvovanja traja več let. Ko govorimo o razumevanju dejstva, da lahko različni ljudje o isti stvari različno razmišljajo in čutijo, stopata empatija in teorija uma z roko v roki (Pessoa, 2008). Konceptualno prevzemanje vlog kot zmožnost razumevanja več pogledov in tudi predstavljanja alternativ je izziv, s katerim se otroci niso sposobni spopasti pred devetim ali desetim letom (Bosacki in Astington, 1999). Zato je teorija uma ključna za celovito razumevanje zgodb v slikanicah, ki navadno predstavljajo interakcijo likov, katerih čustva, želje, prepričanja in nameni poganjajo pripoved tako na besedilni kot na vizualni ravni.

Liki v slikanicah

V slikanicah mrgoli oseb oziroma likov, bodisi človeških, živalskih, domišljjskih bitij bodisi oživiljenih predmetov in vozil, da ne omenjamo abstraktnih entitet, kot so barve in črke (Nikolajeva in Scott, 2001; Nikolajeva, 2002; Kümmerling-Meibauer in Meibauer, 2014). Ti liki igrajo pomembno vlogo, saj poganjajo tok zgodbe v slikanici in vabijo otroka, da se z njimi poistoveti ali do njih vsaj začuti empatijo. Mnogi znanstveniki so položili temelje za raziskovanje literarnih likov in tehnik karakterizacije. Za razumevanje literarnih likov jim je treba biti sposoben pripisati motivacijo in dispozicije. Ta postopek spodbuja bralce k oblikovanju pričakovanj, kaj bodo ti liki storili in zakaj se odzivajo na določen način, v naslednjem koraku pa k čustvenemu odzivu nanje. To se dogaja v zapleteni interakciji med tem, kar besedilo razkriva o likih, in tistim, kar bralec že ve o svetu na splošno, še posebej o ljudeh. Na vizualni in tudi na besedilni strani je opaziti več virov določujočih informacij: a) predstavitev likovih lastnosti, verbalnega in neverbalnega vedenja, fizionomije in govornice telesa; b) predstavitev likovega duševnega in čustvenega stanja; c) sklepanje o potezah lika na podlagi predstavitve njegovega namišljenega prostora; in d) predstavitev likov iz različnih perspektiv (Schneider, 2001; Jannidis, 2009). Da se otroci povežejo z literarnimi liki, morajo biti sposobni prenesti svoje prejšnje vedenje o resničnih ljudeh na namišljena bitja, vendar to ni samo po sebi razumljivo. Najprej se morajo naučiti razlikovati med osebo in (literarnim) likom. Pojem “oseba” se navadno nanaša na resnične ljudi, s pojmom “lik” pa označujemo namišljene junake,

ki nastopajo v književnosti in drugih oblikah umetnosti (Frow, 2016). Toda ko otroci berejo zgodbo o nekem liku, lahko sprejmejo, da ta predstavlja osebo, čeprav ima oseba pravico do obstoja neodvisno od literarnega besedila, lik pa ne. V tej luči se pojavi ključno vprašanje, na kakšen način se otroci lahko naučijo, da "jim ne bo vseeno za literarne like" (Vermeule, 2010). Ta proces je zelo pomemben za presojo literature *per se* in očitno je, da imajo slikanice v tem pogledu znatno vlogo.

Trenutne študije v (kognitivni) naratologiji raziskujejo, kako lahko bralci začutijo empatijo do nekaterih likov in se z njimi celo poistovetijo (Keen, 2007; Izard, 2009). Samo poistovetenje je kompleksen kognitivni pojem, obstajajo pa besedilni namigi, ki poistovetenje podpirajo, na primer: a) "naklonjenost liku, ki je podoben bralcu"; b) "empatija do lika, ki je v posebni situaciji"; in c) "nagnjenje do lika, ki je bralčev vzornik" (Jannidis, 2009: 24). Do katere stopnje se lahko otroški bralec poistoveti z literarnim likom ali do njega čuti empatijo, je odvisno od več okoliščin, kot je na primer zmožnost pogledati iz njegove perspektive, zgraditi naklonjen odnos do njega in razumeti družbene, moralne in kulturne razloge za njegovo konkretno obnašanje in misli. V tem pogledu predstavljajo liki, katerih videz in vedenje sta drugačna od običajnih oziroma pričakovanih, poseben kognitivni izziv, saj terjajo od bralca upoštevanje družbenih, kulturnih in moralnih vrednot, pa tudi določenih stališč lika.

Če lik v slikanici ni človek, ampak hiša – kot v knjigi V. L. Burton –, lahko to otroke pri kognitivnem razporejanju tudi zmede. Hiše navadno ne spadajo v kategorijo "likov"; običajno jih kategoriziramo kot "zgradbe" ali "bivališča". Ker so nežive in jih dojemamo kot predmete, ne kot bitja, je pripisovanje čustev in misli hiši lahko v nasprotju z otrokovimi že usvojenimi kategorizacijskimi shemami (Rakison in Oakes, 2003; Cohen in LeFebvre, 2017). Preskok od hiše, na katero otrok gleda kot na neživo zgradbo, k oživiljenemu liku v slikanici pa je blizu njegovi sposobnosti za igro vlog ali domišljijško igro, na katero gledamo kot na predhodnico teorije uma. Po študijah s področja razvojne psihologije sodeč se igra vlog lahko začne kadar koli od enajstega do osemnajstega meseca. Ko so otroci stari tri ali štiri leta, postane zelo opazna, saj so takrat že sposobni odigrati tudi dalj časa trajajoč prizor. Igra vlog je kognitivna veščina, saj zahteva sposobnost a) uporabe predmetov in pretvarjanja, da so nekaj drugega (na primer, da je škatla za čevlje postelja za punčko), b) pripisovanja lastnosti ali dejanj predmetom (recimo, da plišasti medvedek spi) in c) vključevanja nevidnih predmetov (na primer nevidnega psa kot tovariša pri igri) (Carlson in White, 2013). Če smo otroke učili igre vlog, bodo morda sposobni doumeti,

da ima hiša nekaj podobnega kot obraz in da ima lahko človeku podobne lastnosti. Če je tako, je lahko naslednji majhen korak, da bodo Hišici kot glavnemu liku v slikanici V. L. Burton pripoznali čustva. Spreminjajoča se podoba pročelja hiše, katere vrata, okna in prag predstavljajo obrazne poteze, se povsem ujema s hišnimi spreminjajočimi se čustvi, ki segajo od sreče do osuplosti, radovednosti in žalosti. Tako zgodba usklajeno s slikami vabi otroka k empatiji s Hišico kot glavnim likom, s tem da prepozna določene podobnosti med hišo – ki je majhna in nemočna – in otroki. Ti vidiki še zdaleč niso popolni, morda pa le nakazujejo, da je analiza likov v slikanicah obetaven pristop za analiziranje razvijajočega se navdušenja otrok za kognitivne in narativne funkcije likov v domišljajskih besedilih.

Pogled iz perspektive

Lik, razumljen kot kognitivni ali narativni pojem, je povezan tudi s perspektivami, ki so pomembne v zgodbi. V *Hišici* zgodbo predstavlja heterodiegetični pripovedovalec, ki prenaša občutja Hišice: “Hišico je zanimalo mesto in se je spraševala, kako bi bilo živeti tam.” Zgodba teče s prikazovanjem naglih sprememb v okolici Hišice. Medtem ko se bralec zaveda, da se radovednost Hišice preveša v tesnobo, med njo in drugimi liki ni nikakršnega dialoga. Je pa prikaz govora (McHale, 2014), ki postavlja okvir zgodbi: “Mož, ki jo je tako dobro zgradil, je rekel: ‘Ta Hišica ne bo nikoli prodana ne za zlato ne za srebro in bo dočkala, da bodo v njej živeli prapravnuki naših prapravnukov.’” Toda naslovnik ni omenjen. Pozneje “prapravnukinja človeka, ki je zgradil Hišico”, reče možu: “Tista Hišica je čisto taka kot tista, v kateri je živela moja babica, ko je bila majhna punčka, samo da je bila *tista* Hišica na deželi, na griču, polnem marjetic, okrog nje pa so rasle jablane.” Ko hišico preselijo nazaj na deželo in ji najdejo primerno mesto, prapravnukinja spet spregovori: “‘To,’ je rekla prapravnukinja, ‘to je pravi kraj.’ ‘Da, res je,’ je sama pri sebi rekla Hišica.”

To sicer ni dialog, vendar otroci tu prvič spoznajo, da zna Hišica govoriti. Še vedno je ploskovit lik, a iz perspektive otroškega bralca je bistveno to, da je za predstavitev misli in pogledov likov uporabljen neposreden citat. Tipični glagol za govorjenje je tu *reči*, prva oblika za predstavitev govora, ki jo otroci usvojijo, pa je navadno premi govor (Köder, 2013) in očitno je, da ukoreninjenje teh govornih vzorcev pomembno prispeva k zgodbi. Tako že na pogled povsem preprosta slikanica, kot je *Hišica*, vabi otroške bralce h gledanju iz različnih perspektiv, da bi dobili vpogled v prepričanja, misli in želje

literarnih likov. Ugotovili bodo tudi, da se te perspektive lahko razlikujejo in da je to odvisno od védenja likov o svetu ter njihovega družbenega in kulturnega položaja. Do teh zapletenih procesov se ni mogoče dokopati brez poznavanja teorije uma kot predpogoja za razumevanje razpoloženja drugih ljudi ali literarnih likov. Ob upoštevanju tega bi nam kognitivni pristop k raziskovanju slikanic lahko pomagal razumeti, kako slikanice delujejo.

Kognitivna teorija o slikanicah bi se morala lotiti vprašanja, kakšne so interakcije med usvajanjem jezika, vizualno pismenostjo in literarno pismenostjo in kako so lahko te interakcije povezane z drugimi kognitivnimi procesi, kot so teorija uma ali čustveni in družbeni razvoj. Jasno je, da je to obsežna naloga, ki bo zahtevala interdisciplinarno sodelovanje in delo še mnogo prihodnjih let.

Prvo ključno vprašanje je, kako najbolje spodbuditi iskren dialog ali interakcijo med študijami na področjih pripovedništva in znanosti uma – v nasprotju z enosmernim izposojanjem idej od kognitivnih znanosti, kar počnejo raziskovalci pripovedništva. Herman (2013) predlaga “transdisciplinaren” pristop k preučevanju zgodb nasproti kognitivnim znanostim. Njegov argument je, da odnosa um – pripoved ni mogoče temeljito okarakterizirati z umetnostjo in humanistiko, družbenimi vedami ali naravoslovjem, če jih jemljemo ločeno, zato bosta za ugotavljanje, kako duševna stanja, zmožnosti in dispozicije predstavljajo temelje za pripovedne izkušnje ali, nasprotno, iz njih izhajajo, potrebna iskren dialog in izmenjava med temi področji delovanja, ne pa enosmerno izposojanje z določenega področja, ki tako postane dominantno. Dejansko se mora kognitivna študija slikanic ukvarjati z umskimi procesi, vključenimi v otrokovo izkušnjo multimodalnih oblik umetnosti, kakršna je slikanica. Slikanica, ki je nekakšen vmesnik med verbalnim in vizualnim, v resnici predstavlja izziv za kognitivne študije in lahko odigra pomembno vlogo v njihovem razvoju.

Osrednji cilj take interdisciplinarne kritične sinteze kognitivnih študij in raziskav o slikanicah je boljše zavedanje o tem, kaj se lahko otroci ob gledanju slikanic naučijo. Taka teoretična združitev je seveda poskusna in ambiciozna. Vsem vpletenim področjem sta skupna dva najpomembnejša cilja: odkriti strukture dojemanja znotraj slikanic in razkriti njihovo povezavo s kognitivnim razvojem otrok. Ključno je, da je namen tega pristopa predvsem raziskati multimodalnost slikanic s kognitivno-naratološke perspektive, kar vodi v boljše razumevanje načina, kako otroci vidijo, berejo in dojemajo zgodbe v slikanicah. Na ta pristop lahko gledamo kot na nova vrata, ki odpirajo preučevanje slikanic preučevanju kognicije in obratno.

Prevedla Maja Kraigher

Viri in literatura:

- Arizpe, Evelyn, and Styles, Morag (2003 [rev. 2016]). *Children Reading Pictures: Interpreting Visual Texts*, London: Routledge.
- Bateman, John A. (2014). *Text and Image. A Critical Introduction to the Visual/Verbal Divide*, London: Routledge.
- Bosacki, Sandra L., Astington, Jane Wild (1999). "Theory of Mind in Preadolescence: Relations Between Social Understanding and Social Competence," *Social Development* 17: 399–416.
- Burton, Virginia Lee (1942). *The Little House*, Boston: Houghton Mifflin.
- Carlson, Stephanie M., and White, Rachel E. (2013). "Executive Functioning, Pretend Play and Imagination". V: Marjorie Taylor (ur.): *The Oxford Handbook of the Development of Imagination*, Oxford: Oxford University Press, 161–174.
- Cohen, Henri, and Lefebvre, Claire (ur.) (2017). *Handbook of Categorization in Cognitive Science*, 2. izdaja, Amsterdam: Elsevier.
- Creusere, Marlena A. (2007). "A Developmental Test of Theoretical Perspectives on the Understanding of Verbal Irony: Children's Recognition of Allusion and Pragmatic Insincerity". V: Raymond W. Gibbs and Herbert L. Lang (ur.): *Irony in Language and Thought: A Cognitive Science Reader*, New York: Erlbaum, 409–424.
- Doherty, Martin J. (2009). *Theory of Mind: How Children Understand Others' Thoughts and Feelings*, Hove: Psychology Press.
- Eder, Jens, Jannidis, Fotis, and Schneider, Ralf (ur.) (2010). *Characters in Fictional Worlds: Understanding Imaginary Beings in Literature, Film, and Other Media*, Berlin in New York: de Gruyter.
- Elkins, James (2007). *Visual Literacy*, New York: Routledge.
- Evans, Janet (ur.) (2009). *Talking Beyond the Page: Reading and Responding to Picturebooks*, London: Routledge.
- Frijda, Nico H. (2007). *The Laws of Emotion*, London: Erlbaum.
- Frow, John (2016). *Character & Person*, Oxford: Oxford University Press.
- Ganea, Patricia, Pickard, Megan, and DeLoache, Judy S. (2008). "Transfer Between Picture Books and the Real World by Very Young Children," *Journal of Cognition and Development* 9: 46–66.
- Goswami, Usha (2008). *Cognitive Development: The Learning Brain*, Hove: Psychology Press.
- Hall, Kathy, Cremin, Teresa, and Comber, Barbara (ur.) (2013). *International Handbook of Research on Children's Literacy, Learning and Culture*, Oxford: Blackwell.

- Hastings, Paul D., Zahn-Waxler, Carolyn, and McShane, Keely (2006). "We Are, by Nature, Moral Creatures: Biological Bases of Concern for Others". V: Melanie Killen and Judith G. Smetana (ur.): *Handbook of Moral Development*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 483–516.
- Herman, David (2013). *Storytelling and the Sciences of Mind*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Hogan, Patrick Colm (2011). *Affective Narratology: The Emotional Structure of Stories*, Lincoln: University of Nebraska Press.
- Huang, Yan (2012). "Introduction: What Is Pragmatics?". V: Yan Huang (ur.): *The Oxford Dictionary of Pragmatics*, Oxford: Oxford University Press, 1–19.
- Izard, Carroll E. (2009) "Emotion Theory and Research: Highlights, Unanswered Questions, and Emerging Issues," *Annual Review of Psychology* 60: 1–25.
- Jannidis, Fotis (2009). "Character". V: Peter Hühn, John Pier, Wolf Schmid, and Jörg Schönert (ur.): *Handbook of Narratology*, Berlin: de Gruyter, 14–29.
- Jones, Rhian (1996). *Emerging Patterns of Literacy: A Multidisciplinary Perspective*, London: Routledge.
- Keen, Suzanne (2007). *Empathy and the Novel*, Oxford: Oxford University Press.
- Killen, Melanie, and Smetana, Judith G. (ur.) (2006). *Handbook of Moral Development*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Köder, Franziska (2013). "How Children Acquire Reported Speech in German and Dutch: A Corpus Study", *Perspektiven: Diskussionsforum Linguistik in Bayern/Bavarian Working Papers in Linguistics* 2: 15–28, http://epub.ub.uni-muenchen.de/14616/1/Diskussionsforum_Perspektiven_neu.pdf (dostop 25. junij 2017).
- Kress, Gunther, and van Leeuwen, Theo (1996). *Reading Images: The Grammar of Visual Design*, London: Routledge.
- Kümmerling-Meibauer, Bettina (1999). "Metalinguistic Awareness and the Child's Developing Sense of Irony: The Relationship Between Pictures and Text in Ironic Picturebooks". *The Lion and the Unicorn* 23: 157–183.
- Kümmerling-Meibauer, Bettina (ur.) (2011). *Emergent Literacy: Children's Books from 0 to 3*, Amsterdam: John Benjamins.
- Kümmerling-Meibauer, Bettina, and Meibauer, Jörg (2005). "First Pictures, Early Concepts: Early Concepts Books," *The Lion and the Unicorn* 29.3: 324–347.

- Kümmerling-Meibauer, Bettina, and Meibauer, Jörg (2011). "Early-Concept Books: Acquiring Nominal and Verbal Concepts". V: Bettina Kümmerling-Meibauer (ur.): *Emergent Literacy: Children's Books from 0 to 3*, Amsterdam: John Benjamins, 91–114.
- Kümmerling-Meibauer, Bettina, and Meibauer, Jörg (2013). "Towards a Cognitive Theory of Picturebooks," *International Research in Children's Literature* 6.2: 143–160.
- Kümmerling-Meibauer, Bettina, and Meibauer, Jörg (2014). "Understanding the Matchstick Man: Aesthetic and Narrative Properties of a Hybrid Picturebook Character". V: Bettina Kümmerling-Meibauer (ur.): *Picturebooks: Representation and Narration*, New York: Routledge, 139–161.
- Kümmerling-Meibauer, Bettina, and Meibauer, Jörg (2015a). "Maps in Picturebooks: Cognitive Status and Narrative Functions", *BLFT: Nordic Journal of Childlit Aesthetics* 6. <http://dx.doi.org/10.3402/blfi.v5.26970>.
- Kümmerling-Meibauer, Bettina, and Meibauer, Jörg (2015b). "Beware of the Fox! Emotion and Deception in *Fox* by Margaret Wild and Ron Brooks". V: Janet Evans (ur.): *Challenging and Controversial Picturebooks: Creative and Critical Responses to Visual Texts*, London: Routledge, 144–159.
- Kümmerling-Meibauer, Bettina, and Meibauer, Jörg (2015c). "Picturebooks and Early Literacy. How Do Picturebooks Support Early Conceptual and Narrative Development?". V: Bettina Kümmerling-Meibauer, Jörg Meibauer, Kerstin Nachtigäller, and Katharina Rohlfing (ur.): *Learning from Picturebooks: Perspectives from Child Development and Literacy Studies*, New York: Routledge, 13–32.
- Kümmerling-Meibauer, Bettina, and Meibauer, Jörg (2017). "Metaphorical Maps in Picturebooks". V: Nina Goga and Bettina Kümmerling-Meibauer (ur.): *Maps and Mapping in Children's Literature: Landscapes, Seascapes, and Cityscapes*, Amsterdam: John Benjamins, 75–91.
- Kümmerling-Meibauer, Bettina, Meibauer, Jörg, Nachtigäller, Kerstin, and Rohlfing, Katharina (ur.) (2015). *Learning from Picturebooks: Perspectives from Child Development and Literacy Studies*, New York: Routledge.
- Larson, Joanne, and Marsh, Jackie (ur.) (2012) *The Sage Handbook of Early Childhood Literacy*, London: Sage.
- Legerstee, Maria (2005). *Infants' Sense of People: Precursors to a Theory of Mind*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Liben, Lynn S. (1997). "Children's Understanding of Spatial Representations of Place: Mapping the Methodological Landscape". V: Nigel

- Foreman and Raphael Gillet (ur.): *A Handbook of Spatial Research Paradigms and Methodologies*, East Sussex, UK: Psychology Press, 41–83.
- Marruffa, Massimo (2011). "Theory of Mind", *Internet Encyclopedia of Philosophy* (November 11, 2011), www.iep.utm.edu/theomind (dostop 30. januar 2017).
- McCarthy, Kathleen, and Philipps, Deborah (ur.) (2006). *Blackwell Handbook of Early Childhood Development*, Oxford: Blackwell.
- McHale, Brian (2014). "Speech Representation". V: Peter Hühn, Jan-Christoph Meister, John Pier, and Wolf Schmid (ur.): *The Living Handbook of Narratology*, Hamburg: Hamburg University, www.lhn.uni-hamburg.de/article/speech-representation (dostop 25. junij 2017).
- Meibauer, Jörg (2015). "What the Child Can Learn From Simple Descriptive Picturebooks: An Inquiry into *Lastwagen /Trucks* by Paul Stickland". V: Bettina Kümmerling-Meibauer, Jörg Meibauer, Kerstin Nachtigäller, and Katharina Rohlfing (ur.): *Learning from Picturebooks: Perspectives from Child Development and Literacy Studies*, New York: Routledge, 51–70.
- Meibauer, Jörg (2017). "Pragmatics and Children's Literature". V: Rachel Giora and Michael Haugh (ur.): *Doing Intercultural Pragmatics: Cognitive, Linguistic and Sociopragmatic Perspectives on Language Use*, Berlin, Munich, and Boston: De Gruyter Mouton, 371–387.
- Miller, Scott A. (2012). *Theory of Mind: Beyond the Preschool Years*, New York: Psychology Press.
- Newcombe, Nora, and Huttenlocher, Janelle (2000). *Making Space*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Nikolajeva, Maria (2002). *The Rhetoric of Character in Children's Literature*, Lanham, MD: Scarecrow.
- Nikolajeva, Maria (2003). "Verbal and Visual Literacy: The Role of Picturebooks in the Reading Experience of Young Children". V: Nigel Hall, Joanne Larson, and Jackie Marsh (ur.): *Handbook of Early Childhood Literacy*, London: Sage, 235–248.
- Nikolajeva, Maria (2012). "Reading Other People's Minds Through Words and Images", *Children's Literature in Education* 43.3: 273–291. DOI: 10.1007/s10583-012-9163-6.
- Nikolajeva, Maria (2014). *Reading for Learning: Cognitive Approaches to Children's Literature*, Amsterdam: John Benjamins.
- Nikolajeva, Maria, and Scott, Carole (2001). *How Picturebooks Work*, New York: Garland.
- O'Grady, William (2011). *How Children Learn Language*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Pessoa, Luiz (2008). "On the Relationship Between Emotion and Cognition", *Nature Reviews Neuroscience* 9: 148–158.
- Pinkham, Ashley M., Kaefer, Tanya, and Neuman, Susan B. (ur.) (2012). *Knowledge Development in Early Childhood: Sources of Learning and Classroom Implications*, New York: Guilford Press.
- Pouscoulous, Nausicaa (2014). "The Elevator's Buttocks': Metaphorical Abilities in Children". V: Danielle Matthews (ur.): *Pragmatic Development in First Language Acquisition*, Amsterdam: John Benjamins, 239–260.
- Rakison, David H., and Oakes, Lisa M. (ur.) (2003). *Early Category and Concept Development: Making Sense of the Blooming, Buzzing Confusion*, New York: Oxford University Press.
- Rémi, Cornelia (2011). "Reading as Playing: The Cognitive Challenge of the Wimmelbook". V: Bettina Kümmerling-Meibauer (ur.): *Emergent Literacy: Children's Books from 0 to 3*, Amsterdam: John Benjamins, 115–140.
- Schneider, Ralf (2001). "Toward a Cognitive Theory of Literary Character: The Dynamics of Mental-Model Construction," *Style* 35.4: 607–640.
- Silva-Díaz, Maria Cecilia (2015) "Picturebooks, Lies and Mindreading", *BLFT: Nordic Journal of ChildLit Aesthetics* 6. <http://dx.doi.org/10.3402/blft.v6.2697.2>.
- Stockwell, Peter (2002). *Cognitive Poetics: An Introduction*, London: Routledge.
- Suggate, Sebastian, and Reese, Elaine (ur.) (2012). *Contemporary Debates in Childhood Education and Development*, London: Routledge.
- Taylor, Margot, Batty, Magali, and Itier, Roxanne (2004). "The Faces of Development: A Review of Early Face Processing Over Childhood", *Journal of Cognitive Neuroscience* 16.8: 1426–1442.
- Thomas, Glyn V., Nye, Rebecca, Rowley, Martin G., and Robinson, Elizabeth J. (2001). "What Is a Picture? Children's Conceptions of Pictures," *British Journal of Developmental Psychology* 19: 475–491.
- Thompson, Ross A., and Lagattuta, Kristin (2006). "Feeling and Understanding: Early Emotional Development". V: Kathleen McCartney and Deborah Philipps (ur.): *Blackwell Handbook of Early Childhood Development*, Oxford: Blackwell, 317–337.
- Torr, Jane (2008). "Multimodal Texts and Emergent Literacy". V: Len Unsworth (ur.): *New Literacies and the English Curriculum*, London in New York: Continuum, 47–66.
- Uttal, David, and Tan, Lisa (2000). "Cognitive Mapping in Childhood". V: Rob Kitchin and Scott Freundsuh (ur.): *Cognitive Mapping: Past, Present and Future*, New York: Routledge, 147–165.

- Vermeule, Blakey (2010). *Why Do We Care About Literary Characters?* Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Wimmer, Heinz, and Perner, Josef (1983). "Beliefs About Beliefs: Representation and Constraining Function of Wrong Beliefs in Young Children's Understanding of Deception," *Cognition* 13: 102–128.
- Winner, Ellen (1988). *The Points of Words: Children's Understanding of Metaphor and Irony*, Cambridge, MA: MIT Press.
- Zunshine, Lisa (2006). *Why We Read Fiction: Theory of Mind and the Novel*, Columbus: Ohio State University Press.

**Mnenja,
izkušnje, vizije**

dr. Tina Bilban

Bele lise slovenske mladinske književnosti

Slovenska mladinska književnost je, po mojem mnenju, v dobri kondiciji. Imamo nekaj izjemnih avtorjev, katerih kakovost prepoznavajo kritiki tako doma kot po svetu. Izjemna dela in avtorje izpostavljajo vsakoletne in bienalne domače in mednarodne nagrade, na primer večernica, nagrada Kristine Brenkove, priznanja zlata hruška, desetnica, Levstikova nagrada, uvrstitev na listo Belih vran in IBBY častno listo, pa nominacije za najvišji mednarodni nagradi – Andersenovo nagrado in nagrado ALMA. Pri tem velja poudariti, da je bera zlatih hrušk (znaka kakovosti za otroške in mladinske knjige, ki ga podeljuje uredniški odbor *Priročnika za branje kakovostnih mladinskih knjig* (Mestna knjižnica Ljubljana, Pionirska)) vsako leto obilnejša, da najdemo slovenska naslova na obeh seznamih knjig (iz leta 2018 in iz leta 2020), ki jih žirija za Andersenovo nagrado od leta 2018 bienalno še posebej priporoča v prevajanje, in da je bil med finalisti za Andersenovo nagrado leta 2020 prvič tudi slovenski avtor, Peter Svetina (pred tem pa leta 2000 slovenska ilustratorka Marija Lucija Stupica).

Medtem ko se soočamo z dejstvom, da Slovenci vedno manj beremo, so prav mladi bralci tisti, ki berejo še največ. Za slovensko mladinsko književnost je vedno več zanimanja tudi v tujini, od koder bolj kot ne kontinuirano prihajajo novi prevodi slovenskih ustvarjalcev, pri tem pa se v želji po pospešku njihovega pojavljanja upe še posebej polaga na gostovanji

Slovenije kot častne gostje na sejmih v Bologni in Frankfurtu, načrtovani za leti 2022 in 2023.

Čeprav razmere na področju knjige gotovo niso rožnate, lahko akter na področju mladinske književnosti najde nekaj razlogov za veselje. Precej možnosti je, da mu v roke pride (zares) dobra knjiga, kar nekaj je tudi poti, po katerih lahko takšna knjiga pride do (mladih) bralcev.

Pri tem pa se na področju mladinske književnosti pojavlja nekaj belih lis. Pa ne gre za lise, ki bi ostale neraziskane s strani ustvarjalcev, temveč predvsem s strani strokovne javnosti, posledično pa, do določene mere, tudi s strani bralcev. Sama s svojega razgledišča opažam tri takšne lise, a seveda že po naravi stvari dopuščam, da mi kakšna ostaja skrita:

- slikanice brez besedila,
- stripi,
- poučne knjige.

Kot bom poskušala pokazati v nadaljevanju, ne gre za področja, ki bi bila povsem skrita, marginalizirana, ne nazadnje se, predvsem v zadnjem času, pojavljajo različni poskusi, kako bralce in strokovno javnost opozoriti na kakovostne knjige s teh področij. Hkrati pa nekatere že utrjene poti, ki vodijo do drugih predelov mladinske književnosti, pravkar omenjene "bele lise" obidejo ali pa do njih vozijo lokalni odcepi, ki jih včasih spregledamo.

V nadaljevanju se bom posvetila specifikam slikanic brez besedila, stripov in poučnih knjig, predvsem tistim, ki najbolj sodoločajo širino in naravo poti med njimi in bralci ter strokovno javnostjo. Izpostavila bom nekaj najbolj kakovostnih slikanic brez besedila, stripov in poučnih knjig ter tista področja na terenu, kjer bi lahko že obstoječe poti okrepili ali pa uhodili nove.

Slikanice brez besedila

Slikanica brez besedila oziroma slikanica brez besed (izraza se v strokovnih besedilih pogosto uporabljata sinonimno) je vrsta slikaniškega besedila, ki zgodbo pripoveduje (zgolj) z likovnimi elementi, čeprav, kot poudarjata Batič in Haramija v prispevku *Teorija slikanice*, tudi takšna slikanica nikoli ni povsem brez besedila; če odmislimo napise, ki so del ilustracije, je ne nazadnje del slikanice naslov, ki *a priori* usmeri branje ilustracije in razbiranje zgodbe.¹ V mednarodnem prostoru se za takšna slikaniška dela uporabljata izraza *wordless picturebook* in *silent (picture)book*. Vedno bolj se

¹ J. Batič in D. Haramija: "Teorija slikanice", *Otrok in knjiga*, let. 41, št. 89, str. 5–19.

sicer uveljavlja slednji, pri tem pa se pogosto opozarja na problematičnost izraza: takšna knjiga nikakor ne molči, le izraža se na svojski način. Bralcu govori z likovno podobo. Po drugi strani pa v prispevku *Silent Books. Wonder, Silence and Other Metamorphosis in Wordless Picture Books* avtorica Marcella Terrusi gradi prav na izrazu *silent book*, ki se ji zdi izjemno ustrezen, predvsem pa ima po njenem mnenju izrazito pozitivno konotacijo: *silent book – tiha knjiga* omogoča tisto vrsto tišine, ki jo zahtevata natančno opazovanje in meditacija. Ali bolje rečeno: gre za tišino, ki opazovanje in meditacijo omogoča. Tiha knjiga omogoči, da zgodbe ne omejimo z enim samim izborom besed. Ni je treba izrekati na glas, njena zgodba se lahko odvije v bralčevi glavi (pa čeprav gre za mladega bralca, ki še ni večš branja črk), pri tem pa se lahko vsakič ubesedi nekoliko drugače. Tako tiha knjiga omogoča tudi obrnjen proces: namesto da bi bral starejši sobravec, (lahko) bere mlajši bralec in sproti upoveduje zgodbo, kot se mu ta pač kaže.²

Tiha knjiga tako nikakor ni molčeča knjiga. Ne gre za tišino, ki bi bila manko česar koli – ne gre za manko govora, za manko informacij, če že kaj, umanjka nepotrebno govoričenje. Gre za tišino, v kateri smo najbolj zbrani za branje zgodbe, v kateri smo kar čim bolj pri sebi.

Slikanicam brez besedila je skupno to ustvarjanje prostora tišine. Praviloma gre za vizualno izjemno močne stvaritve, ki zmorejo s preišljenim kadriranjem in sporočilno močno ilustracijo upovedati zgodbo. Čeprav gre za slikanice, ki specifično nagovarjajo tudi najmlajšega bralca, ki še ni večš branja črk (ali drugih sorodnih znakov), so, kot ugotavlja tudi Marcella Terrusi, to najpogosteje *crossover* besedila, ki z močno in večplastno vizualno podobo hkrati nagovarjajo bralce z različno bralsko kilometrino, pri čemer jim omogočajo, da berejo slikanico s svoje perspektive.³ Kot je za svoja dela zapisal eden najbolj znanih ustvarjalcev slikanic brez besedila Shaun Tan: “Kot ustvarjalec priskrbiš malo arhitekture, zgradiš nekaj domišljjskih zidov, malo opremiš in potem čakaš na prihod anonimnih obiskovalcev: če sprejmejo povabilo, lahko vsak resnični pomen pride šele iz njihovih src in misli.”^{4 5}

² M. Terrusi: “Silent Books. Wonder, Silence and Other Metamorphosis in Wordless Picture Books”. V: *Proceedings of the International and Interdisciplinary Conference IMMAGINI? Image and Imagination between Representation, Communication, Education and Psychology, Brixen, Italy, 27–28 November 2017*, 2018.

³ M. Terrusi: *Silent Books*, 2018.

⁴ Prevod Tina Bilban.

⁵ S. Tan: “Foreword”. V: *Visual Journeys Through Wordless Narratives: An International Inquiry with Immigrant Children and The Arrival*; Arizpe, E., Colomer, T., Martínez-Roldán, C. (uredniki). Bloomsbury Academic: London, New York, 2014.

Kar pa nikakor ne pomeni, da je zgodba, ki jo razbira bralec, arbitrarna. Avtor pred bralcem razgrne pot, ki ji bralec sledi (pri čemer se lahko pogosto odloči, kako globoko bo zagazil, kje bo naredil ovinek, dodaten postanek). Svojo pripoved postavi v določen kontekst, ki šele omogoči razumevanje. Od bralca pogosto zahteva prepoznavanje določenih vizualnih znakov, simbolov oziroma ga sproti uči branja vizualnih podob. Tako ni presenetljivo, da tujci, ki se ob tihih knjigah, ki jih pač najlažje razumejo, srečujejo v svojem novem okolju, poročajo tudi o tem, kako so se ob tihih knjigah naučili jezika svojega novega okolja.⁶ Na tem gradi tudi mednarodni projekt *Silent book* Mednarodne zveze za mladinsko književnost – IBBY, ki ustvarja knjižnico slikanic brez besedila na otoku Lampedusa; knjižne zbirke slikanic brez besedila z vsega sveta so namenjene tako lokalnim otrokom kot otrokom imigrantom, ki so ob begu v Evropo iz Afrike in z Bližnjega vzhoda ustavljeni na tem italijanskem otoku, pri čemer IBBY sledi svojemu osnovnemu poslanstvu: *Bringing books and children together, Zbliževati otroke in knjige*.

Slikanica brez besedila je razen redkih izjem razmeroma sodoben pojav. Gre za obliko književnega besedila, ki je povezano s sodobno težnjo po vizualizaciji. Tudi pojav t. i. *crossover* besedil, ki hkrati nagovarjajo bralce različnih starosti oziroma ustrezneje bralce z različno bralsko kilometrinno, je razmeroma sodoben. Ne nazadnje je nekoliko večji razmah slikanic brez besedila povezan tudi z globalizacijo knjižnega trga – s slikanico brez besedila lahko nagovorimo tuje bralce, pa tudi, bolj neposredno kot pri drugih besedilih, tuje založnike, poleg tega se ob prestavljanju knjižnega dela v drug kulturni in/ali jezikovni prostor manj izgubi v prevodu.

V slovenskem prostoru smo tako prvo slikanico brez besedila dobili leta 1977 z *Maruško Potepuško* Marijana Amalietija, porast produkcije slikanic brez besedila pa lahko opazimo šele v zadnjem desetletju. Čeprav ne izstopajo po kvantiteti (do zdaj je izšlo manj kot dvajset izvirnih slovenskih slikanic brez besedila), pa znotraj slikaniške produkcije slikanice brez besedila nedvomno izstopajo po kvaliteti. Ker gre za, sicer skrajno, obliko slikanice⁷, najboljše med njimi pogosto najdemo tudi med prejemniki najpomembnejših domačih in mednarodnih nagrad na področju mladinske književnosti.

Za ilustracije v *Zgodbi o sidru* (Mladinska knjiga, 2010) je Damijan Štepančič prejel priznanje Hinka Smrekarja, najvišje slovensko priznanje na področju ilustracije. Knjiga je prejela Levstikovo nagrado, ki jo bienalno

⁶ M. Terrusi: *Silent Books*, 2018.

⁷ J. Batič in D. Haramija: *Poetika slikanice*, Franc-Franc: Murska Sobota, 2013.

podeljuje založba Mladinska knjiga, znak kakovosti zlata hruška, nominirana pa je bila za nagrado Kristine Brenkove, nagrado za najboljšo izvirno slovensko slikanico.

Za ilustracije v knjigi *Deček in hiša* (Mladinska knjiga, 2015) je leto za Stepančičem priznanje Hinka Smrekarja prejela Maja Kastelic; leto pozneje je dobila še plaketo Hinka Smrekarja. Knjiga je prejela Levstikovo nagrado, nagrado Kristine Brenkove in znak kakovosti zlata hruška, uvrščena je bila na IBBY častno listo in na listo Belih vran Mednarodne mladinske knjižnice v Münchnu. Ilustracije iz knjige so bile uvrščene na razstavo ilustracij na sejmu v Bologni.

Leta 2016 je štafetno palico prevzela Andreja Peklar s *Ferdom, velikim ptičem* (KUD Sodobnost International, 2016). Za ilustracije je prejela priznanje Hinka Smrekarja. Knjiga je prejela nagrado Kristine Brenkove in znak kakovosti zlata hruška, prejela je nagrado za najbolje oblikovano knjigo na 32. slovenskem knjižnem sejmu, bila uvrščena na IBBY častno listo in listo Belih vran, uvrstila pa se je tudi med finaliste Silent Book Concours 2015 v Bologni.

Večkrat nagrajena je bila tudi Marta Bartolj s slikanico brez besed *Kje si?* (Miš, 2018). Knjiga je med drugim prejela posebno priznanje Kristine Brenkove in znak kakovosti zlata hruška ter bila uvrščena na listo Belih vran. Leta 2019 se je, kot prva slovenska slikanica brez besedila, uvrstila na častno listo slikanic brez besedila, ki jo ustvarja Knjižnica na Lampedusi.

Kot vidimo, nagrade slikanic brez besedila ne spregledajo. Kadar gre za izjemno dodelane knjige, s svojimi ilustracijami nagovorijo tako žirijo bienala ilustracije kot žirijo, ki odloča o nagradi Kristine Brenkove in vsako leto išče najboljšo izvirno slovensko slikanico, nagovorijo pa tudi strokovni odbor *Priločnika za branje kakovostnih mladinskih knjig*, ki podeljuje znak kakovosti zlata hruška in ocenjuje knjigo kot celoto v kontekstu celoletne knjižne produkcije. Slikanice brez besedila kontinuirano uvrščajo tudi v oba najvidnejša mednarodna izbora kakovostnih mladinskih knjig – na IBBY častno listo (nanjo se bienalno s svojim delom uvrstijo avtor, ilustrator in prevajalec, nominirajo pa jih nacionalne sekcije IBBY) in na listo Belih vran, ki jo sestavlja Mednarodna mladinska knjižnica v Münchnu.

Slikanice brez besedila pa imajo precej specifično pot do bralcev. Po eni strani gre za dela, pri katerih se zdi, da jim je pot na tuje trge nekoliko širše odprta (tako so na primer pravice za slikanico Maje Kastelic *Deček in hiša* prodane v Belgijo, Bolgarijo, na Kitajsko, v Italijo, Mehiko, Švico (za nemško govoreči del), na Švedsko, v Kanado in Rusijo; slikanica Marte Bartolj *Kje si?* je že izšla v nemškem prevodu, kupljene so tudi pravice za

izdajo v ZDA in prevod v arabščino). Po drugi strani pa jih je, ker gre za specifično branje, ki se giblje med področji (če ne drugega, med književnostjo in likovno vzgojo), težje umestiti v šolski kurikulum in tudi na priporočilne sezname za prostočasno branje – zanimiva bi bila raziskava, ki bi pokazala, koliko mentorjev branja za bralno značko je pripravljenih sprejeti branje slikanice brez besedila in v katerem starostnem obdobju so mladi bralci, ki lahko na tak način opravijo eno (ali več) branj za bralno značko.

V zadnjem obdobju je nastalo kar nekaj diplomskih in magistrskih nalog⁸, ki se ukvarjajo z branjem slikanice brez besedila, kar kaže na zanimanje za slikanico brez besedila (slednje je zagotovo povezano tudi z izidom nekaterih izjemnih slikanic brez besedila v zadnjem desetletju), hkrati pa tudi na specifično takšnega branja in s tem povezano zadrego vzgojiteljev, učiteljev in/ali staršev, ko jemljejo v roke takšno slikanico. Ne nazadnje je to tudi knjiga, ki zahteva pozornost in čas.

Stripi

Strip si določeno specifično recepcije deli s slikanico brez besedila. Tudi pri stripu branje temelji na likovnem delu, na nizu medsebojno povezanih sličic, ki jih običajno dopolnjuje tekst v oblakih. Tako se tudi recepcija stripa, če bi na primer branje stripov želeli umestiti v šolski kurikulum, razteza med področji, branje stripa pri pouku slovenščine pa gotovo ni pogost pojav.

Po drugi strani za strip velja, da gre za književno zvrst, ki je izjemno priljubljena med mladimi bralci, hkrati pa je bila, vsaj v preteklosti, manj priljubljena pri starših mladih bralcev, učiteljih in mentorjih branja. Glede slednjega se položaj stripa počasi spreminja. Imamo nekaj specializiranih založb, ki se posvečajo izdajanju kakovostne stripovske produkcije (npr. VigeVageKnjige, Buch, Graffit, Forum), vedno pogosteje tako prevedene kot izvirno slovenske stripe najdemo tudi v programih vodilnih založb na področju mladinske književnosti (na primer Mladinska knjiga, KUD Sodobnost International, Miš). A ko govorimo o počasnem spreminjanju

⁸ Glej npr. Sara Kajba: *Slikanica brez besedila z didaktičnim instrumentarijem*, Pedagoška fakulteta, Univerza v Mariboru, 2020. Tina Klemenčič: *Slikanice brez besedila na Slovenskem: otrok kot (so)ustvarjalec pripovedi*, Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani, 2019. Špela Mur: *Raba slikanice brez besedila*, Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani, 2018. Ana Eržen: *Vpliv večkratnega branja slikanice brez besedila na pripovedovanje zgodbe*, Pedagoška Fakulteta, Univerza v Ljubljani, 2016.

položaja stripa, je poudarek bržkone na besedi *počasi*. Še vedno se postavlja vprašanje, ali so, na primer, vsi mentorji branja za bralno značko pripravljeni sprejeti branje stripov, katerih in v katerem starostnem obdobju.

V zadnjih letih smo v slovenskem prostoru dobili kar nekaj izjemnih domačih stripov za mlade bralce. Če pogledamo na primer seznam prejemnikov znaka kakovosti zlata hruška: med letoma 2004 in 2018 je znak kakovosti zlata hruška prejelo triindvajset izvirnih slovenskih stripov. Od tega jih je enajst iz zbirke Miki Muster (Buch, 2010–2011), ki prinaša celovit opus verjetno najbolj znanega slovenskega striparja, sicer pa gre za izjemno raznolik razpon od stripov za najmlajše, kakršni so npr. Hančičev *Vsem ljudem nikoli ne ustrežeš* (Forum, 2017), strip Tanje Komadine *Zakaj se psi vohajo* (Forum, 2017) in Mančkovi stripi *Hribci kremeniti* (Forum, 2011), *Kam pa kam, Modri medvedek?* (Mladinska knjiga, 2012) in *Modre misli Malega muca* (Buča, 2017). Pa poučni stripi, kakršna sta *Zgodovina Slovenije v stripu* (Miš, 2017) Ivana Mitrevskega in Žige X. Gombača ali pa *Spomini in sanje Kristine B.* (Muzej in galerije mesta Ljubljane, 2015) Zorana Smiljanića in Blaža Vurnika. Do stripov, ki so nastali po književnih predlogah, na primer *Fino kolo* (Forum, 2014) Tanje Komadina, *Živalska kmetija* (Miš, 2014) Damijana Stepančiča in Andreja Rozmana Roze ali pa *Slovenske pravljice (in ena nemška) v stripu* (Mladinska knjiga, 2009) Matjaža Schmidta. Damijan Stepančič je na seznamu prisoten še s *Poččkanim roparjem* (Vodnikova založba, 2009), ki ga je ustvaril z Lucijo Stepančič, Matjaž Schmidt pa še z *Obiskom s planeta Beta* (Forum, 2012).

Bolj kot ne za vse revijalne izdaje za otroke in mlade velja, da brez stripa ni revije.⁹ Številni stripi, ki so izhajali v revijah, so pozneje zaživel tudi v knjižnih izdajah in na tak način neredko preživeli revije, v katerih so začeli izhajati. Tako je Cicidojev *Vrtec pri veseli kravi* Jelke Godec Schmidt izšel že leta 2011 (Mladinska knjiga), z nadaljevanjem v letu 2014 pod naslovom *Gremo v vrtec pri veseli kravi* (Mladinska knjiga), Cicibanova družčina *Cicibanda* Jelke Godec Schmidt in Tomaža Tomšiča pa leta 2018 (Mladinska knjiga). Iz Kekca je prišel *Inšpektor Jože* (Mladika, 2014) Majde Koren in Damijana Stepančiča, pred kratkim pa smo dobili nadaljevanje, v katerem naslovna junaka postaneta Jožetova glavna nasprotnika, gre za strip *Kapo in Bundo* (KUD Sodobnost International, 2020). Z Neli Filipić je Damijan Stepančič ustvaril še en posrečeno komičen strip, tokrat s poučno, naravoslovno obarvano noto – *Ložeta in Peteršilja* (Mladinska knjiga, 2015), ki je

⁹ T. Bilban: "Brez stripa ni revije!: Stanje in prihodnost (pa še malo zgodovine) na področju slovenskih revij za otroke in mladino", *Literatura*, let. 28, št. 300, str. 83–91, 2016.

izhajal v reviji Moj planet. Stripi o Živi iz Muzeja in njenih potovanjih skozi čas Ivana Mitrevskega in Žige X. Gombača, ti so izhajali v reviji National Geographic Junior, so se nazadnje zlili v *Zgodovino Slovenije v stripu*. Šnofi iz *Šnofijeve družčine* (doslej so izšli trije deli, Mladinska knjiga, 2015–2017) Mateja de Cecca in Boštjana Gorenca Pižame je postal maskota Pila in hkrati književni junak, ki se prav dobro drži tudi izven revije. Galeb pa je pravzaprav prvo vališče Ko-ko družčine Maše Ogrizek in Mihe Hančiča, ki je po stripih o *Ko-Ko-Krišni* (ZTT, 2016) prinesla še kratke zgodbe s teto Koko Dajso v glavni vlogi, pripravlja pa se še slikanica *Koko mesto* za najmlajše bralce in serija animiranih filmov s koko-mestno mladino v glavnih vlogah; ta se je v letošnjem letu udomačila še na straneh Cicibana v stripu *Luka iz bloka*.

Revije so naravni habitat stripov. (Mladega) bralca v razmeroma ozko odmerjenem prostoru nasmejijo in ga potegnejo v zgodbo, ki jo potem čaka do naslednje izdaje revije. Za prestop v knjigo je ta zgodbeno nit še toliko pomembnejša ali pa, po drugi strani, domiselnost, večplastnost in izvirnost humorja, ki bralca priklenejo v čakanje naslednje izdaje revije ali k nadaljnjemu listanju knjige.

Za številne izvirne slovenske stripe velja, da bralca ne podcenjujejo, da mu ponujajo večplastno zgodbo, pa naj gre za posrečeno metafikcijo v *Inšpektorju Jožetu*, za spreten prikaz različnih perspektiv, kar izjemno uspe avtorjema v *Spominih in sanjah Kristine B.*, ali pa za besedne igre *Ko-Ko-Krišne*. Med ustvarjalci stripov za mlade najdemo nekatere najvidnejše slovenske ilustratorje, katerih aduti so tudi izven stripa spretno kadriranje, pa domišljeno in prepričljivo upodabljanje akcije in razmerij med protagonisti ter seveda izjemna risba, na primer pri Matjažu Schmidtu, Damijanu Stepančiču in Tanji Komadina.

A stripe, pa čeprav med njimi najdemo nekaj presežnih, redko najdemo med prejemniki nagrad za mladinsko književnost. Ustvarjalcev stripov med prejemniki večernice, Levstikove nagrade in desetnice ni. Leta 2010 je *Slovenske pravljice (in ena nemška) v stripu*, strip Matjaža Schmidta, prejel nagrado Kristine Brenkove za izvirno slovensko slikanico (to je tudi edini primer nominacije stripa za to nagrado). Leta 2012 je prejel priznanje zlata hruška za izvirno slovensko leposlovno mladinsko knjigo strip *Hribci kremeniti* Marjana Mančka. So pa kakovost slovenske stripovske produkcije prepoznali v mednarodnem prostoru: na listo Belih vran sta bila uvrščena stripa *Fino kolo* Tanje Komadina in *Živalska kmetija* Damijana Stepančiča in Andreja Rozmana Roze. Slednja je bila izbrana tudi za projekt *Rastem s knjigo* Javne agencije za knjigo – v šolskem letu 2015/2016 so

jo prejeli vsi slovenski sedmošolci. Lani smo dobili tudi slovensko nagrado za področje stripa zlatirepec. Med lanskoletnimi nominiranci za najboljši izvorni strip 2019 ni bilo dela s področja mladinske književnosti, med letošnjimi nominiranci pa je bilo nekaj odličnih *crossover* besedil, med katera bi lahko šteli vsaj biografijo Rudolfa Maistra *Naš Maister* Mihaela Glavana in Damijana Stepančiča ter strip *Graščina: Zlati časi* Lewisa Trondheima, Joanna Sfarja in Manuja Larceneta. Med finalisti je bilo tudi v tehniki kolaža ustvarjeno delo *Medved* Andreja Štularja, namenjeno najmlajšim bralcem.

Poučne knjige

Tudi za poučno knjigo je značilno življenje med področji, na nikogaršnji zemlji, in sicer se vseskozi giblje med strokovnim področjem, ki ga obravnava, na primer znanostjo, in leposlovjem.

Izraz poučna knjiga v slovenskem prostoru označuje knjigo, ki naj bi primarno nagovarjala mladega bralca, sicer pa je izraz bolj ali manj sinonimen izrazu stvarna literatura, ki se uporablja za podobno vrsto književnih izdaj, kadar govorimo o literaturi, ki je primarno namenjena odraslim bralcem. Izraz poučna knjiga se nanaša na odnos med bralcem in knjigo, “na možnost tovrstne literature, da bralca pouči, oziroma na željo bralca, ki seže po tovrstni literaturi, da bi bil poučen”¹⁰. Poučno knjigo bi lahko definirali kot knjigo “za otroke in mladino, ki primarno izhaja iz dejanskih informacij o našem okolju in nas samih, njihovo podajanje ni podrejeno literarni obdelavi, njen glavni vzgib pa je informiranje, lahko tudi motiviranje, torej predvsem poučevanje”¹¹.

Kot nakazuje sam izraz poučna knjiga, je pomemben element tovrstne literature tudi to, da zmore biti poučna, da torej zbere relevantne in verodostojne informacije in jih predstavi na razumljiv način, s katerim lahko nagovori ciljno publiko. Tako se poučna knjiga pravzaprav giblje med tremi področji, lahko bi jih poimenovali pedagoško, strokovno in umetniško, pri čemer je za kakovostno poučno knjigo bistveno, da so vsi elementi knjige, od besedila in ilustracij do oblikovanja, domišljeni z vidika vseh treh področij (torej strokovno točni in relevantni, umetniško domišljeni ter razumljivi za ciljno publiko, ki jo uspejo nagovoriti).

10 T. Bilban: “Zakaj je dobro brati kakovostne mladinske knjige?”, *Otrok in knjiga*, 2020, v tisku.

11 T. Bilban: “Opredelitev poučne knjige za otroke in mladino in lastnosti dobre poučne knjige”, *Šolska knjižnica*, let. 24, št. 3/4, str. 181–189, 2014.

Prav življenje na preseku treh raznolikih področij vidim kot glavni vzrok za manko kritiške pozornosti do poučne knjige. Če jo primerjamo z drugima dvema izpostavljenima belima lisama: slikanica brez besedila je vendarle oblika slikanice – posvečajo se ji kritiki, ki se tudi sicer posvečajo slikaniški produkciji in likovni kritiki. Tudi področje stripa, predvsem kadar gre za stripe, ki izhajajo iz literarnih predlog, delno pokrivajo kritiki, ki v splošnem delujejo na področju mladinske književnosti, v zadnjem času je tudi opaznejši, predvsem pa bistven doprinos strokovnjakov, ki se ukvarjajo specifično s področjem stripa, takšni so na primer prispevki Iztočka Sitarja. Na področju poučnih knjig pa v preteklih letih kritiške refleksije skorajda ni bilo. Osrednji kritiki na področju mladinske književnosti, če pri tem izpostavim Gajo Kos, ki kompleksno pokriva to področje, so, čeprav redko, med svoje kritiške refleksije umestili katero od najbolj izstopajočih poučnih knjig, sicer pa je področje ostajalo pretežno nereflektirano. Se pa je v zadnjem času pojavil tak potreben kritiški glas z Ivano Zajc, ki objavlja tudi kritike poučnih knjig na straneh pričujoče revije.

Življenje na preseku je, po mojem mnenju, tudi glavni razlog, da poučnih knjig praviloma ne najdemo med nagrajenimi. Večina nagrad za mladinsko književnost poučnih del za mlade *a priori* ne jemlje v obzir. Med večernicami ne najdemo poučnih knjig. Levstikova nagrada se je do leta 1989 podeljevala tudi v kategoriji poljudnoznanstvena knjiga (termin je v tem kontekstu zamenljiv z izrazom poučna knjiga). Po tem obdobju kategorija poljudnoznanstvenih knjig izgine, kar je v danem kontekstu razumljivo, saj v sicer pretežno zelo kvalitetni produkciji otroške in mladinske književnosti pri Mladinski knjigi danes skorajda ne najdemo več izvirnih slovenskih poučnih knjig, razen kadar gre za poučne slikanice, kakršne so na primer slikanice Lile Prap. Tudi za nagrado Kristine Brenkove se lahko potegujejo poučne slikanice, torej dela, ki so pravzaprav na preseku leposlovja in poučne knjige. Tako je nagrado leta 2014 prejela Huiqin Wang za poučno slikanico *Ferdinand Avguštin Hallerstein: Slovenec v Prepovedanem mestu* (Mladinska knjiga, 2014). Med nominiranimi deli pa najdemo tudi nekaj slikanic Lile Prap, npr. *Ptiči?!* (Mladinska knjiga, 2019), *Zmaji?!* (Mladinska knjiga, 2018), *Radi štejemo* (Mladinska knjiga, 2017), *Dinozavri?!* (Mladinska knjiga, 2009). Podobno je z nagrado desetnica. Do leta 2019 med nagrajenimi knjigami ne najdemo poučne knjige, v lanskem letu pa jo je prejela knjiga Andreja Rozmana Roze *Pesmi iz galerije* (Narodna galerija, 2018). Gre za hibridno poučno-leposlovno delo: pesmi Andreja Rozmana Roze poleg bogatega slikovnega gradiva spremljajo poučna besedila Kristine Preininger, ki likovna dela iz zbirke Narodne galerije, ki so predmet Rozmanovih pesmi, pretresajo z vidika zgodovine umetnosti.

Edina slovenska nagrada, ki se jo podeljuje poučnim knjigam, je priznanje zlata hruška. Slednje se, zavedajoč se specifik poučne knjige in manjka prostora, ki ji je odmerjen, od leta 2010, torej od začetka podeljevanja tega priznanja, podeljuje v kategoriji izvirna slovenska poučna knjiga, od leta 2017 pa tudi v kategoriji prevedena poučna knjiga. Prvič je nagrado za izvirno slovensko poučno knjigo prejela knjiga *Kako sem otrokom razložil demokracijo* (Cankarjeva založba, 2009) Mira Cerarja z ilustracijami Izarja Lunačka. Leta 2011 je nagrado prejela poučna slikanica *Kje pa ti živiš?* (Rokus Klett, 2010) Žive Deu in Bare Kolenc z ilustracijami Damijana Stepančiča, ki je v istem letu prejela tudi nagrado zlata kocka za najboljši tiskani medij za otroke in mlade s področja arhitekture. Tudi nagrajeno delo iz leta 2012 je ilustriral Damijan Stepančič – pri knjigi *Kako so videli svet?* (Miš, 2011) je sodeloval z Lucijo Stepančič. Leto dni pozneje je nagrado znova prejel Izar Lunaček, tokrat v tandemu z Lučko Kajfež Bogataj za knjigo *Vroči novi svet* (Cankarjeva založba, 2012). Leta 2014 nagrada v tej kategoriji ni bila podeljena, ker nobena od izvirnih slovenskih poučnih knjig ni prejela znaka kakovosti zlata hruška, enaka situacija se je ponovila leta 2019. Leta 2015 je nagrado prejela poučna slikanica Huiqin Wang *Ferdinand Avguštin Hallerstein: Slovenec v Prepovedanem mestu*. Leta 2016 pa smo dobili dve nagrajeni deli, *Od genov do zvezd* (Cankarjeva založba, 2015) Saša Dolenca z ilustracijami Igorja Šinkovca in *Ptičje kvatre* (Goriška Mohorjeva družba, 2015) Danijela Čotarja z ilustracijami Mateja Susiča. Leta 2017 je nagrado za izvirno poučno knjigo dobila knjiga *Oblike sveta* (Mladinska knjiga, 2016) Borisa A. Novaka z ilustracijami Marjana Mančka. Leta 2018 pa je bila nagrajena knjiga *Iz lončka v lonec* (Allegro, 2017) Rade Kos s fotografijami Rade Kos in Tadeja Maligoja ter ilustracijami Maje Lubi.

Priznanje zlata hruška za poučno knjigo je tako skozi leta izpostavilo kar nekaj kvalitetnih ustvarjalcev poučnih knjig. Nekaterim od teh knjig je uspelo doseči širše bralsko občinstvo in ga nagovoriti tudi po drugih poteh. *Od genov do zvezd* Saša Dolenca je bila tako na primer izbrana v projektu *Zlata bralka, zlati bralec*, v okviru katerega Društvo Bralna značka Slovenije ZPMS vsako leto obdari vse bralke in bralce, ki so vsa osnovnošolska leta brali za bralno značko. V projektu *Zlata bralka, zlati bralec* so pogosto izbrane poučne knjige. Tako je bila v šolskem letu 2019/2020 izbrana že omenjena knjiga *Pesmi iz galerije* Andreja Rozmana Roze, leta 2011 *Osnove demokracije* (po knjigi *Kako sem otrokom razložil demokracijo*) Mira Cerarja in Izarja Lunačka; med letoma 2004 in 2009 pa so v okviru projekta izšle poučne knjige *Preshérn.doc*, *Ivan Cankar.doc*, *Pota knjige* Iztoka Iliča, *Pavček.doc*, *Primož Trubar.doc* in *Noordung.doc*.

Poučne knjige je v zadnjih letih sicer izpostavil še en projekt, soroden projektu *Zlata bralka, zlati bralec*, in sicer *Rastem s knjigo* Javne agencije za knjigo, v okviru katerega je bila v šolskem letu 2011/2012 izbrana poučna knjiga Dese Muck *Blazno resno o šoli* z ilustracijami Mateja de Cecca (Mladinska knjiga, 2010), v šolskem letu 2017/2018 pa *Planet, ki ne raste* (Cankarjeva založba, 2016) Lučke Kajfež Bogataj z ilustracijami Izarja Lunačka.

Kljub temu da Društvo Bralna značka Slovenije ZPMS aktivno podpira kakovostno poučno knjigo in ji soustvarja mesto med mladimi bralci, se poučna knjiga le počasi uveljavlja na seznamih za prostočasno branje, na primer na seznamih knjig, ki jih posamezni mentorji predlagajo mladim bralcem v branje za bralno značko. Odnos do poučnih knjig je ne nazadnje odvisen od posameznega mentorja, gotovo pa je povezan tudi z dejstvom, da so poučne knjige, tudi zaradi svoje umestitve med področja, redko umeščene v šolski kurikulum ter da so ob manku literarnih kritik/recenzij in nagrad medijsko manj izpostavljene.

Za konec: o utrjevanju poti čez (pre)malo poznan teren

Na prvi pogled se bralcu morda zdi, da k slikanicam brez besedila, stripom in poučnim knjigam sploh ne vodi tako malo poti, navsezadnje je bilo kar nekaj del tudi širše prepoznanih kot kvalitetnih, nekatera so bila tudi nagrajena in/ali neposredno ponujena mladim bralcem v okviru projektov, kakršna sta *Zlata bralka, zlati bralec* in *Rastem s knjigo*. Pa vendar, kot sem zapisala na začetku, nekatere bistvene poti, ki sicer vodijo bralce po področju mladinske književnosti, zaobidejo slikanico brez besedila, strip in poučno knjigo ali pa jih povežejo le z ozkimi lokalnimi cestami. Pri tem položaj vseh treh "belih lis" ni enak, saj gre za tri raznolike oblike književnih del, po drugi strani pa jih povezuje obstoj na preseku področij, ki ga vidim kot enega glavnih razlogov za manko nekaterih povezav z bralci.

Zdi se, da slikanice brez besedila, stripi in poučne knjige v šolskem prostoru nimajo svojega naravnega habitata. Zaradi svojega obstoja med področji se nahajajo tudi med posameznimi šolskimi predmeti in jih je težje umestiti v kurikulum. Koliko se jih bere v šoli oziroma ali jih učitelj, knjižničarji, mentorji bralne značke priporočajo v branje, je odvisno predvsem od posameznega učitelja, knjižničarja oziroma mentorja. Tako slikanico brez besedila kot strip in poučno knjigo spremlja zelo specifična bralna izkušnja, kar po eni strani od mentorja in bralca zahteva skok

iz utečenih bralskih in miselnih navad, po drugi strani pa prinaša nove veščine in perspektive.

V osrednjih treh poglavjih sem naštela kar nekaj nagrajenih slikanic brez besedila, stripov in poučnih knjig, a se po drugi strani zdi, da prav tem delom nekatere od nagrad ostajajo *a priori* nedostopne. Tako slikanice brez besedila, stripa in poučne knjige ne najdemo med večernicami, med Levstikovimi nagradami in desetnicami jih najdemo le izjemoma. Jih pa skoraj vsako leto najdemo med prejemniki znaka kakovosti zlata hruška in prejemniki priznanja zlata hruška, ki ga je leta 2012 prejel tudi strip. V primeru znakov kakovosti in priznanj zlata hruška gre namreč za izbor, ki izhaja iz celovite letne produkcije mladinskih knjig, izjeme so le didaktično gradivo, promocijske izdaje, projekti in ustvarjalnost otrok (glej <https://www.mklj.si/zlata-hruska>), pretresa pa knjigo kot celovit izdelek. Po drugi strani pa je zanimivo, da najbolj kakovostna dela med slikanicami brez besedila, stripi in poučnimi knjigami vseskozi upošteva in izpostavlja tista slovenska nagrada, ki se zdi pravzaprav najožje zamejena – nagrada Kristine Brenkove za izvirno slovensko slikanico. Ta izpostavlja tudi izjemne izrazne možnosti slikanice, hkrati pa kaže na temeljno prepletenost različnih oblik sporočanja: ilustracije z besedilom, poučnih elementov z leposlovnimi itn.

Podobno stanje lahko opazimo – predvsem ko govorimo o stripih in poučnih knjigah, saj slikanice brez besedila vendarle specifično intenzivno pritegnejo pozornost tujih bralcev –, ko pogledamo nagrajevana in/ali izpostavljena dela v mednarodnem prostoru. Slovenskih stripov in poučnih knjig na IBBY častni listi ni, poučnih knjig tudi ni na listi Bele vrane – najdemo pa tam strip *Fino kolo* Tanje Komadina. Tudi letošnja žirija za Andersenovo nagrado (Hans Christian Andersen Award, gre za najvišje mednarodno priznanje na področju mladinske književnosti), v kateri sem sodelovala, se je ustavila pri vprašanju, zakaj nacionalne sekcije ne kandidirajo ustvarjalcev s poučnimi knjigami (na primer ob porastu mednarodnih uspešnic, kakršne so *Zemljevidi* dua Mizieliński (Mladinska knjiga, 2018), *Čebele* (2020) in *Drevesa* (2019) Piotra Socha in Wojciecha Grajkowskega (oboje Mladinska knjiga)), in se spraševala o možnostih, kako spodbuditi takšne candidature.

Ko govorimo o mednarodnem prostoru, seveda hitro pridemo do slovenskega gostovanja na knjižnih sejnih v Bologni in Frankfurtu, kjer si gotovo želimo speljati poti do čim več kakovostnih domačih knjig in ustvarjalcev. Tako je kot del priprav na gostovanje Slovenije na sejmu v Bologni Društvo slovenskih pisateljev s podporo Javne agencije za knjigo

izdalo antologijo slovenskih avtorjev mladinske književnosti *Slovenia's Best for Young Readers* (2020, uredila Dragica Haramija). Izbor je zasnovan kot predstavitev najvidnejših oziroma, kot pravi naslov, najboljših ustvarjalcev in prinaša pregled 44 avtorjev.

Ustvarjalci antologije so opravili težko delo izbora, pri tem pa upoštevali tako širok generacijski razpon ustvarjalcev kot pisano publiko, ki jo izbrana dela nagovarjajo. So pa v pričujočem prispevku izpostavljene bele lise ostale bolj kot ne nepokrite. V antologiji se sicer pojavljajo avtorji, ki ustvarjajo tudi slikanice brez besedila, stripe in poučne knjige, a ob tem ustvarjajo tudi "klasične" slikanice, poezijo in prozo, npr. Žiga X. Gombač, Desa Muck, Andreja Peklar, če naštejemo le nekatere, pri katerih v predstavljeni bibliografiji najdemo bodisi slikanico brez besedila bodisi strip ali poučno knjigo. Niso pa v antologijo vključeni tisti avtorji, ki kot avtorji mladinskih knjig ustvarjajo le ali predvsem na področju belih lis, na primer Damijan Stepančič ali Tanja Komadina (ki sta v antologiji sicer večkrat navedena kot ilustratorja knjig izpostavljenih avtorjev), ali pa najvidnejši domači avtorji poučnih knjig, na primer Lucija Stepančič, Lučka Kajfež Bogataj in Sašo Dolenc.

Omejitve in usmeritve, pa naj gre za nagrade, prostor v literarnih revijah, antologije ..., so seveda potrebne, saj ne nazadnje dajejo strukturo, pomagajo opraviti in obvladovati selekcijo. Izbrana struktura antologije je, kot vidimo, zahtevala izpust tistih avtorjev, ki niso avtorji (klasičnih) slikanic z besedilom in leposlovja v oblikah, kakršne so kratka zgodba, roman in poezija.

Če življenje med področji včasih vpliva na neizgradnjo katere od poti do bralcev, pa po drugi strani ponuja pahljačo možnosti za izgradnjo alternativnih. Predvsem za slikanico brez besedila in strip, ki gradita na močni vizualni podobi, bo v Bologni gotovo kar nekaj možnosti za izpostavitev kakovostnih del, pri čemer je po mojem mnenju pomembno, da jih ne predstavimo le kot izjemne ilustratorske stvaritve, temveč tudi kot preiščljena, celovita književna dela. Prostor poučni knjigi se manj neposredno ponuja, a ga v okviru celovite predstavitve kakovostne mladinske književnosti ne bi smelo biti pretežavno zasnovati, če se le zavedamo obstoja domače poučne produkcije, kakovostnih naslovov v tem naboru in manku poti do njih.

Ne nazadnje je govoriti o belih lisah smiselno le, če posledično širše prepoznamo primanjkljaj povezanosti z bralci, predvsem pa če zgradimo kakšno novo cesto. In povezav med kakovostnimi knjigami in (mladimi) bralci ni nikoli preveč.

Mnenja, izkušnje, vizije

dr. Marijanca Ajša Vižintin

Med knjigami, migracijami in muzeji

Migrantska pot je obljuba udobja in obilja, dostojnega in lepega življenja, varnosti in svobode, po katerih hrepenimo vsi ljudje. To hrepenenje poganja migracije skozi celotno zgodovino človeštva. Migracij ne morejo ustaviti zidovi, žice in razburkana morja, zaprte meje in negostoljubne politike. Človekovega hrepenenja po koščku dostojnega življenja ni mogoče ustaviti, prav tako ne zatreti poguma, odločnosti in vzdržljivosti, ki so potrebni za premagovanje ovir na migracijski poti.

Mirjam Milharčič Hladnik v spremni besedi k romanu *Nikoli ne reci, da te je strah* (2016) Giuseppeja Catozzelle

Od kod nestrpnost ali celo sovraštvo do tistih, ki prihajajo? Slovenke¹ smo vedno bile migrantke, delovne migrantke, ko je bilo najhuje, smo bile tudi begunke in izgnanke. Slovenski prostor je vedno bil in je del širših procesov preseljevanja. Nekatere so odhajale, druge so prihajale, večina je ostajala.

Janja Žitnik Serafin, Mirjam Milharčič Hladnik in Aleksej Kalc so tik pred koronaepidemijo izdali znanstveno monografijo *Doba velikih migracij na Slovenskem* (2020). Od sredine 19. stoletja do začetka druge svetovne vojne je današnje ozemlje Slovenije zapustilo 440.000 prebivalk: izseljenke

¹ Žensko slovnično obliko uporabljam kot nevtrarno in kot nadpomenko za moško in žensko slovnično obliko.

iz slovenskega prostora so neke drugje postale priseljenke. Nekaj njihovih osupljivih življenjskih zgodb lahko preberemo v tretjem delu knjige, v drugem beremo o izjemni organiziranosti, v prvem delu pa o zgodovinskih, socialnih in političnih vidikih migracij na Slovenskem. Ja, mogoče bi brali tako, od zadaj naprej, saj imajo migracije človeški obraz. Obraze tistih, ki migracije o(ne)mogočajo, obraze tistih, ki gredo na pot (navkljub vsemu ali pa ravno zato), in obraze tistih, ki ostajajo.

Migracije imajo mnogo podob tudi v leposlovju. Literarizirane so tako begunske življenjske zgodbe kot ekonomske migracije, torej selitve zaradi zaposlitve, želje po višjem zaslužku in višjem ekonomskem standardu. Čeprav se zdi, da se družine selijo skupaj, migracijske študije in književna besedila pričajo, da se družine združujejo večinoma postopoma. Včasih so se otroci prisiljeni seliti sami. Včasih ostanejo doma, ko se starši, ali eden od staršev, preselijo sami; pogosto so predani v skrb širši družini.

Med bolj znanimi slovenskimi migrantkami, ki so zaupale otroke v varstvo in vzgojo možu in širši družini, same pa so odšle v Egipt (v Aleksandrijo, Kairo) služiti denar, da otroci niso bili lačni in da so rešile kmetije izpod bremen visokih davkov ali pred prodajo, so bile aleksandrinke. Njihove različne usode, od tragičnih do svetovljanskih, ter odzive na njihovo odločitev, od obsojajočih do občudujočih, najdemo v književnih besedilih iz različnih časovnih obdobij, med njimi so na primer *Žerjavi* (1932) Franceta Bevka; *Grenko morje* (2002), *Južni veter* (2006) Marjana Tomšiča; *Pravili so jim Aleksandrinke* (2008), *Les Goriciennes* (2016) Darinke Kozinc v muzejski zbirki v Prvačini.

Šavrinke se niso selile čez morje, ampak so hodile prodajat jajca in druge domače pridelke iz slovenske in hrvaške Istre čez (današnjo) hrvaško-slovensko, slovensko-italijansko mejo v Trst. Danes tega ne počno več, njihovo neskončno pešačenje (ob mulah, oslih), njihove dnevne, tedenske migracije pa živijo naprej v književnih besedilih, npr. v *Šavrinških pesmih* (1962, 2001) Alojza Kocjančiča, v romanu *Šavrinke* (1986) Marjana Tomšiča, v poeziji Alferije Bržan, v kulturnih dejavnostih društva Šavrinini in anka Šavrinke iz Gračišča. Približno sto let je bilo potrebnih, da smo prešli od obsojanja žensk (tako v vsakdanjem življenju kot v književnosti) do občudovanja njihove moči, iznajdljivosti, vztrajnosti ter zavedanja, da so bile prav aleksandrinke in šavrinke tiste – danes bi jim rekli ekonomske oziroma delovne migrantke –, ki so reševale primorske kmetije pred propadom, družine pa pred revščino in še večjim izseljevanjem. Vedno bolj so v slovenski zavesti prisotne tudi slamnikarice, ženske iz Domžal in okolice, ki so izdelovale slamnike po evropskih prestolnicah ali v Združenih državah Amerike, o čemer priča muzejska zbirka v Domžalah.

A mene najbolj zanimajo otroci, slovenski in vsi drugi, in to v književnih besedilih. Izkušnje otrok, preskušnje in nasilje na poti, stiske ob preseelitvi, vključevanje v novo družbo so lahko v leposlovju eden od stranskih motivov, lahko pa je to glavna tema književnega besedila. Zanimajo me usode otrok, katerih starši, ali eden od staršev, so se izselili kot ekonomski migranti. Otroci begunci, prisiljeni v beg pred nasiljem in smrtjo, da si rešijo golo življenje. Otroci, ki so morali na negotovo pot sami, ker za vso družino ni bilo dovolj denarja, ali z nekaterimi družinskimi člani, kot Maeve v knjigi *Drevo želja* (2019) Katherine Applegate:

Včasih so bili prišleki dobrodošli. Včasih niso bili. A so še vedno prihajali, polni upanja in želja, kot je to pri ljudeh običajno.

Ena izmed novih stanovalk je bila mlada Irka po imenu Maeve. Preko Atlantika se je podala z devetnajstletnim bratom, ki je med potjo umrl zaradi griže. Njuna mama je umrla kmalu po Maevinem rojstvu; oče, ko sta bila otroka stara devet in dvanajst let.

Maeve je bila krepka in ne posebej privlačna, a ko se je nasmehnila, je bilo videti, kot bi izza oblakov pokukalo sonce. Smejala se je od srca in njeni lasje so bili tako bleščeče rdeči kot moja najlepša jesenska oblačila.

Stara je bila šestnajst let, bila je sama in brez prebite pare; majceno sobico si je delila še s petimi priseljenci.

Delala je dan in noč, čistila je in kuhala in delala vse, kar je mogla, da bi preživela (Applegate, 2019: 109–110).

Otroci begunci v mladinski književnosti, prevedeni v slovenščino

Otroci begunci in njihove življenjske zgodbe, njihovo vključevanje ali (ne)sprejemanje in izključevanje so naša resničnost. V zadnjih nekaj letih je bilo napisanih ali v slovenščino prevedenih precej mladinskih romanov, stripov, slikanic s to tematiko. Ubesejujejo sodobno begunsko izkušnjo otrok beguncev iz Čecenije, Sirije, Afganistana, Nigerije, ki so se v začetku 21. stoletja uspeli prebiti (ali pa ne) iz držav, ujetih v gospodarsko izkoriščanje, brezizhodno revščino, v etnično ali versko čiščenje ali v vojno, v eno od evropskih držav, kjer je nekdo zapisal njihovo zgodbo, na primer Fabio Geda v romanu *V morju so krokodili* (2011) ali Giuseppe Catozzella v romanu *Nikoli ne reci, da te je strah* (2016). Pogosteje v literariziranih besedilih nastopajo književne osebe z izmišljenimi imeni, npr. v romanih *Druga roka* (2011) Chrisa Cleaveja, *Čas čudežev* (2014) Anne-Laure Bondoux; avtorice se ne opirajo le na (enega) resničnega otroka begunca, ampak črpajo iz različnih zgodb, fotografij in pričevanj.

V izbranih štirih romanih so otroci na poti sami, brez spremstva; nekateri že od začetka, drugi imajo del poti družbo, tretji so na poti svoje izgubili. Književna besedila omogočajo vpogled v življenje v izvorni državi, v kateri se stopnjuje nasilje. Opisane so (nepredstavljivo) zahtevne razmere, v katerih potujejo otroci (in odrasli), izločanje iz družbe zaradi jezika, vere, etničnosti, odrekanje osnovnih človekovih pravic, vključno s pravico do izobrazbe:

Iz džipov se je usulo dvajset, trideset oboroženih talibanov. V razred je stopil isti mož kot prejšnjič in rekel učitelju: Ukazali smo ti, da zapreš šolo. Nisi ubogal. Zdaj vas bomo nečesa naučili. [...] Talibani so vse, otroke in odrasle, nagnali iz šole. Ukazali so nam, da se na dvorišču postavimo v krog, otroci spredaj, ker smo bili manjši, odrasli zadaj. Potem so v sredino poslali učitelja in ravnatelja. Ravnatelj si je stiskal suknjič, kot da ga hoče raztrgati, jokal je, pogledoval levo in desno in iskal nekaj, česar ni našel, učitelj pa je bil miren kot ponavadi, z rokami ob bokih in odprtimi očmi, a zazrtimi vase, s svojimi lepimi očmi, ki so, kot se spomnim, delile dobro vsenaokrog.

Bo omidi didar, otroci, je rekel. Nasvidenje.

Ustrelili so ju. Pred vsemi.

Od tistega dne je bila šola zaprta, ampak brez šole je življenje kot pepel (Geda, 2011: 23).

Odrekanje pravic ženskam. Posilstva, umori, vpoklici v vojsko (odvisno, katera vojska prej pride) postanejo del vsakdana. Na neki točki pride v družini do odločitve za odhod, pobeg, ki se zdi najboljša oziroma edina možnost za preživetje oziroma za dosego cilja. In začne se Pot, dolga, strašna in nasilna, polna smrti, žeje, lakote in negotovosti:

[...] tovarnjak je imel dvojno dno. Sesti smo morali v prostorček, visok petdeset centimetrov, roke skleniti okrog nog, prsi prižeti h kolenom in upogniti vrat, da smo glavo vtaknili med kolena.

Vsakemu so dali po dve steklenici, polno in prazno. V polni je bila voda, prazna je bila za urin.

Z nami so zapolnili dvojno dno. Noter nas je šlo vseh petdeset in čez, kolikor nas je že bilo. Nismo bili samo stisnjeni, bili smo stlačeni kot pest zmečkanega riža v roki. [...] Trajalo je tri dni. Ves tisti čas nismo šli ven. Sploh niso odprli vrat. [...] Zakotalili so nas dol, ker nobeden ni mogel več premakniti niti mezinca na roki. Naš krvni obtok je bil zaustavljen, stopala otekla, vrat zaskočen. Začeli so s tistimi, ki so bili blizu vrat. Popadali so na tla kot vreče čebule (Geda, 2011: 101–103).

Čakajoč na naslednjo zvezo, na naslednji prevoz. V podvozijih tovornjakov, peš čez gore, v poltovornjakih čez puščavo, v kateri te odvržejo, če ne moreš več ali če je premalo prostora. Čez morje v odsluženih ladjah, razpadajočih gumenjakih ali zabojnikih:

Kmalu sem ugledala svoje novo domovanje za novih sedem dni potovanja.

Tovorni zabojnik brez svetlobe z eno samo odprtino za dotok zraka na vrhu. Delilo si nas ga bo dvesto dvajset ljudi. Že tako smo bili le še kot cunje, kakršne so visele z nas, in taki smo brez besed stopili vanj.

Bivanje v zabojniku je bilo, kot bi bili v plinski celici. Sonce je tako zelo segrelo kovinske stene, da so se po kakšni uri dvignili hlapi naših izdihov, urina, iztrebkov, bruhanja, potu. Nad nami je lebdel strupen oblak, ki nam je oteževal dihanje. [...] Tla so nas žgala kot ogenj, zato smo dvignili kolena in se – tisti, ki smo jih še imeli – ob kovinska tla upirali s čevlji. A kaj, ko je nemogoče več ur sedeti v istem položaju, zato smo noge izmenično stegovali. Tako zelo smo potrebovali gibanje, da se nismo zmenili za opekline, ki smo jih s tem dobili po stegnih. Žgalo nam je meso in kri (Catozzella, 2016: 220–221).

Mnogi Poti ne preživijo. Nekateri jo. In potem se začne nova pot, ilegalna ali legalna, s prošnjo za mednarodno zaščito (ali brez). Lahko se konča tudi z absurdno odločitvijo za deportacijo v t. i. varno državo. Le klik na tipkovnici, birokratski “umor” iz pisarne:

[...] urad za begunce. Potem bi tam kdo pritisnil na računalniško tipko in v moj dosje vnesel oznako, zaradi katere bi me izgnali nazaj domov. Bila bi mrtva, čeprav ne bi nihče izstrelil nobene krogle. Spoznala sem, da policisti prav zato ne nosijo orožja. To je civilizirana dežela, kjer te ubijejo z enim samim klikom. Umor se izvrši daleč proč, v osrčju kraljestva, v zgradbi, polni računalnikov in skodelic za kavo (Cleave 2011: 326).

Boriti se za otroke begunce, ki so jim v t. i. civiliziranem in demokratičnem evropskem svetu odvzete vse pravice, ker niso bili rojeni v Evropski uniji, pomeni premakniti se iz cone udobja in vsakdanjosti. Za pedagoške delavke to pomeni brati in obravnavati besedila s tovrstno tematiko v razredu, iskati informacije, razvijati svojo medkulturno zmožnost. Brati pa je treba ves čas, kajti vojne si sledijo ena za drugo.

Več informacij kot imamo, težje manipulirajo z nami. V drugem desetletju 21. stoletja v književnih besedilih stopajo v ospredje usode (otrok) begunk iz Sirije, Afganistana, Eritreje, Iraka, Nigerije – še pred njimi pa so k nam prišle begunke iz Bosne in Hercegovine, s Kosova.

Otroci begunci v izvirni slovenski književnosti

V mnoge evropske države, tudi v Slovenijo, so se pred vojno, nasiljem, preganjanjem, pobijanjem, posiljevanjem v devetdesetih letih 20. stoletja zatekli (otroci) begunci iz razpadajoče in v vojno ujete Jugoslavije. V slovenski mladinski književnosti je veliko pozornosti vzbudil mladinski roman *Princeska z napako* (1998) Janje Vidmar, ki je bil tudi večkrat nagrajen (večernica za najboljšo mladinsko delo v letu 1998 (1999) in medaglia d'oro, Parole senza frontiere (zlata medalja na tekmovanju Besede brez meja) v Trentu v Italiji); roman so osnovnošolci v šolskem letu 2002/2003 brali za Cankarjevo priznanje. (Spontan) medverski dialog ubeseduje kratka proza iste avtorice z naslovom *Prijatelj* (2003). Pozneje so izšla književna besedila *Nebo v očesu lipicanca* Dese Muck (2010), *Slovenština in jaz* Simone Lečnik (2013), *NK Svoboda Žige X. Gombača* (2016) idr. Prav pred kratkim je izšel izjemen in pretresljiv mladinski roman *Zvezde bodo ugasnile, če povem jim svojo zgodbo* (2020) Bogdana Novaka.

V avtobiografskem romanu Simona Lečnik (2013) opisuje, kako se je njeno otroštvo spremenilo, ko je v Bosni in Hercegovini izbruhnila vojna. Simonini starši so se odločili, da bo zanjo bolj varno, če odide k sorodnikom v Slovenijo, v Ravne na Koroškem. Za osnovnošolko je bila usodna prelomnica, ko so se šolske oblasti v Bosni in Hercegovini domislile,

da bi učence delili po narodnosti. Na glas sta začela [mami in ati] ugotavljati, kam in kako bi sploh razporedili mene. Šele takrat sem izvedela, da je mami polovičko srbskega porekla po baki in polovičko hrvaškega po dedku. Ati je tako in tako Slovenec in na tri dele me ne bi mogla razdeliti, da bi lahko nemoteno obiskovala pouk. Jaz pa sem se tega razveselila, ker sem upala, da mi morda sploh ne bo treba hoditi v šolo. Imela sem dvanajst let in do tistega trenutka se nisem nikoli spraševala, kdo so moji predniki in kakšno je moje poreklo (Lečnik, 2013: 21).

Življenje v mestu Kakanj je postajalo vedno bolj skromno in nevarno, saj so "mobilizirali vse, od fantkov do gospodov v zelo zrelih letih" (Lečnik, 2013: 24). Ampak vsi ljudje se niso strinjali z vojno, ubijanjem:

Moj ati je od vsega začetka zatrjeval, da ne more vzeti puške v roke, da ni rojen za to, da bi na nekoga streljal. [...] Spomnim se, da je brat rekel, da ne želi streljati, meriti na nekdanjega sošolca, ker je pač druge narodnosti in tako pripadnik neke druge armade. Rekel je, da tega ne bo zmogel, da za to nima moči, in mislim, da sem takrat prvič in tudi zadnjič iz ust svojega velikega brata slišala, da nečesa ne zmore (Lečnik, 2013: 24).

Roman Simone Lečnik (2013) ponuja veliko iztočnic za obravnavo diskriminacije v šoli, ki jo je avtorica doživljala tako s strani učenk kot nekaterih učiteljic – sočasno s podporo, ki jo je doživljala s strani drugih učenk in učiteljic – po preselitvi v varno, a ne vedno vključujočo državo, v kateri ne divja vojna (oboje je glavna tema tudi v *Princeski z napako* (Vidmar, 1998)). Almira, glavna književna junakinja romana *Nebo v očesu lipicanca* (Muck, 2010), dobi v okolici in šoli veliko podpore. V šoli, ki jo obiskuje Almira, je kar nekaj otrok iz Bosne in Hercegovine, to ni nič neobičajnega (Muck, 2010: 9). V tem romanu migracije niso glavna tema: Almira je najstnica z običajnimi najstniškimi težavami, a njeno življenje in življenje njenih staršev krojijo posledice vojne v Bosni in Hercegovini. Njena mama in oče sta bila pred vojno učitelja, v Sarajevu so živeli v “res lepem stanovanju”, a mama “je bila od vojne naprej bolna na živcih” (Muck, 2010: 4, 17). Oče začasno dela v Lipici kot hlevar, preden se mu ponudi priložnost, da spet začne poučevati likovno vzgojo. Preseljevanje, iskanje doma in zaposlitve, priznavanje izobrazbe, kvalifikacij in znanj, ki jih begunke prinesejo s seboj iz svojih razrušenih domov, terja veliko potrpežljivosti, iznajdljivosti in časa, tako v resničnem življenju kot v književnih besedilih.

Starši v romanih *Slovenština in jaz* (Lečnik, 2013), *Nebo v očesu lipicanca* (Muck, 2010) in v romanu *Zvezde bodo ugasnile, če povem jim svojo zgodbo* (Novak, 2020) so skrbni in odgovorni. Skrbni so tudi Sabijevi starši v Siriji v dnevniških zapiskih dveh fantov v *NK Svoboda* (Gombač, 2016). Da bi zavarovali oziroma rešili vsaj enega družinskega člana, so morali sprejeti težko odločitev.

In družina je sklenila – pojdi. Sam. Da ne izgineš tudi ti. Pod ruševinami ali v uniformi. Pojdi stran od nas. Da se rešiš. Pojdi, ker si še mlad. Ker boš zmogel. Ker imamo denarja le za enega. In to si ti. In ne vračaj se. Za nobeno ceno. Ker se ne boš imel kam vrniti. Hodi sam, ne zaupaj nikomur. Bori se, če bo treba. Ne bo lahko, a ... ne daj se! Računamo nate. Nekoč ti bomo sledili! (Gombač, 2016: 48–49).

Na nevarni in negotovi poti preseljevanja so otroci (in starši) pogosto soočeni z izgubo življenja koga od najbližjih, najdražjih, npr. Maeve (Applegate, 2019) in Harun (Novak, 2020) izgubita brata, Sabi (Gombač, 2016) prijateljico, Lukec (Bevk, 1931) mater.

Otroci v treh obdobjih slovenske ekonomske migracije v mladinski književnosti

Se spomnite *Lukca in njegovega škorca* (1931) Franceta Bevka? Lukčev oče Ivan, ki se je iz prve svetovne vojne vrnil živ, je bil kovač, a se s tem delom ni dalo več preživeti. "Živel so iz rok v usta" (Bevk, 1974: 24), zato je (v času gospodarske krize med obema svetovnima vojnama) oče iz Vipavske doline odšel delat v Argentino. Žena Marjeta, ki je med prvo svetovno vojno sama skrbela za prva dva otroka, a sta zaradi pomanjkanja in boleznii umrla, je po drugem moževem odhodu sama skrbela za sina Lukca. Živela sta v najeti koči, Lukec je obiskoval šolo. Ko je oče zaslužil dovolj, jima je najprej poslal denar za odplačilo dolgov, pozneje pa še ladijski karti, da bi se mu pridružila v Parani. Z njima je v kletki odpotoval tudi škorec, Lukčeva domača žival. Čeprav sta se veselila vnovičnega snidenja in skupnega življenja z očetom oziroma možem, Marjeti in Lukcu ni bilo enostavno zapustiti skromnega doma:

Mati je imela solze v očeh. Kaj ji je? Vedno je ponavljala: v Ameriko pojdeva! Zdaj pa je zaradi tega žalostna. [...] Prišel je dan odhoda. Mati in sin sta zadnjo noč spala pod domačo streho. Marjeta vso noč ni zatisnila očesa. Tudi Lukec se je nemiren premetaval. [...] Ustnice so ji zatrepetale, dve debeli solzi sta ji zdrknili čez lice. Tudi Lukec je imel solze v očeh (Bevk, 1974: 19, 31, 33).

Migracije s slovenskega ozemlja na obe ameriški celini – kar je (stranski ali glavni) motiv tudi v proznih besedilih Ivana Tavčarja, npr. *V Zali* (1894), in v mladinskem romanu Antona Ingoliča *Deklica iz Chicaga* (1969) –, v Avstralijo in v zahodno Evropo, značilne za čas od 19. stoletja do začetka druge svetovne vojne, so se nadaljevale tudi po vojni. V mladinskem romanu *Ko zorijo jagode* (1974) Branke Jurca, po katerem je bil leta 1978 posnet istoimenski film, je glavna tema odraščanje najstnice Jagode v urejeni štiričlanski družini v Ljubljani (v sedemdesetih letih 20. stoletja, ko je bila Slovenija ena od republik v Jugoslaviji). Migracijski temi se kot stranska motiva pojavita dvakrat: ko Jagoda odkrije, da živijo v njihovi stolpnici trije Podhostnikovi otroci sami, in ko nudi podporo sošolki Slavici, ki se je po očetovi smrti z materjo iz Hrvaške preselila v Slovenijo. Jagoda je Slavičina prijateljica, uči jo slovenščino, družita se v šoli in v prostem času. Slavica je dobila podporo pri vključevanju tudi v šoli. Selitev iz Hrvaške, kjer so govorili srbohrvaški jezik, v Slovenijo, kjer so govorili slovenski jezik (po vsej Jugoslaviji pa je bil uradni jezik srbohrvaščina), je takrat sodila v okvir notranjih migracij, ne zunanjih.

Precej drugače je bilo z Bredo, Gregom in Miliko Podhostnik, ki so velik del dneva v blokovskem stanovanju preživljali sami. Zanje je skrbela teta, ki je hodila v službo, med njenim delovnim časom pa so bili otroci doma prepuščeni sami sebi. Jagodo je to zelo šokiralo: "Mati in oče sta v Nemčiji! Tako, vidiš! Za fičnike! Oba sta v Stuttgartu! Otroci pa tu sami ..." (Jurca, 2005: 99). Jagoda se je začela igrati s Podhostnikovimi otroki – po nasvet, kako rešiti razmere dolgoročno, pa se je zatekla k staršem. Čeprav oče na začetku ni bil navdušen in jo je poskušal odvrniti od ukrepanja z argumentom: "Ampak, Jagoda, koliko takšnih Podhostnikovih otrok je pri nas?!" (Jurca, 2005: 99), je Jagoda od staršev odločno zahtevala, da ukrepajo. Mama ji je zatrdila: "Otroci bodo šli v vrtec! Če kateri, potem morajo ti v vrtec! Vse, kar bom mogla, bom storila zanje, za te Podhostnikove otroke" (Jurca, 2005: 101). Pretresljiv odlomek literarizira usodo nekaterih "gastarbajterskih" otrok v blokih. Če so starši zapustili podeželje, ker so odšli v Nemčijo "za nekaj let, da si kupijo avto in zgradijo hišo", je bila večina otrok zaupana v varstvo starim staršem. Po nekaj letih, ko so starši ugotovili, da tako hitro ne bo šlo, so največkrat prišli po otroke v Slovenijo in jih vpisali v vrtec ali šolo v Nemčiji, danes pa imajo tam (ali kje drugje) že (pra)vnukinje.

Janja Vidmar je v svojem sodobnem mladinskem romanu *Črna vrana* (Vidmar, 2018), ki se dogaja v Veliki Britaniji v 21. stoletju, skoraj sto let za *Lukcem* Franceta Bevka, znova ubesedila slovensko ekonomsko migracijo. V romanu se je štiričlanska družina preselila iz Slovenije v London v tipičnem zaporedju ekonomskih migracij: najprej oče, za njim mati oziroma žena z dvema otrokoma (pri preseljevanju je pogosto tudi naslednje zaporedje: oče, starejše sorojenke, mlajše sorojenke z materjo).

V Londonu se slovenska družina sooča s precej večjo jezikovno, versko in etnično raznolikostjo, kot je bila navajena v Sloveniji, spoznava otroke s krutimi begunskimi izkušnjami in otroke oziroma njihove najožje družinske člane, ki so bili prisiljeni postati otroci vojaki (Hiba, Nura, Tamer, Savid, Džunaid, Čukvuma, Malik iz Čečenije, Sirije, Nigerije idr.). Otroka se soočata s svojo stisko in s stisko drugih, z nasiljem, z vprašanji, na katera ne najdeta odgovorov. Tako kot drugi otroci pogrešata svet, iz katerega sta odšla, in ljudi, ki sta jih imela rada. Šolski sistem je drugačen, navade so drugačne, treba se je (na)učiti novega jezika, splesti nove prijateljske vezi, trudijo se ohranjati stare. Osnovnošolka Taja se je – tako kot Bevkov Lukec (Bevk, 1931) – veselila vnovičnega skupnega družinskega življenja, kajti "neznansko je pogrešala očka" (Vidmar, 2018: 13), a ni bilo lahko oditi. Ni ji bilo enostavno zapustiti najboljših prijateljic, zelo je pogrešala babico.

Celo večnost je trajalo, preden je očka najel hišo, njiju z bratom prepisal v angleško šolo in je mami uredila goro papirjev. Še sanjalo se ji ni, da je selitev tako zapletena. Ko je ugotovila, da gre zares, je sem in tja začutila slabost, kot bi omahnila v prazno. [...] "Raje ne bi šla ..." se ji je v grlu naredila kepa. Sošolci so ji prejšnji dan narisali risbico in zapeli pesmico v slovo. Po možnosti bi ostala kar doma (Vidmar, 2018: 14, 15).

Koliko sprememb in stisk povzroča selitev za boljši jutri – o selitvi po navadi odločajo starši, ne otroci –, je pisateljica prikazala tudi na primeru najstnika Jana, Tajinega brata. Njemu se je zdelo v redu, dokler je bil "gastarbajter/delovni migrant" (Vidmar, 2018: 12) v Veliki Britaniji oče, ki je veliko zaslužil, ni pa se želel preseliti sam, saj je bil zaljubljen in je bil uspešen športnik. Preselitev v London je zanj pomenila preveč osebnih izgub, bil je besen in z večino v konfliktu: "Mami in brat med poletom nista spregovorila drug z drugim. Že doma sta si zaradi selitve divje skočila v lase. Od njunega prerekanja in loputanja z vrati se je tresla hiša. Brat se ni hotel odpovedati sanjski puncu in medaljam, očka pa ne več družini" (Vidmar, 2018: 16).

Od 15.520 v letu 2017 v Slovenijo priseljenih tujih državljanek (priseljenih slovenskih državljanek je bilo 3.288, skupaj 18.808 ljudi) se jih je največ priselilo z namenom zaposlitve (55 %) ali da se pridružijo svojim družinskim članom (36 %); študij (3 %) in drugi razlogi so bili redkejši, navajajo uradni statistični podatki. Tudi slovenske državljanke odhajajo v druge države iz podobnih razlogov: z namenom zaposlitve, združevanja družine, študija. Velika Britanija sicer ni dežela, kamor bi se v 21. stoletju izselilo največ slovenskih državljanek: med izseljenimi v letu 2017, starimi 15 let in več, se jih je največ izselilo v Nemčijo (2.500), Avstrijo (2.268), Bosno in Hercegovino (1.782), na Hrvaško (1.212), v Srbijo (955), Švico (769), Združeno kraljestvo (655) idr.

Če bi poskušali v tem poglavju omenjene književne osebe opredeliti z migracijsko terminologijo, bi lahko rekli: Lukčev oče (Bevk, 1931), Kittyjin ded (Ingolič, 1969) ter Janov in Tajin oče (Vidmar, 2018) so bili ekonomski migranti. Čez nekaj let so se jim pridružili družinski člani. Prvi v Argentini v začetku 20. stoletja (mati oziroma žena med potjo zboli in umre), drugi v Severni Ameriki, tretji v Veliki Britaniji v začetku 21. stoletja. Prav tako so bili ekonomski migranti starši treh Podhostnikovih otrok (Jurca, 1974), in sicer iz Slovenije v Nemčijo v drugi polovici 20. stoletja; ali je prišlo do združevanja družine, iz književnega besedila ne izvemo.

V uradno zabeleženi statistiki se velikokrat skrivajo ekonomske migracije, ki to niso. Odločitev za selitev je lahko tudi zelo osebna, ampak kako prikazati osebne odločitve v statistiki? Tak primer ubeseduje v slovenščino prevedeno književno besedilo *Zavetje vode* Sarah Crossan (2018). S Poljske,

iz mesta Gdańsk, odideta v Veliko Britanijo, v mesto Coventry, Kasienska in njena mama, in sicer iskat očeta, ki je kot ekonomski migrant odšel delat v drugo državo že pred leti – a je izginil iz njunega življenja. Tudi mama je uradno ekonomska migrantka, čeprav je v tujino ni gnala želja po delu ali boljšem zaslužku, ampak najti moža. Da lahko s hčerko preživita, si poišče (skromno plačano) službo in najame (skromno) stanovanje. Mnogi (migrantski) začetki so skromni, tako v življenju kot v književnih besedilih. Izjemno književno besedilo odstira veliko različnih tem: migracije in številne posledice, ki jih te povzročajo (pri tistih, ki odidejo, in pri tistih, ki ostanejo): vključevanje v novo šolsko okolje, prilagoditve, ki jih v podporo nudi šola novi priseljenki (nekatero tudi neustrezno), medvrstniško nasilje, učenje novega jezika okolja, odraščanje, iskanje novih prijateljstev, srečevanje z drugimi priseljenkami, iskanje same sebe in svojega prostora pod soncem. Književno besedilo odstira zapletene medčloveške odnose znotraj migracijskih vrtincev. Še dobro, da obstaja zavetje vode in nekaj ljudi, ki so Kasienski v podporo. Če bi se literarni svetovi lahko prepletali, bi se Kasienska (Crossan, 2018) in Jan (Vidmar, 2018) v Veliki Britaniji mogoče srečala in skupaj zaplavalala.

Le z drugimi smo ne le projektno, ampak v univerzitetnih programih in učnih načrtih

Od leta 2016 koordiniram petletni slovenski nacionalni projekt *Le z drugimi smo*. S petimi seminarji potujemo po slovenskih vrtcih, osnovnih in srednjih šolah, iz kolektiva v kolektiv in širimo znanje o vključevanju otrok priseljencev, medkulturnem dialogu, slovenščini kot drugim jeziku, spoštljivi komunikaciji, izzivih 21. stoletja, o integraciji (ne asimilaciji) in medkulturnih odnosih, o slovenskih izseljenkah in priseljenkah pri nas. Srečujemo se z vzgojiteljicami in učiteljicami, si izmenjujemo izkušnje, poskušamo predstaviti najboljše, kar se dogaja v Sloveniji in po svetu na tem področju v teoriji in praksi; do septembra 2020 smo sodelovali z več kot 8.300 pedagoškimi delavkami po Sloveniji in v zamejstvu. Sama največkrat predavam v seminarju z naslovom *Vključevanje otrok priseljencev, slovenščina in medkulturni dialog*; potujem po vsej Sloveniji in po šolah s slovenskim učnim jezikom čez mejo, spoznavam domovino.

Srečujem veliko vzgojiteljic, učiteljic, profesorice, ki ogromno delajo, se učijo, iščejo poti za bolj podporno, prijazno, spoštljivo, vključevalno in medkulturno (šolsko) okolje. Pri tem izhajajo iz raznolikosti v svojih

razredih, v skupinah otrok, s katerimi delajo. Včasih povabijo priseljenko iz lokalne skupnosti, da predstavi svojo življenjsko izkušnjo, ali spregovorijo o izzivih preseljevanja in vključevanja ob književnih besedilih. Včasih se učiteljice dogovorijo s svojimi učenkami, da predstavijo jezik, praznike in navade, prestavljanje meja in bojevanje zanje skozi zgodovino, svojo najljubšo knjigo, pesnico, pisateljico, športnico, Nobelovo nagrajenko ipd. iz izvorne države.

Mnoge šole so sprejele interne pravilnike, upoštevajoč novo zakonodajo (dveletno prilagojeno preverjanje in ocenjevanje znanja, individualni načrt dejavnosti, intenzivni tečaj slovenščine), tako da vsaka učiteljica ve, kako poteka (zapleten in dolgoleten) proces vključevanja in kakšna je njena vloga pri vključevanju, zavedajoč se:

Vsi otroci so naši otroci,
je rekel prijazen glas,
vse frklje in smrklje in froci,
vsi svetlih in temnih in kodrastih las,

vsi naši! Tudi tisti drugačni,
drugačne usode in vere in ras,
vsi beli in črni, vsi bolni in lačni,
saj vsak je kot kdo izmed nas.

Tone Pavček, *Vsi naši otroci*, prvi dve kitici od petih,
Slepomišnice: Antologija pesmi o otrokovih pravicah (2016: 36)

Le nekaj pedagoških delavk ima svojo izkušnjo preseljevanja in vključevanja v sprejemno družbo. Malo več jih ima izkušnje s svojimi hčerami, prijateljicami, ki so se nedavno preselile drugam. Skoraj vse pa imajo dve ali tri generacije nazaj v družini osebo, ki se je preselila v eno od evropskih držav ali na drugo celino, kamor je odšla "s trebuhom za kruhom" ali "samo za nekaj let, da si kupi nov avto ali zgradi hišo" – pa je tam ostala. Zgodilo se jim je življenje, rodili so se otroci in njihovi otroci, začasen dom je za mnoge postal stalen, "domov" pa se vračajo občasno. Velike hiše, v katere naj bi se vrnile najpozneje v "penziji", ostajajo prazne, iz njih se sliši smeh le v času šolskih počitnic, dopustov – tako v Sloveniji kot v Bosni in Hercegovini. Nekateri so se tudi vrnile, res je.

Kaj imajo skupnega mama Slovenka, ki je odšla delat v Nemčijo, mama Bošnjakinja, ki je prišla delat v Slovenijo, in mama Nemka, ki je odšla delat na Norveško? Morda to, da si želijo višjo plačo, nov avto? Svojim hčeram

omogočiti boljši jutri? Se rešiti spon družbenih pravil, ki jih dušijo? S katerimi izzivi se soočajo? So si stiske podobne? Za predšolske otroke je treba poiskati vrtec – ali pa bo mama prisiljena nekaj let ostati doma, ker je predšolska vzgoja slabo organizirana ali predraga? Za otroke je treba poiskati šolo. Se naučiti jezik okolja, poiskati delo, iti k zdravnici. Ji bo prevajala hči, ki se v šoli veliko hitreje uči jezika kot ona na intenzivnem tečaju, mimogrede v službi ali pa se ga sploh ne uči, ker ostaja med štirimi stenami? Jo bo na govorilne ure, na katerih ne razume ničesar, a učiteljici zavzeto prikimava, pospremila hči, prijateljica, stanodajalka, delodajalka? Kako najti nove prijateljice, kako ne izgubiti stika s prejšnjimi? Kako pogosto iti domov? Kako plačevati predrago najemnino? Ali jo novo okolje sprejema, če gre v službo, ali od nje pričakuje, da bo kot mati doma? Ali jo obsoja, ker ostaja doma, navajena tovrstnih družbenih razmer v izvorni državi, medtem ko so v sprejemni državi ženske večinoma zaposlene? Bo s svojo začetniško plačo lahko plačala vrtec? Nešteto vprašanj, veliko neznanih poti pri iskanju odgovorov.

Veliko bolj kot jezik, vera ali izhodiščna država povezujejo priseljenke njihova izobrazba, volja za preživetje, pogum pri premagovanju ovir, prostočasne dejavnosti, pogled na svet. Tako se tkejo nova prijateljstva in nove poti v novem svetu. Tudi pri samskih je podobno: treba se je naučiti ali izpopolniti jezik okolja, spoznati številna nenapisana družbena pravila, proces vključevanja traja leta (ali desetletja), pa naj gre za Slovenko v Avstriji, Srbkinjo v Sloveniji ali Nemko v Avstraliji.

Nekatere pedagoške delavke menijo, da vključevanje in razvoj medkulturne družbe ni njihovo delo. Pa je, pravim jaz, kajti slovenska šola temelji na vključevanju in pravičnosti, ne na izločanju in segregaciji. V univerzitetne programe in v učne načrte, v učno gradivo bi bilo treba uvrstiti predmete in teme, ki bi razvijali medkulturno zmožnost bodočih pedagoških delavk, da bi bile pripravljene na poučevanje v raznolikih razredih. V vmesnem času išče poti vsaka pedagoška delavka zase, če to želi, če prepozna potrebo: na voljo je veliko informacij, usposabljanj, tudi *Le z drugimi smo*. Vseživljenjsko učenje je stalnica.

Pri večini učnih predmetov lahko spregovorimo o migracijah, o izzivih in procesih vključevanja, o migrantkah, o znanju in izkušnjah, ki jih prinesejo s seboj, o njihovem doprinosu v našo družbo. Pri športni vzgoji o medaljah priseljenk in izseljenk; pri glasbeni in likovni vzgoji o umetniških delih; pri zgodovini in geografiji o preštevilnih vojnah, begunkah, spremembah, ki so jih prinesle na novo začrtane meje, ki so zarezale v življenja ljudi in ustvarile manjšine; pri družbi, etiki, sociologiji o spreminjajoči se in sestavljeni

identiteti, o kulturnem šoku, o večletnem procesu vključevanja in učenja jezika. Pri slovenščini (in drugih jezikih) o različnih vlogah jezika (materni jezik, jezik okolja, prvi in drugi jezik) in o književni umetnosti pisateljic, ki ostajajo znotraj državnih meja, ki so se priselile ali odselile, ki so ostale za ali pred mejo; še več idej za medkulturne učne ure je v moji knjigi *Medkulturna vzgoja in izobraževanje: Vključevanje otrok priseljencev* (2017).

O književnosti slovenskih izseljenk in pripadnic manjšin sta Janja Žitnik Serafin in Helga Glušič uredili osupljivo tridelno zbirko *Slovenska izseljenska književnost* (1999), Lidija Dimkova pa antologijo sodobne manjšinske in priseljenke književnosti na Slovenskem *Iz jezika v jezik* (2014). Če bi se o tem pogovarjale, učile, brale, bi bilo mogoče manj možnosti, da bi se še kdaj ponovila zgodba Zale v romanu *Izbrisana* Mihe Mazzinija (2014); mogoče naslednjim generacijam izseljenih in/ali priseljenih ne bi bilo treba dvakrat umirati, kot je izpričano v romanu *Dvoživke umirajo dvakrat* Zorana Kneževiča (2014).

Če tovrstne vsebine na vse stopnje vzgojno-izobraževalnega procesa – v univerzitetne študijske programe, v predšolske, osnovno- in srednješolske učne načrte ter v učna gradiva – niso uvrščene, potem se ne obravnavajo oziroma jih obravnavajo samo pedagoške delavke z razvito medkulturno zmožnostjo, pozorne na družbeno in šolsko raznolikost, ostale pa ne. Kljub vedno bolj podporni osnovno- in srednješolski zakonodaji na področju vključevanja otrok priseljencev ostaja uresničevanje zakonodaje še vedno preveč odvisno od volje, znanja in sposobnosti posameznih pedagoških delavk in šol.

Bi nam kaj pomagalo, če bi razumeli, da je priseljenka v Sloveniji sočasno izseljenka iz neke druge izvorne države, tako kot je slovenska izseljenka nekje druge priseljenka? Tudi v 21. stoletju, o čemer priča zbirka esejev *Dom so sveže rjuhe* (2018). Vemo premalo o naših migrantkah po svetu? Nismo nikoli govorile z nobeno izseljenko ali priseljenko osebno? Ji prisluhnilo, se z njo spoprijateljile? Si ne upamo priznati, da je nekdo vedno na vrsti? Z glavo v pesku upamo, da ne pride vrsta na nas? Nekatero se morajo preseliti, druge si to izberejo. Še pogostejši je preplet med morati, hoteti in si upati, če govorim o ekonomskih oziroma delovnih migrantkah. Pri begunkah in njihovih otrocih je odločitev zreducirana na morati. Če hočejo preživeti. Živeti.

Muzej migracij

Slovenija bo nekoč imela muzej izseljevanja in priseljevanja – pod eno streho, v okviru ene organizacije. Muzej migracij ali Muzej preseljevanja. Upam. Podobno kot Nemčija v mestu in pristanišču Bremerhaven (Deutsches Aus-

wandererhaus Bremerhaven). Muzej je posvečen 7,2 milijona ljudem, ki so med letoma 1830 in 1974 od tod odpotovali v svet v upanju na boljši jutri. V prvem delu razstave je poudarek na nemškem izseljevanju in priseljevanju v zadnjih 300 letih, čez most pa vodi pot do sodobnega priseljevanja v Nemčijo, začenši s prelomnim letom 1973. Takrat je Nemčija ustavila ekonomske migracije iz držav, s katerimi je prej podpisovala meddržavne pogodbe o zaposlovanju in socialnem varstvu delavk – z Italijo leta 1955, s Španijo in Grčijo 1960, s Turčijo 1961, z Marokom 1963, s Portugalsko, s Tunizijo 1965, z Jugoslavijo 1968 –, in za nekaj let dovolila le še združevanje družin. Muzej se zaključuje z zbirko o sodobnih begunskih migracijah v Nemčijo. V muzejski knjigarni v Bremerhavnu sem si kupila knjige o otrocih begunskih v 21. stoletju, leposlovne in poučne, napisane za otroke (in odrasle): nemško-arabsko *Bestimmt wird alles gut* (2016; Zagotovo bo vse še dobro) Kirsten Boie; *Wenn Menschen flüchten: Gründe, Fakten, Erlebnisberichte* (2016; Ko ljudje bežijo: razlogi, dejstva, izkušnje); *Djadi, Flüchtlingsjunge* (2017; Djadi, begunski deček) Petra Härtlinga.

Stalno razstavo *Muzej migracij* pod eno streho bi potrebovali, da nam ponudi čim bolj celostno in raznoliko zgodovino izseljevanja in preseljevanja ter da bi nas usmerjala na že obstoječe stalne muzejske zbirke v drugih krajih po Sloveniji, če bi nas določena tema zanimala globlje (npr. aleksandrinke v Prvačini, slamnkarice v Domžalah). V *Muzej migracij* bi uvrstili mnoge občasne (projektne) razstave, ki že segajo do nas s svojimi zgodbami za določen čas in nekaj časa gostujejo naokoli – *Podobe enakosti* (2015, 2016) v Atriju ZRC, Slovenskem etnografskem muzeju; *Pot domov* (2015, 2016) v Muzeju novejšje zgodovine in še sedemnajstih muzejih po Sloveniji; *Od pisem do Facebooka* v Knjižnici Kranj, na Cekinovem gradu v Celju (2019); *Čutim Slovenijo, čutim Celje* (2019) v Muzeju novejšje zgodovine Celje itd. –, da te razstave, v katere je bilo vložena ogromno truda in raziskovanja, ne bi izginile neznano kam.

Premalo se zavedamo, da so v primeru ekonomskih migracij, ko prihaja do večjega (nadzorovanega, spodbujanega) preseljevanja, ki služi gospodarskim interesom, v ozadju meddržavne pogodbe. V eni državi potreba po t. i. delovni sili, na drugi strani država, ki lahko ponudi presežek določenega strokovnega kadra, pa naj gre za delovne roke (ki se jih lahko tudi dodatno usposobi za določen manjkajoči profil) ali za visoko izobražene, ozko specializirane možgane. Še vedno je tako. Slovenija ima podpisane pogodbe o zaposlovanju in socialnem varstvu delavk z mnogimi državami, tudi z Bosno in Hercegovino (od leta 2012, veljavno od 2013) in s Srbijo (od leta 2019).

Del *Muzeja migracij*, ki bi imel pod eno streho tako slovensko izseljevanje kot priseljevanje – z dejstvi in življenjskimi zgodbami, z dragocenimi osebni predmeti –, bi bila tudi razstava knjig, v katerih med platnicami za vedno živijo ljudje, ki so se želeli ali morali preseliti iz Slovenije in v Slovenijo. Mednje bi poleg že omenjenih uvrstila tudi knjigo Noaha Charneyja, ki nas v *Slovenologiji* (2017) prepričuje, da živimo v najboljši deželi na svetu. V tej zbirki esejev se čudim marsičemu, čemur se Noah Charney čudi v Sloveniji, vsekakor pa je to krasna zbirka družbeno-kulturnih razlik in nenapisanih družbenih pravil oziroma pasti, s katerimi se na večletni poti vključevanja soočajo priseljenke, na primer:

Dokler se nisem preselil sem, nisem še nikoli videl barvnih nagrobnih sveč, ki so osupljivo lepe. Preden sem spoznal, čemu so namenjene, sem jih nekaj za darilo kupil mami (vijolično ima v dnevni sobi). Poleg tega sem jih uporabljal tudi kot dekoracijo v svojem prvem tukajšnjem stanovanju – predstavljajte si, kaj si je mislila žena, ko je na začetku najinega razmerja prišla na obisk, sam pa sem za bolj romantično vzdušje v sobi prižgal nagrobne sveče (Charney, 2017: 64).

Izjemno muzejsko razstavo – z jedrnato pojasnjenimi družbeno-političnimi okoliščinami, ki so spodbudile množične migracije, in z življenjskimi zgodbami, ki jih poleg fotografij oživljajo dragocenimi osebni predmeti – sem si ogledala v Parizu, v Narodnem muzeju zgodovine priseljevanja (Musée national de l'histoire de l'immigration) v palači Porte Dorée. Migracijske poti ljudi, osebe in predmeti so predstavljeni v knjigi *Guide de la Galerie des dons* (2014), ki spremlja razstavo. Toda naslavlja samó priseljevanje, izseljevanja in kolonizacije ne; o slednji pričata palača sama in tropski akvarij, odprt leta 1931 z namenom, da predstavi živali in rastlinstvo v (nekdanjih) francoskih kolonijah (!). Začetno osuplost nad dejstvom, da so muzej priseljevanja umestili v stavbo, ki je s svojo arhitekturo slavila kolonializem, in nad akvarij, je zamenjal premislek: arhitekturni biser z akvarijem preizprašuje tudi (tabuizirano) kolonizacijo in njene vplive, predvsem pa v muzej, ki ima pod isto streho tudi akvarij, kavarno in knjigarno, privablja odrasle in otroke.

Kaj pa otroci v slovenskem *Muzeju migracij*? Seveda! V knjigah – pa ne le v mladinskih romanih, ampak tudi v slikanicah in stripih, ki jih v tem prispevku ne omenjam, slovenskih in prevedenih v slovenščino – in s svojimi življenjskimi zgodbami. To bi bilo nekaj edinstvenega: da bi v fokus življenjskih zgodb na enem od oddelkov *Muzeja migracij* postavili otroka,

da bi preseгли pogled na otroka s perspektive odrasle osebe. Seveda bi bila potrebna dovoljenja mater ali skrbnic, ampak to se da urediti. Za spremembo bi bilo dobro prisluhniti, saj obstaja pomembna razlika med tem, kaj mislimo odrasli, da bi bilo dobro za otroka – in kaj o tem menijo otroci sami. Kajti vedno znova, kot da se ne bi spet in spet ponavljalo, smo na začetku:

Otročiči in najstniki, stari starši in prastari starši. Govorili so kitajsko in špansko, jezik yoruba in francosko kreolščino. Jedli so *tamales* in *pani puri*, *dim sum* in *fufu* in tople sendviče s sirom.

Raznoliki jeziki, raznolike jedi, raznoliki običaji. To je naša soseska: divja in prepletena in pisana. Kot najboljši tip vrta.

Pred nekaj meseci je modro hiško najela nova družina, Samarina družina. Prišli so iz daljne dežele. Njihove navade so bile neznane. Njihove besede so prinašale nove melodije.

Zgolj še ena rastlina, presajena v naš kaotični vrt, je bila to, tako je bilo videti.

Le da se je tokrat nekaj spremenilo. V zraku je viselo nelagodje. Starši iz zelene hiške niso hoteli sprejeti nove družine. V začetku je prišlo do vljudnih naklonov glave pri odraslih, nato so celo ti izginili. [...] Dvesto šestnajst letnic, pa ljudi še zmeraj ne razumem.

Naša soseska je prijazno sprejela mnoge družine, ki so se priselile iz oddaljenih krajev. Kaj je bilo tokrat drugače? (Applegate, 2019: 50–51).

Priseljenke in izseljenke so z nami in okoli nas. V knjigah, v vsakdanu, vpetem v migracijske procese, in v muzejih. Otroci in odrasli. Nič novega se nam ne dogaja. Me smo druge in druge so pri nas. Vedno smo se selile, se selimo in se bomo selile. Vsaj nekatere. Pa to je prekrasno. Pogumno. Težko. Barvito. Človeško.

Dr. Marijanca Ajša Vižintin je koordinatorica projekta *Le z drugimi smo* na ZRC SAZU, na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije, zaposlena je tudi na Univerzi v Novi Gorici, na Fakulteti za humanistiko. Zapisano je njeno osebno mnenje.

Pogovori s sodobniki

Katja Klopčič Lavrenčič z

Majdo
Koren

Klopčič Lavrenčič: Poznamo vas predvsem kot odlično pisateljico otroške in mladinske literature, kot eno tistih, ki zna otrokom povsem neopazno odpreti oči (tako za krivice kot za realne nevarnosti in pasti) ter v njih prebujati empatijo, hkrati pa poskrbi za njihovo zabavo in smeh. Kako ste vi rastle v bralko? Kakšne knjige so vas zabavale in katere so imele na vas največji vpliv?

Koren: Verjetno je bila sreča v nesreči, da v hiši knjig ni bilo na pretek. Do konca drugega, tretjega razreda sem kar naprej prebirala debelo knjigo Ele Peroci *Za lahko noč*, kakšno leto kasneje pa zbrane Andersenove pravljice. Znova in znova. Ko so doma ugotovili, da mi manjka knjig, so mi jih nosili iz ljubljanske Pionirske knjižnice. Do konca četrtega razreda sem prebrala vse zbirke svetovnih pravljic, ki so do tedaj izšle. Preden so se končale počitnice in sem šla v peti razred, sem prebrala *Pod svobodnim soncem*. Kako neki se tega tako dobro spominjam? Ker me je knjiga res prevzela. Verjetno tako, kot nekoga prevzamejo španske, turške, kaj vem katere nadaljevanke. Živela in dihala sem z Iztokom in Ireno.

Od petega razreda naprej sem sama hodila v knjižnico, ki je stala nasproti šole. Ne le da sem požirala vse, kar je prišlo mimo mene – to je bil čas, ko sem poleg vsega ostalega premlela tudi cel kup debelih ljubezenskih romanov. Poleg tega je bila *knjižnica moj internet*. Kako? Lepo: v knjižnici so bile na voljo velike, razkošne knjige z barvnimi fotografijami. Te knjige

Majda Koren

Foto: Bogdan Renko

si smel listati in brati le v knjižnici, za izposajo niso bile na voljo. Recimo knjige o daljnih deželah. Pa o veselju. Pa o tropskih rastlinah. Nekajkrat se je celo zgodilo, da sem dopoldan preživela v knjižnici namesto v šoli. Dokler me niso zalotili. In sta se ravnatelj in knjižničarka pošteno sporekla. Ravnatelj se je jezil na knjižničarko, zakaj da me ne pošlje

v šolo, če ve, da imam takrat pouk. Knjižničarka pa mu je zabrusila, da je to njihov problem, če raje pridem v knjižnico kot v šolo. Špiranje se je vseeno končalo, ker so bili obveščeni tudi moji starši in ker razredničarka ni več sprejemala mojih izmišljenih in lastnoročno napisanih opravičil.

Poleg knjig iz knjižnice sem prebirala še vse po vrsti iz zbirke Naša beseda. To je ta zbirka, ki zdaj, ko stilsko več *ne paše* v dnevno sobo, neredko pristane na smetišču. Ob tem me hkrati popadejo jeza, žalost in skrb: kam za vraga plovemo, če mečemo v smeti naše najlepše zgodbe in pesmi in s tem našo zgodovino?

Potem so bili tu še Sienkiewicz, Tavčar z *Visoško kroniko* in strip *Alan Ford*. To so te osnovnošolske reči.

Srednja šola, gimnazija Poljane. Kakšna sreča, da sta imela sošolca starejšega brata in sestro, ki sta študirala primerjalno književnost! Postala sta vir informacij o knjigah, ki jih je vredno prebrati. Med njimi je bilo precej takih, ki so bile v zadnjih letih določene za maturitetno branje in ob katerih so dijaki vihali nosove in starši vili roke. Ampak to je pravilo: kar je zapovedano, je zagotovo zanič in dolgočasno. Najbrž.

Moje naj knjige? Najprej mi pridejo na misel *Sto let samote*, *Mojster in Margareta*, *Pena dni*.

Ko sem se vpisala na pedagoško fakulteto, sem se vrnila k otroški in mladinski literaturi. V tistem času sem obiskovala Pionirsko knjižnico. V pritličju sem lahko srečala Sašo Vegri, na mladinskem oddelku Daneta Zajca in na študijskem oddelku Tanjo Pogačar! O vseh najboljših knjigah sem bila poučena dobesedno iz prve roke, od ljudi, ki so o mladinski književnosti zagotovo vedeli največ.

Klopčič Lavrenčič: Tudi diplomirali ste iz mladinske književnosti, vaše pisateljevanje se je začelo z več kot desetletjem revijalnih objav v Cicibanu, preden je leta 1994 izšla vaša prva knjiga *Mala pošast Mici*. Dve leti pozneje je sledila *Mici v mestu*, nato *Mici iz 2. a*, za katero ste prejeli Levstikovo nagrado, in *Že spet ta Mici iz 2. a*, zadnji dve sta izšli tudi v Braillovi pisavi. Vse knjige so bile večkrat ponatisnjene, kar dokazuje izjemno priljubljenost te male pošasti med malimi bralci. Kaj mislite, kaj je tisto, zaradi česar jim Mici "smukne v srce", in kako je spremljati in ustvarjati takšno knjižno junakinjo toliko let?

Koren: Da, diplomu sem pisala pri dr. Marjani Kobe. Bolj kot ne po ključju sem se znašla na študiju razrednega pouka in srečanje z mladinsko književnostjo in gospo Marjano je bilo nekaj najboljšega pri tem študiju.

Moja prva objava v Cicibanu leta 1982 je bila skromna: besedilo *bese-da-sličica*, ki govori o dedku Mrazu in Blaževih željah. Od tedaj naprej, skoraj do današnjih dni, pa imam objave praktično v vsaki številki revije.

Mici je izšla v Cicibanovi zbirki, ki je bila del izobraževalnega založništva. Njena urednica je bila učiteljica Viljenka Jalovec, ki je prepoznala iskričnost in iskrenost male pošasti.

Šele mnogo let kasneje se je Mici znašla med pravo mladinsko literaturo, najprej z deli *Mici iz 2. a* in *Že spet ta Mici iz 2. a*. Po uspehu teh dveh knjig se je založba odločila za ponatis prvih dveh del: *Mala pošast Mici* in *Mici v mestu* sta zdaj združeni v tisti veliki rdeči slikanici, ki jo na naslovnici krasi pošast, ki gleda iz smetnjaka.

Ko je Janko Testen rekel, da ne bo več ilustriral, sem mislila, da je z Mici konec. Pa se je izkazalo, da jo otroci pogrešajo in da hočejo še več zgodb o njej. Še vedno se spominjam, bilo je v kulturnem domu v Polzeli, kako je neka deklica Špela z rožnato lasuljo na glavi, ki je predstavljala Mici, rekla: "Majda, prosimo, napiši nove zgodbe o Mici!" In takrat mi je *kapnilo*: "Aha, Mici mora v šolo!"

Tudi sama sem premišljevala, zakaj je od vseh mojih literarnih likov ravno Mici tista, ki jo imajo otroci najraje. Odgovor sploh ni zapleten: Mici je iskrena, vse, kar je zapisano, se je *zares* zgodilo. Kako *zares*? Tako, da zgodbe iz prve knjige, *Mala pošast Mici*, govorijo o naših domačih prigodah, o rečeh, ki so se zgodile pri nas doma. Kakšna je seveda tudi popolnoma izmišljena, večina pa je resničnih. Enako je z *Mici iz 2. a* in *Že spet ta Mici iz 2. a*. Po poklicu sem učiteljica razrednega pouka. Pogosto sem, namesto da bi v dnevnik zapisovala učno snov, manjkajoče učence in zaporedno številko učne ure, v svojo beležko zapisovala kratke zaznamke o dogodkih, ki so se pripetili v šoli. Teh zapiskov je *na tone*. Prav tale *lockdown* mi je hudo prišel prav, da sem zložila vse popisane zvezke in beležke na skupno polico. Četudi je v teh beležkah neverjetna zmešnjava zapiskov z učiteljskih sej, sestankov društva pisateljev, kratkih zapisov, ki so nastali na avtobusu, zabeležk iz razreda ..., sem se vendarle potrudila in zapisala datume zapisov, tako da lahko zdaj te zvezke in beležke zložim vsaj kronološko, če so že sicer popolna zmešnjava. In, da, Mici, ki je šla v šolo, so moji učenci, so lahko kateri koli učenci: vsakdo izmed njih se lahko poistoveti z njo. Nekateri so zares taki kot Mici, drugi bi si taki želeli biti, a vedo, da to ni preveč lepo (*smeh*). Njene prigode so resnične prigode slehernega drugošolca ali tretješolca. Če ne drugače, mislim, da bi si vsak želel, da bi v razredu sedela tudi pošast – da ne bi bilo vse tako resno in *urejeno*.

Klopčič Lavrenčič: Mici skozi knjige odrašča; v prvih dveh knjigah so pripovedi kratke in preprostejše, izpisane z velikimi tiskanimi črkami, z vstopom v šolo postanejo daljše, uporabljene so male tiskane črke. Marsikaterega otroka Mici spremlja od vrtca do šole. Jo bomo še srečali?

Koren: Zdaj, ko vem, kako radi imajo otroci Mici, zbiram nove in nove *ideje* ..., ki so zaenkrat v obliki kratkih stavkov, besed, okrašenih z vzorčki, zapisani v mojih beležkah. Ko bo čas, bom sedla pred računalnik in zapišala novo zgodbo. Ni mi do tega, da bi ponavljala zgodbe iz razreda. Saj jih je v dveh knjigah zbranih že štirideset! Zato iščem neko novo vsebino, pri kateri pa bo Mici še vedno taka, kot jo imajo otroci radi. Je pa res, da sem silno počasna pri pisanju. Niti ne počasna, urednik mi mora določiti točen datum oddaje besedila. Če tega ni, se meni sploh ne mudi. Bi rekla, da nimam ravno veliko notranje motivacije. Kar se idej tiče, to že, strašno težko pa reči dokončam. Čakam torej na resno besedo urednika, na njegovo povelje in datum oddaje besedila (*smeh*).

Klopčič Lavrenčič: Kot ste že omenili, je prvi dve knjigi ilustriral Janko Testen, mala pošast pa se nam je vsem usidrala v spomin predvsem po fantastičnih ilustracijah Matjaža Schmidta, ki jih zdaj v enakem duhu nadaljuje Jelka Godec Schmidt.

Koren: Včasih pomislim, kako je mogoče, da ima tako prisrčna pošast tako nesrečno življenje!

Ravno ko je postala Mici priljubljena, se je Janko odločil, da ne bo več ilustriral. Meni se je takrat zdelo, da potem Mici ne more več obstajati. Niti na misel mi ni prišlo, da bi zgodbo lahko risal nekdo drug. Zato obstaja večletni premor med izdajo prvih knjig s Testenovimi ilustracijami in naslednjimi s Schmidtovimi.

Ko se je Mici pojavila v šoli, jo je začel risati Matjaž. Strašno jo je imel rad in ilustriral jo je do konca svojega življenja, zadnjo v bolniški postelji.

Spraševali so me, kaj bo zdaj z Mici. "Ja, nič. Z Matjažem bo umrla tudi Mici," sem odgovarjala. Pa se je Jelka (Matjaževa žena) opogumila in nadaljevala njegovo delo. Pripoveduje, da ji ni bilo lahko, saj se Matjažev slog od njenega precej razlikuje, pri Mici pa se je morala čim bolj držati njegovih ilustracij. Na srečo so otroci sprejeli tudi to Mici.

Morda še tale anekdota: obstaja kar precej ljudi, ki si vztrajno kopirajo staro Testenovo verzijo Mici in si jo podarjajo za rojstne dneve. Kar je sicer zelo lepo, me pa boli, kako malo so ljudem v Sloveniji mar avtorske pravice in kako zlahka jih kršijo.

Klopčič Lavrenčič: Prav po podobah, ki jih je ustvaril Matjaž Schmidt, se je Mici tudi "utelesila"; šolarje zdaj lahko obišče tudi plišasta lutka, ob kateri marsikatere otroške oči zasijejo od navdušenja in radovednosti. Pridružita se ji lahko tudi lopovska pujsa Kapo in Bundo. Kdo ji izdelal te lutke?

Koren: Tole z lutko je bilo bolj kot ne naključje. Srečno naključje! V Šiški živi gospa, ki ima moža, dve hčerki, psa, muco in šivalni stroj. Njeni hčerki obožujeta Mici. "Še, še, mami, še nama beri zgodbe o Mici!" In nekega dne: "Mami, prosim, sešij nama lutko Mici, da bova lahko z njo spali tako kot Šimen!" To je gospa Špela Isak in njeni hčerki hodita na našo šolo. Nekega dne sva se zmenili, da naredi eno lutko zame in eno za doma. Takoj sem se strinjala in potem čakala in čakala ... in čakala ... in čakala ... in nekega dne se je Mici pripeljala v šolo na prtljažniku starega kolesa. Zdaj je pri meni.

Špela Isak je prava umetnica: dolgo traja, da dokonča nekaj novega. Mici, sicer tako preprosta pošast, je silno zakomplicirana, če jo želiš sešiti. In Špeli je to uspelo nadvse dobro.

Ko je izšla slikanica *Skuhaj mi pravljico*, sem jo takoj poklicala in prosila, naj mi izdela še Srčka – zajčka iz slikanice. Oba sta se hotela fotografirati z mano za ta intervju. Še posebej se je razveselila naročila za izdelavo Kapa in Bunda. Žal ju danes ni doma. Sta v muzeju v Semiču; tam sta sodelovala na evropskem dnevu kulturne dediščine – potem pa smo se zaprli v meje svojih občin. Onadva sta tam, jaz pa v Kranju. Direktorica muzeja je dobila natančna navodila, kako naj ravna z njima: krof in kakav s smetano naj jima ponudi in bosta čisto pridna in pohlevna (upam, da ne bosta v muzeju česa prevrnili!).

Klopčič Lavrenčič: Poleg pisateljavanja poučujete na osnovni šoli. Vsakodnevno druženje z otroki je gotovo lahko vir navdiha, pedagoško znanje pa razkrivajo tudi vaša leposlovna dela, saj napeljujejo k sodelovanju, ustvarjanju, pogovoru ... *Pošasti* (1998), na primer, ki jih je ilustriral Kostja Gatnik, neposredno nagovarjajo najmlajše, naj v knjigo tudi sami rišejo – in pišejo, če to že znajo –, zajec Zlatko otroke po vsaki zgodbici spodbudi k pripovedovanju (in dialogu), mala pošast Mici ima celo svojo zbirko pošastnih nalog. Kaj je globlji namen takih nalog in kaj lahko z njimi dosežemo?

Koren: Včasih ne znam iz svoje učiteljske kože in sem s tem poučnim tonom že prav nadležna. Ko pa se mi zdi tako pomembno, da naučimo otroke razmišljati! Da ne bodo hodili naokrog kot nevedni Loleki in Boleki, ki bodo brez vsakega kritičnega razmisleka sprejeli katero koli trapasto teorijo zarote,

nasedali piramidnim igram na srečo ali, bog ne daj, obljubam politikov. In začudenje, zakaj in kako bi učil tako majhne otroke razmišljati! Zato so, predvsem pri *Zgodbah zajca Zlatka*, prisotna vprašanja, pri katerih ni moč odgovoriti napačno, ob katerih otrok pripoveduje tudi o sebi in o svojih izkušnjah. Ob tem odpade strah, da bo odgovor napačen.

Nekatere naloge so zgolj možganska telovadba, ki utegne nekatere otroke zabavati, drugim pa se bodo morda zdele dolgočasne. V delovnem zvezku Mici se skriva naloga, pri kateri mora otrok zapisati telefonske številke svojih najbližjih, recimo mame, očeta, babice ... Ko sem to zahtevala v šoli, v drugem razredu, so se nekateri starši zgražali nad mojim krutim početjem. Od sedemletnikov sem zahtevala, da si zapomnijo zaporedje devetih števil. Res strašno! In si mislim ... Joj, kam plovemo!?! Vedno večji razkorak opažam med peščico tistih otrok, ki se trudijo, so disciplinirani in od katerih starši zahtevajo znanje in razmišljanje, ter veliko večino otrok, ki se učijo zgolj zaradi ocen in točk: se naučijo, ne da bi zraven sploh kaj mislili, in naučeno čim prej pozabijo. Zato se mi zdi ena najpomembnejših nalog učitelja, da otroke *navduši* za učenje, razmišljanje in branje. Da jim ponuja take naloge, ki jih bodo z veseljem reševali, da spodbuja radovednost in vedoželjnost. Sestavljanje zabavnih nalog za učence je bilo zame nekakšna sprostitev, enako kot igranje kart ali reševanje križank. Potem je seveda sledilo zadovoljstvo, kadar so otroci z veseljem reševali naloge. Neznansko sem se na primer zabavala, ko sem sestavljala *zgodbaste* matematične naloge, imena za nastopajoče zajce, medvede in lisice pa sem si izposodila pri aktualnih politikih.

Klopčič Lavrenčič: Posebej morava omeniti z večernico nagrajeno knjigo *Eva in kozel*. Eva se spopada z različnimi težavami, pri čemer ji zelo spretno svetuje – kozel! Stakneta se realnost in domišljjski svet, starši pa lahko mimogrede razberemo tudi namig, da so otrokom pomembne tudi “težavice” in da ni večje težave, kot je tista, s katero se otrok spopada v tistem trenutku ... Pomembno vprašanje je tudi, zakaj Eva potrebuje kozla ... Se zdi, da ta knjiga vzgaja starše.

Koren: Ideja za zgodbo se mi je porodila nekega dne, ko sem v šoli nadomeščala učiteljico podaljšanega bivanja. Ena od nalog tega učitelja je, da preda otroka staršem. Neka deklica mi je hitela praviti: “Danes bo prišel oči. Ob torkih pride pome oči, veš!” In čez deset minut spet. In čez deset minut spet. Ob pol štirih sta z očkom odkorakala v popoldan.

Tisto leto je bilo v razredu za slabo tretjino otrok, katerih starši so se ločili ali bili sredi ločitvenega postopka. Ko sem nekoč prebrala odlomek iz ene od zgodb, je med njimi kar završalo, vsi so hiteli pripovedovati o tem, kako so se tudi njihovi starši ločili. Čutiti je bilo olajšanje; kot bi se jim kamen odvalil od srca, ker so lahko o tem javno razpravljali, enako, kot bi se bili pogovarjali o tem, kdo ima doma muco ali papagaja.

Klopčič Lavrenčič: Problemsko izhodišče ima tudi *Mihec*.

Koren: Joj, *Mihec*! Naj najprej povem, da je resnična zgodba otroka, ki ga opisujem v knjigi in za katerega ni rečeno, da mu je ime ravno *Mihec*, veliko bolj kruta.

Spet se skozi niz zgodb – tudi te so najprej izhajale v Cicibanu – prepletajo prigode različnih otrok, s katerimi sem preživljala ure pouka. Od otroka, ki je drevenel med testom matematike in za katerega sem kasneje izvedela, da sta se večer prej mama in oče pošteno sporekla in metala reči po stanovanju, do otroka, katerega mama ni imela časa zanj, saj je cele popoldneve gledala španske, turške, indijske ali ne vem katere še nadaljevanke.

Nekaj let nazaj so me poklicali s Centra za socialno delo v Murski Soboti in me vprašali, ali smejo eno od zgodbic, *Matematični test*, brati kot uvod na predavanjih o nasilju v družini. Seveda sem jim dovolila. Sama sem zgodbico *Deset minut branja* uporabljala za uvod v pogovor o branju. V odlomku kar mimogrede izvemo, kaj vse lahko delamo narobe, ko doma z otrokom vadimo branje. Že samo časovno merjenje je lahko hudo sporno in nikakor ne more veljati za vse otroke.

Tudi knjiga *Mihec* spada med tiste, v katerih otrok lahko najde tolažbo, olajšanje, ker živijo v soseščini tudi drugi otroci, ki imajo podobne težave kot on sam.

Klopčič Lavrenčič: Posebno mesto med vašimi knjigami ima trilogija *Medved in miška*. Kratke, minimalistične zgodbice, izpisane z velikimi tiskanimi črkami, spremljajo ilustracije (po dve na vsaki strani) Bojana Jurca. Te zaznamujejo humor, dinamičnost in velika izrazna ekspresivnost nastopajočih živali, zaradi česar lahko najmlajši ob njih tudi spontano pripovedujejo svojo zgodbo.

Koren: Eden od vzrokov, zakaj sta medved in miška ravno taka, kot sta, je ta, da zgodbice izhajajo v reviji *Galeb* v Trstu. Namenjene so otrokom, ki obiskujejo pouk slovenščine, slovensko šolo, ni pa rečeno, da je slovenščina tudi njihov materni jezik. Za kaj gre? Tudi priseljenci iz na

primer Srbije, pa tudi od drugod, raje vpišejo otroke v slovensko kot v italijansko šolo, saj menijo, da jim bo vstop v to deželo na ta način olajšan. Tako sem si zamislila zgodbe po vzoru avdiovizualne metode za poučevanje tujih jezikov. Vse, kar se dogaja v zgodbi in je zapisano z besedami, je ponazorjeno tudi na sliki. Tako otrok tudi preko slikovnega materiala spoznava nove besede in jih na tak način hitreje osvoji. V Italiji, med bralci revije Galeb, sta medved in miška izjemno priljubljena, tostran meje pa ju, žal, poznajo le redki bralci. Seveda bi bilo vse skupaj suhoparno in dolgočasno, če besedilc ne bi dopolnjevale duhovite ilustracije Bojana Jurca.

Drugi vzrok, zakaj prav medved in miška: z Bojanom sva že dolgo sodelovala pri spletni strani www.zupca.net in opazila sem, da mu risanje počlovečenih živali zelo leži, da so prav posrečene, da se jim lahko nasmejiš, že če jih samo pogledaš. In sta nastala glavna lika. Postaviti ju je bilo treba v prostor. Nekako se ne spodobi, da bi živela v velemestu, zato sem ju posadila v kočico na robu gozda. Z njima sva z Bojanom *obdelala* Slovenijo po dolgem in počez, ves svet in njegove znamenitosti in zanimive dežele, poklice, izume, ravno zdaj že drugo leto tečejo zgodbe o športih.

Tretji vzrok: dvojica v literaturi zna biti prav simpatična. Minimalistična, komorna zasedba, v kateri so poudarjena nasprotja med likoma. Neznansko sem uživala pri pisanju scenarijev za *Radovednega Tačka*, v katerem sta nastopala le lutka in igralec Marko. Pri medvedu in miški je zabavno že to, da sta na videz nezdružljiva. Ko vprašam otroke, v kakšnem razmerju sta, povejo, da sta prijatelja, ki živita skupaj. Ko sem nekoč nastopala v bolnišnici in so bili prisotni tudi odrasli pacienti, sem si izmislila, da sta mož in žena – in potem so se zgodbam na ves glas smejali tudi odrasli.

Preden se lotim pisanja zgodbe, ki že po malem spominja na strip, preberem cel kup literature o določeni temi. Nato je največji izziv ravno to, katera dejstva izpostaviti in katera izpustiti, da bo zgodba še vedno kredibilna in hkrati zanimiva.

Njunih prigod se je zdaj nabralo še za naslednje tri knjige. Upam, da jih bomo kmalu videli na policah knjigarn in knjižnic!

Klopčič Lavrenčič: Najnovejša uspešnica med otroki sta Kapo in Bundo. Pujsa, polna nemoralnih idej, in inšpektorja Jožeta je z izdatno mero stripovskega humorja narisal Damijan Stepančič. Kako poteka vajino sodelovanje? Če se ne motim, je že v delu nadaljevanje.

Koren: To sta prava sladkosnedna lopovska pujsa! Nadaljevanje je šele v moji glavi, upam, da bo kmalu tudi na papirju in v računalniku. Z Damijanom sva se z velikim navdušenjem lotila dela. Kaj dosti se ne pogovarjava,

strip pripravim skorajda do potankosti, njemu pa prepustim likovni del. Kako vem, da sta res *carsko* narisana? Ker se ju, kadar koli ju pogledam, ne naveličam in ju imam vsak dan raje.

Klopčič Lavrenčič: Za razliko od doslej omenjenih del, ki so namenjena najmlajšim, tri vaša dela nagovarjajo najstnike. *Župcin dnevnik*, nominiran za desetnico, je bil najprej blog, Julija iz *Julija je zaljubljena LOL* in Maj iz *Maj za vedno* :) sta nekoč dobila svoja Facebook profila. (Za Julijo so v Delu zapisali, da “ni treba zares obstajati, da bi imel prijatelje”.) Sta nagovorila potencialne bralce, ki se bolje znajdejo med mimobežnim vrtenjem spletnih objav kot pred belino papirja?

Koren: Da, želela sem pripovedovati mladim, ki so se preselili na splet. *Župcin dnevnik* je bil blog, še preden so pravi blogi sploh obstajali. In se je nato preselil v knjigo. Na Facebooku sem pristala prav zato, da sem lahko napisala knjigo o Juliji in Maju. Profila še vedno obstajata, Julija se je tačas preimenovala v Majdo Korenčkovo – ta profil kar pogosto uporabljam. Maj je še vedno Maj Za Vedno, njegov profil pa bolj ali manj sameva. Zanimivo je, kako je *Župcin dnevnik* v samo dvajsetih letih popolnoma zastarel! Si predstavljate, da v knjigi omenjam *diskete*, otrokom, rojenim leta 2005 in kasneje, pa se niti ne sanja, kaj bi to bilo.

Klopčič Lavrenčič: Mimogrede, Julija prepoznava “uporabno” vrednost klasične literature: ko ne more zaspati, vzame s police “tisto knjigo, ki jo je vedno in povsod zazibala v spanje”, *Medveda Puja*. In zaspi s knjigo v naročju. Tudi to je nekaj, česar sodobni mediji ne zmorejo.

Koren: To je ta moja učiteljska strast, ne morem iz svoje kože. Tu in tam *moram* omeniti katero od knjig, za katero si želim, da bi jo prebral sleherni Zemljan.

Klopčič Lavrenčič: Julija se sooči z realno nevarnostjo, ki preži na mlade na družbenih omrežjih – na zmenek gre s “Poldijem32”, za katerega se izkaže, da je “gospod z očali in majhno bradico”. K sreči v kotu slaščičarne sedi njena prijateljica Tjaša, Julija pa takoj zbeži, čeprav se zgodba s Poldijem tam še ne konča. Maj se sooča z zdravstvenimi težavami, pristane v bolnišnici, izve za prijateljčino anoreksijo ... Vaši liki se soočajo z zelo resničnimi težavami in nevarnostmi, še posebej v mladinskih delih pa ni nikjer opaziti, da bi želeli mladostnike o čem po(d)učiti. Marsikaj se skriva med vrsticami. In učinek se s tem poveča.

Koren: Ja, seveda. Poznate kakšnega najstnika, ki bi hotel poslušati pridigo staršev? Ali nekaj še bolj neumnega: da bi hotel brati knjigo, ki mu bo pridigala o čemer koli že? Če si pravi najstnik, boš nalašč napravil ravno obratno. Mislim, da želim s takim načinom pokazati spoštovanje do bralca – zaupam mu, da bo sam ugotovil, kje je srž problema in kakšne so rešitve.

Klopčič Lavrenčič: Vsa omenjena mladinska dela se približujejo naslovniku, tako tematsko kot jezikovno; sestavni del pripovedi so mejli, sporočila iz klepetalnice, spletni naslovi ... Knjižni jezik mehča pogovorni jezik, sleng. V kakšne mladostniške like se najlaže vživite?

Koren: Najbližji so mi otroci pred puberteto, tam nekje med četrtem in desetim letom starosti. Te zares dobro poznam, saj sem z njimi preživela dobršen del svojega življenja. Zato o njih tudi najlaže pišem. Z najstniki se moram že malo bolj potruditi. Znam pisati v slengu, a me to v bistvu moti, mi nekako ne sodi v knjigo. To je enako kot z disketami: izrazi so moderni nekaj let, nato pa popolnoma izginejo in se pojavijo novi. Tudi zato se pogovornemu jeziku v knjigah raje izogibam.

Klopčič Lavrenčič: Še nekaj mi je ob branju padlo v oči: Julijina prijateljica Tjaša (*Julija je zaljubljena LOL*) se v mejlu Juliji po valeti spominja poletne šole na Blokah, Majeve šola (*Maj za vedno* :) se na Bloke šele odpravlja. Eva (*Eva in kozel*) se pozneje pojavi kot Mihčeva sošolka (*Mihec*), oba obiskujeta OŠ Zgornja Miška, kjer najdemo tudi učiteljico Minko in učitelja Naceta, ki sta spremljala navihanosti male pošasti Mici – staknejo se knjige o zajcu Z-ju, *Mihec*, pa knjige o Mici in *Eva in kozel*. Alenka Urh je v članku o vaši literaturi *Krt in njegov vrt* to odlično povzela: “Majda Koren je v tem pogledu ena tistih pisateljic, ki ne pišejo zgolj posameznih literarnih del, temveč snujejo vzporedni in samolastni književni svet. Seveda so dela povsem samostojna in se tako tudi berejo, a vendar posamezni medbesedilni drobcji ustvarjajo občutek celovitosti, povezanosti in posledične ‚resničnosti‘ izmišljenih zgodb.” V kolikšni meri je snovanje stikov med junaki iz različnih del načrtno? Se kdaj zgodi povsem spontano in nehote?

Koren: To se v moji glavi zgodi čisto spontano: snujem zgodbo in pride mimo junak neke druge zgodbe. In pomislim “O, lej ga, Mihec!” in ga dodam v besedilo, če je vsaj malo verjetno, da bi tja tudi v resnici sodil.

Klopčič Lavrenčič: Vrniva se še malo k delom, ki so namenjena mlajšim. Vaša *Lojza* je izšla v dvojezični verziji, v slovenščini in angleščini (*Lojza iz*

vesolja/Louisa from Outer Space), v zbirki Spominčice, namenjeni (tudi) slovenskim izseljencem. Slikanica o izbirčnem Srčku *Skuhaj mi pravljico!*, ki jo je ilustrirala večkrat nagrajena poljska ilustratorka Agata Dudek, pa je izšla tudi na Poljskem, v Estoniji in v Latviji. V okviru mednarodnega projekta Naša mala knjižnica in v organizaciji KUD Sodobnost International jo je v šolskem letu 2018/19 prebiral nekaj tisoč otrok v omenjenih državah. Z delčkom te velikanske publike ste se srečali tudi na gostovanjih. Kje? Kako so tamkajšnji otroci sprejeli Srčka in njegove zahteve po okusnejši jedi in slastnejši pripovedi?

Koren: Lojza iz vesolja je v resnici vodič po Ljubljani za Nezemljane in vsa ostala radovedna bitja. Na povabilo založbe Sodobnost International sem napisala besedilo, namenjeno izseljencem v Združenih državah Amerike, ki sem jih, ko je knjiga izšla, tudi obiskala. To so bila nepozabna srečanja. Od tedaj me Lojza spremlja na vseh potovanjih v tujino. Sploh ne štejem več, kje vse sva že bili skupaj!

Sodelovati v mednarodnem knjižnem projektu, kot je Naša mala knjižnica, je samo po sebi veliko priznanje. Kakšno presenečenje je šele, ko ugotoviš, da je tvoja knjiga med otroki na prvem mestu po priljubljenosti v daljnem mestu Daugavpils, v katerem živijo Latvijci, Rusi in Poljaki! V mestu, ki ga kot turistka verjetno ne bi nikoli obiskala, sem pa zadovoljna, da sem ga.

Obiskala sem vse tri dežele, v katerih je izšla moja slikanica *Skuhaj mi pravljico!*, Estonijo, Latvijo in Poljsko. Otroci so povsod otroci: radovedni, z iskricami v očeh, razigrani in predvsem veseli, ker bo dan v šoli potekal drugače kot običajno.

Če primerjam obisk neke dežele kot turistka ali kot avtorica: nedvomno je veliko bolj zanimivo priti na obisk kot avtorica, četudi je zaradi nastopov zagotovo tudi bolj naporno.

In še anekdota o tem, kako se med prevodom reči čudežno spremenijo, lahko tudi na boljše. Ko je nastajala zgodba o Srčku in njegovi mami, *Skuhaj mi pravljico!*, sta bila oba človeški bitji. V prevodu v angleščino je prevajalka Srčka poimenovala Honey Bunny, kar je lahko tudi zajček ali zajčica in ne le ljubkovalno poimenovanje za otroka. In tako je poljska ilustratorka Agata Dudek naslikala zajčjo mamo in zajčjega mladiča. Končano delo je poslala urednici Jani Bauer. Ta je skoraj padla s stola, ko je zagledala zajčjo družino, saj se nikoli nismo pogovarjali o nobenih zajcih! In je poslala zajce naprej meni. Jaz pa – *iii, kako sta luštna* – sem bila zares navdušena in očarana. Zdi se mi celo, da bi bila zgodba precej manj zabavna, če bi v njej nastopala navadna človeška mama in navaden človeški mladič.

Klopčič Lavrenčič: Nekje sem prebrala trditev, da otroci od konca tretjega razreda vse manj berejo, do šestega število bralcev že drastično upade, ob koncu devetletke pa ta interesna dejavnost že nevarno izginja ... Ob tem se vsaj jaz zdrznem že ob prvem podatku: v tretjem razredu se samostojno branje šele dobro začne, kako bi lahko od konca tretjega razreda navdušenje že usihalo? Ali bralce izgubimo, še preden jih pridobimo?

Koren: Se ne le zdrznem, ob tem podatku se zgrozim! Kaže, da živimo v času, ko nihče več ne bere, ko je branje le še dejavnost, ki jo malčkom vsiljuje šola. In ko s tem neha, se neha tudi branje. Mislim, da bi morali tultiti alarmi ne le v šolah, temveč tudi na ministrstvu za šolstvo ter ministrstvu za kulturo.

Najprej so domovi, kjer živijo otroci. So slučajno tam knjige? Je glavni del dnevnega prostora namenjen kavču in ogromni televiziji? Nisem edina opazila, da so v reklamnih letakih nove dnevne sobe popolnoma opustele. Notri sta le še sedežna garnitura in televizija.

Potem so tu učiteljice. Nekatere otrokom z največjim žarom berejo in jih navdušujejo za knjige. So učiteljice, ki so navdušene nad športom in svoje navdušenje prenašajo na učence. Pa tiste, ki imajo rade rastline in organizirajo vrtnarski krožek. A bi si želela, da bi prav vse, poleg ostalih reči, prenašale na učence ljubezen do knjig.

Ministrstvo za šolstvo in ministrstvo za kulturo naj združita moči in pripravita skupne projekte, ki bodo za branje aktivirali čim več ljudi. Nekaj se premika z akcijo *Beremo skupaj*. Upam, da ne bo vse skupaj obtičalo na pol poti. Naj se razširi na splošno večletno akcijo, ki bo potekala ves čas, s celostranskimi oglasi v časopisih, z videi na spletu, morda tudi s tekmovanji in nagradnimi igrami. Gasilec, ki bere na lestvi. Simpatična mamica, ki sedi na klopici v parku, ziblje voziček in bere. Gospod, ki bere med zajtrkom (in poslušá radio). Znani kolesar, ki v otroški sobi zvečer bere svojemu sinu. Priljubljeni pevec, ki svoji puncí bere poezijo. Zelo simpatična je ideja bralnega vlaka, ki jo razvijajo pri založbi Sodobnost International. Da le ne bo zamrla!

Večji pomen in ugled si morajo pridobiti tudi šolske knjižnice. Nekatere so bogato založene, druge imajo komaj kaj knjig, pa in še te so iz prejšnjega tisočletja. Na mnogih šolah je knjižničarka postala deklica za vse: vedno je na voljo za nadomeščanja in za spremstva na vse mogoče in nemogoče dejavnosti. To je čas, ki bi ga morala nameniti študiju, pripravam, delu z

manjšimi skupinami, pogovorom in delavnicam, dejavnostim, povezanim z bralno značko.

Delo šolskih knjižničarjev na drugih področjih bi moralo biti omejeno na najnujnejše situacije, sicer pa bi morala vodstva šol poskrbeti, da so knjižničarke in knjižničarji tam, kamor spadajo: v knjižnici. Ugled in priljubljenost šolske knjižnice sta močno odvisna od trme zagnanih knjižničarjev ter podpore vodstva in učiteljev.

Tu bi bila nujna intervencija ministrstva za šolstvo: da bi finančno izdatno podprlo knjižnice, da postanejo zbirališča radovednih otrok, da so pri tem inovativne in prilagojene (tudi) sedanjim razmeram.

Vse knjižničarke so za delo plačane enako (slabo). Svetla izjema so nagrade IBBY in Sodobnosti, ki izpostavijo tiste, ki na področju bralne kulture delajo več in bolje.

Sicer pa branje lahko spodbujamo v vseh obdobjih izobraževanja; knjižničarji in učitelji, kasneje v življenju pa svetli zgledi in akcije tipa *Beremo skupaj*.

Naš skupni cilj, dolgoročna usmeritev Slovenije, bi moral biti (med drugim) visoka stopnja pismenosti naših prebivalcev in vzgoja strastnih bralcev.

V tem trenutku pa zelo zelo pogrešam vladne bone za nakup knjig. Ne za nakup česar koli v knjigarnah, temveč izključno za nakup knjig. Boni za odrasle: 35 evrov, boni za otroke: 60 evrov.

Klopčič Lavrenčič: Točno pred dvema letoma je v novembrski številki Sodobnosti v rubriki Mnenja, izkušnje, vizije izšel vaš prispevek *Projekt: Bi Sneguljčica danes sploh še nasedla?* z zgovornim podnaslovom *Ali kako iz branja pravljic napraviti veliko zabavo*. V prispevku, ki ga, mimogrede, res toplo priporočam vsem, ki skušajo spodbujati branje in ki berejo svojim otrokom, nanizate kopico odličnih zamisli. Je šlo pri tem bolj za izkušnje ali bolj za vizijo? Kako je s spodbujanjem branja v šolah?

Koren: Med sorodniki veljam za malce čudaško, češ da imam *toliko knjig, da nimam več kam z njimi*. Zato pa je moje zadovoljstvo toliko večje, ko prideta na obisk vnuka in s polic vedno lahko potegnem zanimivo slikanico in jima berem. Kakšen užitek je brati vnukom! Je sploh še kaj lepšega?

Sodim med tiste nesrečne učitelje, ki v razredu ne znajo vzpostaviti reda in discipline. Pravzaprav sta mi red in disciplina, kar tako, sama po sebi, precej tuja. Disciplina pride sama od sebe, veselje do dela tudi, ko te nekdo

za to navduši ali ko sam ugotoviš, kako fino je nekaj početi. In ker ne znam zagotoviti delovne discipline s korenčki in palicami, moram otroke nekako pripraviti do tega, da sodelujejo. Torej jih moram *navdušiti*. Taki projekti so znanstveno podprti z ugotovitvami doživljajske pedagogike, s teorijami *edutainmenta* (*education + entertainment*) in z dejstvom, da se veliko lažje učimo in si snov mnogo bolje zapomnimo, kadar se učimo v sproščnem vzdušju brez pritiskov, po možnosti pa tako učenje začnimo še s humorjem. Spodbujanje branja v šolah je, razen v primeru, da se šola zavestno odloči za tako usmeritev, bolj ali manj prepuščeno učiteljem samim. Žal.

Klopčič Lavrenčič: Če otrok ne bere, še ni našel prave knjige, bi lahko ponovili znani rek. Ki ga prefinjeno potrjuje tudi vaša slikanica *Skuhaj mi pravljico!*. Želim vam, da bi za nas skuhali še veliko odličnih zgodb!

Koren: Že šilim svinčnik!

Ilustracija Kapa in Bunda: Damijan Stepančič

**Sodobna
slovenska
poezija**

Bina Štampe Žmavc
Drobne pesmi

Pismo jeseni

V nabiralnik je padlo
pismo jeseni,
zlatorumen javorjev list.

Na njem lastnoročen
pečat in podpis
v topli jesenski barvi
medeni.

Na listnati dlani,
nekdaj zeleni,
z drobno pisavo
barvit lepopis.

Ne pozabi,
jutri popoldne pri meni
odpira se znova
razstava jeseni.

Šušteč akvarel
jesenskih dreves,
od ruja v škrlatu
do cekinastih brez
in pagode javorjev
v zlatem brokatu.

Iz dalj barvnopis
pejsaža jeseni –
rdeč žamet bukev
na zasanjani sceni
v daljavo zazrtih
zamišljenih tis.

In samega sonca zlati pripis:
ambrovec s krošnjo plamtečo,
kot ognjemet popoldneva žareč,
za tiho, jesensko srečo.

Snežrože

Na oknu cvetejo snežrože
iz ivja snežnega srebra,
strmijo v božično zvezdo,
ki vsa žareča se smehlja.

Gotovo je iz žameta,
škrlatno rdečega murana.
Tako bahavo gleda zviškoma
iz žardinjere porcelana.

Ni iz stekla niti žameta,
se roža čudežna smehlja
snežročam tam na oknu zime,
da slišijo utrip srca.

Poslušale so snežrože
bitje rožinega srca
in si želele vsaj za hipec
srce iz rdečega snega.

Rože

Rože rastejo občutljive
iz tihe cvetlične lože.
Zaliva jih kanglica vode
in dežja dlani ljubeznive.

Rože rahlo dehtljive,
z listki kot tenkimi laski,
če nanje pozabiš, se posušijo,
otožno veneče z obrazki.

Rože opojne vonjave,
gospodične nežno cvetlične,
kot na zrcu graha kraljične
občutljivo povесijo glave.

Rože polja daljave,
s slokimi stebli tanjine,
kot v vetrnem snu balerine
zibljejo make sanjave.

Rože bajne in sinje,
s cvetovi nebesne modrine,
kot da v njih ves spomin je
zbran z neba cvetličnine.

Rože, ki z dnevom zaspijo,
preganejo liste v blazine.
V globoko zelenje tišine
v rožno veselje letijo.

Vsecvet

Svet je svet in je cvet,
z nevidno nitjo
v vesolje pripet.

Spodaj in zgoraj,
svet vsecvet,
daljava, širjava,

slutnja in sled.
Daleč tja onstran,
kjer zmanjka besed.

Osuti maki

Deklica noče jih pobrati,
ko padajo, cvetni lati,
na belem prtu rožnato rdeči,
svileni in nežni,
tako podobni sreči.

Naj poženo korenine
na prtu neskončne beline,
solzam žarečim enaki.
Naj zrastejo znova,
poletni maki.

Utrinek

Na nebu se utrinek
utrne v zlat spominek
in v dlani si ga shrani čas.

Za hipec zlata želja sine,
ugasne tiho v brezčas.

Sončne misli

Sonce ima v glavi
same sončne misli.

Sence so v soncu
le sončni nesmisli.

Skrivalnice časa

Čas se nenehno igra
in se skriva,
z nevidno krpo briše sledi.

Kot živi pesek nenehno odkriva
se zmeraj
v novi barvi oči.

Velike in male noge

Velike noge
hitijo na vlake.
Male noge
vozijo vlakce.

Velike noge
valijo korake.
Male noge
drobijo korakce.

Velike noge
se gredo plesni val.
Male noge
plešejo valček.

Velike noge
ima velikan.
Male noge
ima malček.

Velike noge
stopajo čez pravljice.
Male noge
se dotikajo mavrice.

Žarek in sonce

Boš kdaj za zmeraj ugasnilo,
vprašuje žarek sonce.
Ko čas utrne me некоč
v temo noči brezkončne.

Kako naj te utrne čas,
ko siješ prežareče,
če skloni k tebi svoj obraz,
ga tvoj sijaj opeče.

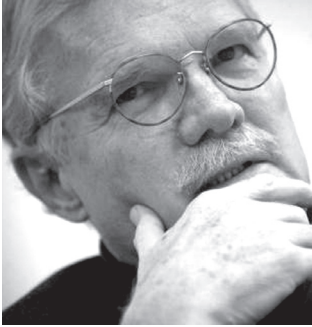
Kot sonce ti vsak žarek las
žari, kdo naj ti sij utrne,
in iz noči prečrne dan
se z jutrom več ne vrne.

Ta strašni brezobrazni čas,
kje biva neprijazen,
zakaj molči tako brezglas,
v neskončnem molku prazen?

Nikjer in hkrati v vseh nas
kot večnost neminljiva,
trenutek vsak rojeva čas
in v milijonletjih biva.

Ko sijem, v meni čas žari
na niti večnosti srebrne
in iz temin moje noči
morda se novo sonce vrne.

Sodobna slovenska proza

Slavko Pregl

Male skodrane zgodbe

Male modrosti

Dolgočasna zgodba

Dolgčas je dremal na kavču.

“Pojdi z nami,” mu je reklo veselje. “Gremo rajat.”

“Saj bi šel, ampak moram počivati še na levem boku,” je rekel dolgčas in se obrnil.

“Pojdi z nami,” ga je povabila igra. “Veselo bo.”

“Oh, na hrbtu še nisem ležal,” je zamomljal dolgčas.

“Podili se bomo, greš zraven?” ga je poklical potep.

“Kje pa, na trebuhu še nisem spal,” je revsknil dolgčas.

Zvečer se je zazrl v strop in rekel: “Grozno, kako gre čas. Prav nikamor ne pridem.”

Kdo ima prav

Izložba je bila polna mask. Ljudje so prihajali in pritiskali nosove na šipo.

“Ho, ho, kakšne smešne maske,” so govorili ljudje.

“Ho, ho, kakšni smešni ljudje,” so govorile maske.

Začetek in konec

“Uh, za nič na svetu ne bi želel biti na tvojem mestu,” je rekel začetek filma, ko se je pogovarjal s koncem filma. “Ko prideš ti, je že davno vse mimo.”

“To že,” je mirno odvrnil konec filma. “Ampak kadar pridem jaz, prav vsi vstanejo.”

Morda prihodnjič?

Zamujena priložnost je pritekla na avtobusno postajo.

“Uh,” je sopihala, “tako rada bi sedela na sprednjem sedežu zraven šoferja.”

“Saj bi lahko,” je rekel vozni red. “Sedež je bil prazen. Vendar je avtobus že odpeljal.”

Slabo plačilo

“Življenje je polno krivic,” je ihtela zobna ščetka. “Ves čas hočem ljudem samo dobro, oni pa me nenehno vlačijo po zobeh.”

Imeti rad

“Prav rad bi videl tiste otroke, ki imajo raje tebe kot mene,” se je važil bombon.

“K meni pa pridejo prav vsi otroci, ki imajo radi tebe,” je odvrnil zobozdravniški sveder.

Izkušnje

“Z ostrino se danes nikamor ne pride,” je zamomljal noht. “Mene vedno pristrizžejo.”

Zdravilo za poredneže

V koncertni dvorani je bil pred vajo strašen hrup. Boben je ropotal, trobenta trobila, violine so cvilile. Vsi instrumenti so nekaj godli, vsak po svoje.

“Dajte mir!” je kričal pult za note, vendar ga nihče ni slišal.

Glasbila so se uglaševala vsako s svojo melodijo. Tedaj je ob pult potrkala dirigentska palica:

“Tok, tok, tok!”

Takoj je zavladata tišina.

“Da vas ni sram,” je zamrmralo stojalo za note. “Lepa beseda pri vas nič ne zaleže. Šele palica vas ukroti.”

Zla usoda

“Starost je res slaba reč,” je tarnala luknja na cesti. “Čim večja sem in čim starejša, bolj se me vsi izogibajo.”

Nič čudnega

“Prav nič nenavadno ni, da je padel,” je rekel stol, ko je opazoval vinjenega možakarja, “ko pa ima revež samo dve nogi.”

Žalostna gostja

“Nobenega veselja nimam priti na čaj,” je potožila limona, “saj takoj vsi začnejo delati kisle obraze.”

Poklicna bolezen

“Slabo, slabo,” je zatarnal umivalnik, ko so ga povprašali po zdravju, “vedno imam vodo v kolenu.”

Kakšni časi

“Svet je vse bolj žalosten,” je zavzdihnila stara šala. “Kamor koli pridem, nikjer več ne vidim nasmejanega obraza.”

Vroč zgodba

Rojstni dan je sedel k mizi.

“Kadar pridem k vam, vsa zagorim,” je šepnila svečka na torti.

Kruta usoda

“Nikoli ne bi želela biti novoletni okrasek,” je rekla lizika. “Ko so v izložbah, jih vsi občudujejo, potem pa izberejo najlepše in jih javno obesijo.”

Modrost in izkušnje

“Radioaparater je majhen in neumen,” je razlagala žarnica. “Kar koli se kje zgodi, on prav vse sporoči na ves glas.”

Potem je dodala: “Pralni stroj pa je zelo moder in izkušen. Svoje umazano perilo vedno pere za zaprtimi vrati.”

Različni pogovori

Na veliki mizi sredi sobe sta se pogovarjala porcelanasta skodelica in težko kladivo.

“Veste,” je rekla skodelica, “jaz se zelo nerada prepiram. Strah me je, da bi se od jeze kar razpočila.”

“Mene pa to nikoli ne skrbi,” je povedalo kladivo. “Jaz vedno zelo rado poudarim svoje mnenje.”

Nekaj posebnega

“Kdo pa so te dolge suhe gospe?” je sveča vprašala svečnik.

“To so vžigalice,” je odvrnil svečnik. “Neverjetno so pametne.”

“Ja?” je vprašala sveča. “Zakaj pa?”

“One vedno delajo z glavo,” je pojasnil svečnik.

Sreča v nesreči

V veliki kopalnici sta se srečala straniščna školjka in koš za smeti.

“Midva sva zelo velika reveža,” je zagrala straniščna školjka. “Kaj vse morava požreti v svojem življenju!”

“Ti se pa res ne moreš pritoževati,” je nejevoljno zaškripal koš za smeti.

“Ti vsak svoj obrok izdatno poplakneš.”

Različni življenji

“Z menoj ni šale!” je zatrdil vijak. “Jaz vsakogar zelo trdo privijem.”

“Blagor tebi,” je zavzdihnil žebelj. “Meni pa je od vsega začetka namenjeno, da jih bom ves čas dobival po glavi.”

Otožna zgodba

“Mene moj gospodar ves čas drži zelo na kratko,” se je pritoževala fantovska pričeska.

“Tebi je lepo,” je zaihtela pleša, ki je ravno prišla mimo. “Mene pa moj sicer povsod jemlje s seboj, a se dela, kot da me ni.”

Večna zvijača

V hladilniku so se pogovarjala različna živila.

“Smetana? Pha, prav sram me je, da imam tako sorodnico,” se je pritoževalo surovo maslo.

“Kaj pa je narobe z njo?” je vprašalo mleko.

“Lažnivka je. Vsakič reče *Samo na kavo skočim!*, potem pa je ni več nazaj.”

Požrešna luža

Črni dežnik je bil zelo vzvišen in napet, kadar je bil v službi.

“Saj to je grozno,” je zadnjič sredi dežja rekel njegov ročaj, ki ga je starost že precej ukrivila. “Tale luža ne pozna nobene mere. Vedno se tako napije, da potem obleži sredi ceste.”

Kosa in kos

Kos je ravno kosil, ko je zagledal koso, da kosi.

“Kaj se ne kosi ob rosi?” je vprašal.

“Ah, kosi ste res bos! Kosiš, ko ti v želodcu kruli, kosiš pa po koščevi uri.”

Kos je povetil nos, saj kosi ni bil kos.

Kosa je nato kosila še do kosila.

Mala šola

Radovednost

“Oprostite,” je rekel D in lepo pozdravil I, “kakšno dieto pa uporabljate, da ste tako lepo vitki?”

Težko življenje

“Počasi bom začel dvomiti o vsem tem govorjenju o svobodi,” se je nekoč razsrdil svinčnik. “Jaz nenehno pišem pod pritiskom!”

Slab sodelavec

“Nikoli ne boš imel prijateljev,” je trikotnik rekel šestilu, “pri svojem delu ves čas samo zbadaš.”

Čudna ječa

“Mislim, da bi morali oklepaje ukiniti,” je vzkliknil klicaj, “res ne gre, da bi dandanašnji še zapirali besede.”

Vsakdo ima kaj

“Moje življenje je najlepše,” se je pohvalil žulj. “Vedno hodim okrog v novih čevljih.”

“Tudi jaz se ne morem pritoževati,” je rekel Č. “Kamor koli pridem, povsod imam streho.”

Resna nevarnost

“Le pogledjte, kaj se zgodi, če prehitro zapelješ v ovinek!” je svareče rekel M, ko je male m-je peljal mimo W.

Prepirljivca

“Takoj si zraven, kadar kdo vpije in kriči,” je pika očitala klicaju.

“Ja, ti pa se pojaviš šele, ko je vsega konec,” je klicaj odvrnil piki.

Vprašljivo vedenje

“Ali vas res ni nič sram ležati kar takole – sredi stavka?” se je razhudil vprašaj in pogledal proti pomišljaju.

“Najprej pometite pred svojim pragom!” je odvrnil pomišljaj. “Vam ni nič nerodno, ko se nemarno zviolate za besedami?”

Majhni in veliki

Mali o je opazoval pravljico.

“Zakaj se velike črke vedno prerinejo na začetek stavka?” je vprašal.

“Naj imajo svoje veselje in se napihujejo,” ga je potolažil mali e. “A brez malih črk nihče ne bi vedel, kaj se v pravljici res zgodi.”

Pravokotnik na obisku

“Zelo si želim, da bi bil prijazen, a sem včasih v pogovoru kar malo oglat,” je rekel pravokotnik, ko je prišel na obisk h kocki, in zardel.

“Nič ne de,” ga je potolažila kocka. “Priznati moram, da mi je to ljubše, kot če na obisk pride krog. On ves čas klati precej okrogle!”

Kakšna služba

“Saj to je strašno!” je vzkliknila radirka. “Na svoji življenjski poti se srečujem samo z napakami.”

Mali živalski vrt

Prevzetni vrabec

Jata vrabcev je priletela na ograjo ob gostilni. Opazili so vrabca, kako skaklja po mizah in zoba drobtine, ki so na prtju ostale za različnimi gosti.

“Čiv, čiv,” so zažgoleli, “ti si pa res imeniten ptič. Hraniš se v gostilni.”

“Ja, jaz sem tukaj gospodar,” je odgovoril vrabec z mize in visoko dvignil kljun.

Takrat se je pri gostilniških vratih pokazal velik črn maček in vsi vrabci so prhnili na vejo bližnjega divjega kostanja.

“He, he,” so vrabci veselo vprašali, “kaj nisi rekel, da si tukaj ti gospodar?”

“Seveda,” je čivknil vrabec, “seveda sem. In črni maček je moj služabnik. Skrbi, da se k nam ne bi pritepli nepovabljeni gostje.”

“Pa mu povej, da smo tvoji prijatelji!” so spet zažgoleli vrabci.

“Ne morem. Hitim na obisk,” je čivknil vrabec in odletel.

Na drugi veji sta sedela dva goloba.

“Imenitne laži delujejo samo, če se jih ne da preizkusiti,” je zagružil starejši.

Mravljinčki in pikapolonica

Mravljinčki so se igrali v mravljinčjem vrtcu. Lovili so se in prevračali kozolce. Ko so bili sredi najbolj veselega rajanja, je mimo priletela pikapolonica.

“Bežimo!” je zakričala majhna mravljica. “Tistale gospa ima ošpice!”

Medved in osel

Osel je gledal medveda, kako otožno opazuje čebele v panju. Rekel je:

“Želiš, da ti svetujem, kako priti do medu?”

“Daj!” je željno vzkliknil medved.

“Letaj kot čebela,” je rekel osel.

“Želiš, da ti svetujem, kako nikoli več ne reči nobene neumnosti?” je medved vprašal osla.

“Daj!” je željno vzkliknil osel.

“Molči!” je pribil medved in odhlačal v gozd.

Papiga v šoli

Papiga se je naučila nekaj človeških besed. Nekoč je pomislila:

“O, kako sem pametna. Lahko bi šla v šolo.”

In papiga je šla v šolo, da bi naredila izpit in dobila spričevalo.

“Dober dan,” so jo pozdravili.

“Dober dan,” je rekla papiga.

“Kaj bi rada?” so jo pobarali.

“Kaj bi rada?” je odgovorila papiga.

“Kaj delaš tukaj?” so še vprašali.

“Kaj delaš tukaj?” je vprašala papiga.

“To je neumnica,” so rekli v šoli. “Samo ponavlja in ne misli s svojo glavo!”

In so jo poslali domov.

Konj že ve

Živali so prišle vprašat konja, če bi hotel nastopiti na pevskem tekmovanju.

“Dajte no,” se je zasmel konj, “saj bi se vsi prestrašili. Ko boste tekmovali, kdo najlepše zorje njivo, takrat pa le pridite pome!”

Nerodni deževnik

Deževnik je prišel do križišča. Na semaforu je gorela zelena luč. Zato je počasi začel lesti naprej. Ampak ko je skozi križišče lezel rep, je zagorela rdeča luč. Mravlja, ki se je pripeljala na motorju, se je zaletela v deževnika in takoj je prihitel prometnik.

“Presneto!” se je jezil policist. “Glava mora vedno vedeti, kaj dela rep, sicer je vse narobe!”

Opica in mravlja

Opici je bilo dolgčas. Brez dela je postopala po džungli. Srečala je mravljo in ji predlagala, da se pomerita v teku. Mravlja je bila za to. Opica je zaklicala:

“Pozor, pripravljeni, zdaj!”

Mravlja je stekla na vso moč. Opica se je pognala naprej. Ko je mravlja pritekla komaj do prvega drevesa, je bila opica že na cilju in se smejala. Mravlja je planila v jok.

Z visoke kokosove palme ju je gledala papiga.

“Kaj se cmeriš,” je rekla mravlji. “Hitra nisi, gradiš pa najlepše hiše na svetu. Opica takšnih nikoli ne bi znala sezidati.”

“Kaj res?” je vprašala mravlja in si obrisala solze.

“Seveda,” je rekla papiga. “Najslabši so tisti, ki povsod najdejo kaj, da lahko jočejo, ne vidijo pa tistega, zaradi česar bi lahko bili veseli!”

Vprašljiva vprašanja

“Ali si ti tudi tako zvit, kot je zvita tvoja hiška?” je želva vprašala polža.

“Ali si ti tudi tako trda, kot je trd tvoj oklep?” je polž vprašal želvo.

Mokre in suhe izkušnje

“In zapomnite si, po dežju je najlepše hoditi brez dežnika,” je rekel oče deževnik.

“Kaj pa po soncu brez sončnika?” je vprašal sinček deževnik.

“Ne vem. Deževniki, ki so to poskusili, se niso nikoli vrnili,” je zamrmral oče deževnik.

Otožni napuh

“Da te ni sram!” je vzkliknil kanarček. “Takole se kopaš v cestnem blatu!”

Stari vrabec se je valjal naprej in veselo dvigoval prah.

“Očka,” mu je šepnil sinček vrabček, “tistile rumeni gospod nekaj kriči nate.”

“Ne poslušaj ga,” je čivknil vrabec. “On kriči zato, da bi prepričal samega sebe, kako lepo mu je v kletki.”

Kdo bo kralj živali

Opica je prišla k nosorogu in mu rekla:

“Ni treba, da je lev kralj živali. Ali ne bi bil raje ti?”

Nosorog je udaril z nogo ob tla in odvrnil:

“Ne. Moja kopita niso tako majhna, kot so njegovi kremplji.”

Opica je potem šla h krokodilu in mu predlagala, da bi bil on kralj živali.

“Ne,” je rekel krokodil. “Jaz nimam tako grde kože.”

Opica je šla še k sovi.

“Ne,” ji je odgovorila sova. “Nočem. Pretežko je vladati takim nečimr-
nežem!”

Kamela in riba

Kamela je dolgo pila vodo iz vodnjaka. Iz vode je pogledala riba in rekla:

“Nikoli ne bi hotela biti kamela. Vse življenje kolovratiš po puščavi.”

“Nikoli ne bi hotela biti riba v vodnjaku,” je odvrnila kamela. “Ker ne potuješ po svetu, boš vse življenje govorila neumnosti.”

Vsakdo ima kaj

Na robu gozda se je odvijalo pevsko tekmovanje divjih zajcev. Nekaj mladih zajcev med publiko je glasno zabavljalo.

“Pevci so zanič!” je trdil eden.

“V glavnem so vsi hripavi!” je trdil drugi.

“Nihče niti not ne pozna!” je trdil tretji.

“Zdaj je pa dovolj nesramnosti!” se je razhudila siva zajklja in se grozeče obrnila. “Ali so vaša grla kaj boljša?”

Mladi zajci so bliskovito odskočili.

“To sicer ne,” so se zahihitali, “pač pa imamo zelo hitre noge!”

Hitra razlaga

“Zakaj ti pravijo zajec?” je vprašal medved.

“Kkker zazazajeccljam, kkkadar zazagledadam memedvedda,” je odvrnil zajec. “Kkaj ppa vivi?”

“Meni pravijo medved, ker vem za med,” je razložil medved.

Zimsko veselje

Na vrtu pred kmetijo je stal sneženi mož. V bližnjem grmu sta se na veji stiskali dve vrani in se pogovarjali.

“Kaj praviš?” je zakrakala prva. “Ali veliko pije in ima zato ves čas tako rdeč nos?”

“Ne bi rekla,” je zakrakala druga. “Po mojem je to zaradi mraza.”

Mimo je pritekel zajec in oči so se mu zaiskrile.

“Čisto vseeno mi je, če ima tak nos zaradi pijače ali zaradi mraza. Samo da ga ima!” je rekel in se obliznil.

Ledena ljubezen

Tjulenj se je drsal po ledeni plošči in treščil v severnega medveda, ki je dremal v snegu.

“Ojej,” je zastokal, ko je zagledal medvedove ostre zobe, “oprostite, nisem vas videl.”

“Me veseli,” se je zarežal beli medved, “jaz imam tjulnje zelo rad.”

Zajec in beli medved

“He, he, koliko časa si se pa ti umival, da imaš tako bel kožuh?” je zajec vprašal belega medveda.

“Toliko časa, kolikor so tebe vlekli za ušesa, da imaš tako dolga,” je beli medved odgovoril zajcu.

Kakor pogledamo

“Če bi bila pametna, bi zlezla dol z drevesa in nekoč postala človek,” je antilopa razlagala opici.

“Saj nisem tako neumna,” je odvrnila opica.

Nevarne želje

Krokodil je ležal ob reki in pretakal debele solze. Mimo je prišel pujsek.

“Ali ti lahko kako pomagam?” je vprašal pujsek, ki mu je jok segel do srca.

“Ja,” je prikimal krokodil, “pridi bliže.”

Žalostna zgodba

Maček se je previdno približal psu, ki je dremal v pasji utici.

“Khm,” je rekel, “oprostite, ali lahko grem preko vašega dvorišča?”

Pes je planil pokonci in se zakadil za mačkom. Ampak po nekaj korakih ga je veriga potegnila nazaj. Nemočno je zalajal in se vrnil v pesjak.

“Butec!” mu je zabrusil maček. “Hotel sem ti pomagati, da bi se počutil kot gospodar. A kaj, ko še sam želiš biti le čuvaj!”

Preizkušena previdnost

Dve jati vrabcev sta v cestnem prahu igrali nogomet. Ves čas sta se prepirali. Iz grmovja je skočil maček.

“Dovolite,” je zamijavkal, “prav rad bi vam sodil.”

Vrabci so vzleteli in se razbežali po bližnjih žlebovih.

“Laže prenesem vrabčjo krivico kot mačjo pravico,” je čivknil star vrabec z najvišje strehe.

Tako pač je

Mravlje so v dolgi koloni tekle po gozdu. Nenadoma so zaslišale bobnenje in zemlja se je pričela rahlo tresti.

“Umaknimo se!” so zakričale.

Mimo je pritekla čreda slonov.

“Nesramneži!” je vzkliknila črna mravljica. “Me smo imele prednost, pa smo se vseeno morale umakniti.”

“Ja,” je prikimala njena mama. “Sloni imajo pa večje noge.”

Prepozno vprašanje

Pod drevesom v pragozdu je stala velika prazna ptičja kletka. Njena vratca so bila odprta. V kletki je bilo nekaj skodelic slastne hrane. Na vseh vejah drevesa nad njo so se drenjale papige in kričale druga čez drugo.

“Lepa kletka,” je rekla mlada pisana papiga in se obliznila.

“Ja, lepa,” je zamrmral siv papagaj in se kljuval po nogi.

“Pa kako slastna hrana,” je zavzdihnila papiga.

“Ja, slastna,” je pokimal papagaj.

“Uh, kako sem lačna,” je rekla papiga. “Skozi tistale vratca moram, ne?”

Še preden ji je kdo lahko kaj odgovoril, je zlezla v kletko. Vratca za njo so se zaprla. Ko se je do sitega najedla, je vprašala:

“Kaj pa naj zdaj naredim, da bom prišla ven?”

“Vprašaj tistega, ki ti je rekel, da zleti noter!” je revsknil sivi papagaj in odletel.

Hladen odgovor

“Da te ni sram!” je zakričala muha. “Kri piješ dobrim ljudem.”

“Točno,” je prikimal komar. “Slabi si jo med seboj pijejo sami.”

Trenutki odločitve

Pav se je sprehajal med kokošmi na dvorišču in se ustavil pred mlako. Pogledal se je vanjo in vzhičeno vzkliknil:

“Joj, kako sem lep! Mislim, da bi moral postati kralj vseh ptič!”

Šel je naprej.

“Ali pa če postanem kar kralj vseh živali,” je potem pomislil in razprl svoj pisani rep. “Saj sem res tako zelo lep.”

“Zakaj pa se tisti gospod tako rad hvali s svojim perjem?” je piščanec vprašal mamo kokljo.

“To je vse, kar lahko pokaže,” je kratko odvrnila mama koklja.

Pravi pogled

Volk je v svojem gozdu za sodnico postavil lisico. Ko je potem šel na lov in požrl ovco, je lisica povedala:

“Ovca je volku kalila vodo. Kazen mora biti pravična.”

Čez čas je volk požrl nekaj zajcev. Lisica je razsodila:

“Zajci so nesramno skakljali sem in tja in volka motili pri razmišljanju.”

Vrabcem je zletel na najvišjo vejo in čivknil:

“Pravica ima vedno zavezane oči, da pošteno sodi. Zakaj nimaš zavezanih oči tudi ti, lisica?”

“Tako laže vidim, kdo je kriv,” je pojasnila lisica.

Večni argumenti

Živali so se zbrale ob potoku in pile.

“Hja,” je rekla veverica, “z volkom se ne kaže prepirati, saj ima zelo ostre zobe.”

“Pa mu vse razložimo zlepa,” je predlagala srna.

“Bojim se, da zaradi tega njegovi zobje ne bodo nič manj nevarni,” je zamišljeno dodal bober.

Dobri izgovori

Opica je sedela visoko na veji in jedla banano. Mimo je prišel lev.

“Pridi dol, nekaj bi ti rad zašepetal na uho!” je zaklical.

“Saj lahko zarjoveš, da te bom slišala sem gor,” je odvrnila opica.

“Grlo me boli, pa ne morem,” je rekel lev. “Raje pridi z drevesa.”

“Zelo rada bi prišla dol,” se je namuznila opica, “a kaj, ko me tako zelo bolijo noge.”

Prestrašeni pevci

Žabji pevski zbor je prepeval na robu močvirja. Regljanje je odmevalo daleč naokrog. Kmalu je iz svojega gnezda priletela štoklja.

“Rada bi se vam pridružila!” je kričala že od daleč.

“Bežimo!” je zakričal žabji pevovodja.

“Zakaj pa ne bi štoklja pela z nami?” je vprašal mali žabec.

“Štoklja nima posluha. In če bi ji rekli, naj zapre kljun, tega na noben način ne bi hotela storiti,” je zakvakala njegova žabja mama in se potopila pod širok zelen list.

Napačno oblačilo

Pikapolonica je letela čez polje krompirja in zagledala koloradskega hrošča.

“O!” je vzkliknila in pristala na sosednjem listu, “kako lep suknjič imate. A so letos v modi črte?”

“Mogoče so, mogoče niso,” je čemerno zamrmral koloradski hrošč. “Mene lastnik njive ves čas preganja. Saj bi črte zamenjal za kaj drugega, a ne najdem prave trgovine.”

Neubrano petje

Živali so se zbrale, da bi sestavile pevski zbor.

“Jaz pojem najlepše,” je ošabno rekel slavec in se galantno priklonil. “Stal bom sredi odra.”

“Neumnost,” je zarohnel lev in stresel z grivo. “Na sredi bom jaz. Mene se sliši zelo daleč. To je najbolj pomembno!”

“Ob večerih naš zbor prepeva najlepše pesmi. Prav vsi nas poslušajo,” so se uprle žabe in cepetale po mlaki.

“Kaj pa jaz? Saj se ve, kako lepo godem, ne?” je protestiral murenček in za hip odložil gosli.

“No, no,” je zamukala krava iz ograde, “moj glas imajo mnogi najraje!”

“Dovolj vas imam!” se je razburila sova. “Ko vas takole poslušam, mi je najbolj všeč tišina.”

Lepše življenje?

Polž je zlezal z lista solate na vrtu in se odpravil na pot.

“Kam pa kam?” so ga vprašale mravlje, ki so otovorjene in v dolgi vrsti tekle proti svojemu mravljišču.

“Šel bom s trebuhom za boljšim kruhom,” je odvrnil polž. “Slišal sem, da nas v imenitnih kuhinjah prav radi sprejmejo.”

“Oho,” so se začudile mravlje, “res?”

“Nekaj že bo na tem,” je zamišljeno zamrmral deževnik, “njegovi prijatelji so za zmeraj ostali tam.”

Različne želje

Muha se je vztrajno zaletavala v okensko šipo. Iz kota na okenski polici jo je opazoval komar.

“Kaj vendar počneš?” jo je vprašal. “Saj stekla ne moreš razbiti.”

“Že, že,” je zabrenčala muha, “ampak rada bi prišla ven, še preden se domov vrnejo ljudje.

“Kako sva si različna,” je odvrnil komar in oči so se mu zasvetile, “jaz pa komaj čakam, da pridejo.”

Enostavno pojasnilo

Siva miška je tekala po hiši in iskala hrano. Vsakič, ko je kaj našla, je z zalogajem med zobmi hitro smuknila v majhno luknjico v steni za omaro.

Papagaj v kletki jo je že lep čas opazoval. Zazibal se je na svoji gugalnici in jo prijateljsko pokaral:

“Miška, že dolgo si pri hiši. Spodobilo bi se, da bi si postavila večji in lepši vhod v svoje prebivališče.”

“Nak,” je odkimala miška, “prav zato, ker ga nimam, sem dolgo pri hiši.”

Velika razlika

Krt je priril iz zemlje in sredi travnika ustvaril krtino.

“Tale hribček je majhen, je pa moj,” je rekel, se pretegnil in se zleknil na mehko prst.

“O, ko bi ti vedel, po kakšnih gorah skačejo gamsi,” je zabrenčala osa z bližnjega regratovega cveta. “Segajo skoraj do oblakov.”

“Že mogoče,” je prikimal krt, “ampak tistih hribov si niso naredili sami.”

Za vse je prav

“Že spet dež,” se je jezila čebela. “Le kako naj v tako slabem vremenu nabiram med? Cvetovi so čisto premočeni!”

“O, dež, odlično!” je veselo kričala žaba. “Končno lepo vreme. V mlaki ne bo zmanjkalo vode!”

“Še dobro, da za dežjem posije sonce,” je pomislila čebela.

“Še dobro, da za soncem pride dež,” je pomislila žaba.

Oster pogovor

Jež je prilezel izpod grma in se na pragu bližnje hiše lotil hrane, ki je bila v posodici namenjena domačemu mačku. Maček je hitro pritekel in jezno zamijavkal:

“Stoj! To je moja hrana. Pojdi stran!”

“Aja?” je vprašal jež s polnimi usti in jedel naprej.

“Izgini!” je mijavkal maček. “Boj se me! Kar poglej, večji sem od tebe!”

“Aja?” je spet vprašal jež in jedel naprej.

Maček je opazil, da je jež nasršil bodice.

“Hm,” je zato prav nejevoljno rekel, “no, naj ti bo. Saj zdajle še nisem preveč lačen.”

“Kdor je pameten, se z dobrim izgovorom nesramnežu raje umakne, kot da bi se prepiral,” je zapela taščica z bližnje leske.

Premislek z razlogom

Po dolgi peščeni plaži se je počasi pomikala želva. K njej je objestno pri-skakljajal zajec.

“A si za to, da bi tekmovala, kdo bo prej pritekel do konca plaže?” je vprašal.

“Niti ne,” je po premisleku odkimala želva. “Kaj pa, če tekmujeva, kdo bo prej dočakal sto let?”

“Če veš, kaj zmoreš, je pol zmage že tvoje,” je zaklicala sova in zletela globlje v gozd.

Previdna skromnost

“Zelo me skrbi,” je potožila zlata ribica. “Če me bo ujel kakšen ribič, mu bom morala izpolniti tri želje, pa sploh ne vem, kako naj to naredim.”

“No, vidiš,” se je nasmehnila postrv, “meni je laže. Jaz se že celo življenje ubadam z eno samo željo.”

“Kaj res?” se je začudila zlata ribica.

“Ja,” je prikimala postrv in švignila globlje v tolmun, “želim si, da me ribič nikoli ne bi ujel.”

Dva pogleda

Žirafa je prišla v trgovino.

“Rada bi kupila kravato. Zvečer bom šla na ples in želim, da bi vsi videli, kako sem lepa,” je rekla.

“Hm,” je rekel zajec. “Kaj pa, če bi si raje kupila očala?”

Žirafa se je začudila.

“Zakaj pa to?”

“Plesalci bodo zelo veseli, če boš videla, kje hodiš,” je pojasnil zajec.

Lep razgled

Kosovka in kos sta si na kolenu žleba visoko pod streho spomladi spletla gnezdo. Čez čas sta potem izmenoma sedela na jajčkih in jih valila. Na trati pred hišo je poležaval maček in ju opazoval.

“Hm,” je zamijavkal in se obliznil, “če bi postavila gnezdo kam niže, bi lahko tudi jaz poskrbel za vajin naraščaj.”

“O, verjamem,” je zažvižgal kos, “jaz pa sem prav vesel, da nas čuvaš bolj od daleč.”

Modri nasvet

Jata vrabcev se je razposajeno spustila na gostilniške mize in iskala drobtine, ki so tam ostale od kosila.

“Ampak previdno!” je čivknil najstarejši vrabec. “Lahko nas zaloti črni maček, ki rad pohajkuje tod okoli!”

“Črni maček?” je vprašal najmlajši vrabec. “A ima on tudi rad drobtine?”

“Raje me poslušaj, sicer boš kmalu ob vsa vprašanja,” se je razjezil stari vrabec.

Tuja obzorja

Foto: © Susanne Kronholm

Bart Boudewijn Peter Moeyaert se je rodil leta 1964 v Bruggeju, in sicer kot sedmi sin, zaradi česar je bil po belgijski tradiciji njegov boter sam kralj Boudewijn. Prvo knjigo (*Razglašeni duet*, 1983) je izdal že pri devetnajstih in zanjo prejel tudi svojo prvo literarno nagrado. Po študiju nizozemščine in zgodovine se je odločil, da postane pisatelj, in do danes je izšlo že več kot trideset njegovih del, večinoma pesniških zbirk in romanov za mladino. Piše tudi dramska besedila, scenarije, kolumne, eseje. Prejel je številne domače in tuje nagrade, saj so njegove knjige prevedene v več kot dvajset jezikov. Med uspešnejšimi naslovi je tudi roman *Gole roke* (1995), ki je do danes edino njegovo delo, prevedeno v slovenščino. Leta 2019 je za svoje ustvarjanje prejel tudi prestižno spominsko nagrado Astrid Lindgren.

Bratje je zbirka krajših pripovedi, v katerih Moeyaert s humorjem in nežnostjo opisuje svojo živahno mladost s šestimi starejšimi brati. Zgodbe, v katerih sledimo dogodivščinam tesno povezane bratovske bande, so sprva izhajale kot kolumne v flamskem časopisu, leta 2001 pa jih je zbral v knjigi, za katero je prejel nagrado Woutertje Pieterse Prijs za najboljšo mladinsko delo leta.

Bart Moeyaert

Bratje

Prirojeno

Z bratom sva ležala v postelji in se trudila, da bi se udobno namestila. Tiste noči s spancem nisva imela sreče, glavi sta nama kar prekipevali od najrazličnejših misli. Za sabo sva imela naporen dan, počeli smo vse mogoče, možgani pa so bili na paši, in zdaj sva morala pred spanjem o vsem skupaj še malo razmisliti. V temi sva se kar naprej premetavala, ulegla sva se na hrbet, na bok, na trebuh, na bok, kot bi se počasi kuhala v lastnih mislih, in temu ni bilo videti konca, dokler me ni brat na lepem vprašal, ali vem, zakaj se njegovemu ušesu včasih zgodi, da piska.

“Nisem vedel, da se tvojemu ušesu včasih zgodi, da piska,” sem rekel. “Jaz tvojega ušesa še nikoli nisem slišal piskati, vsaj ne spomnim se, da bi slišal kakšno piskanje.”

Brat je rekel, da ga to ne čudi. “Zunaj se piskanje ne sliši. Samo jaz se vsakič znova grdo prestrašim. Kako pa bi se ti počutil, če bi nekdo spet vriskal na tvojem bodočem grobu?”

Ker sem ležal na trebuhu in sem imel eno uho zakopano v blazino, sem brata slišal samo na pol. Nekaj časa je trajalo, preden

sem besede povezal in izjavo sestavil skupaj, in ko sem malo razmislil o njegovem bodočem grobu, sem prestrašeno planil pokonci in sedel.

“Je to z grobom res? Si prepričan?” sem vprašal. Napel sem oči, da bi brata videl, a zaman.

“Ne gre za nekaj, o čemer bi bil prepričan,” je iz teme dejal. “Gre za nekaj, kar enostavno veš. Nekaj prirojenega. Nekaj starega, s čimer si se že rodil: kadar ti v ušesu piska, hudič na tvojem grobu vriska.”

“Kako pa je potem mogoče, da jaz tega ne vem?” sem vprašal. Odgrnil sem odejo, s stopali po mrzlem linoleju zatipal za copati, a jih nisem našel, nato pa po prstih odstopicljaj v sosednjo sobo, kjer so spali drugi bratje. Izkazalo se je, da so tudi oni še pokonci. Ko so slišali cmokanje mojih prstov, so sedli in prižgali nočno lučko. Vprašali so me, kaj je narobe, in me pri tem gledali, kot bi upali, da je narobe čisto vse.

Vprašal sem jih, ali tudi njim kdaj piska v ušesih in ali vedo, kaj se takrat v resnici dogaja. Zadržal sem sapo, saj sem pričakoval, da si bodo bratje hoteli vzeti nekaj časa za razmislek, a si ga niso. Kot iz topa so ustrelili, da njim redno piska v ušesih in da v tistem trenutku seveda hudič vriska na njihovem bodočem grobu. Potem so se, kot marsikdaj, nekoliko steklenih pogledov zasukali proti meni. Ob tem sem zmeraj dobil občutek, da sem majhen, celo zelo majhen, najmanjši od vseh pravzaprav.

“Hočeš reči, da ti še nikoli ni piskalo v ušesih?” me je vprašal eden od bratov.

“Ne,” sem skomignil. “Nikoli, vsaj ne vem, da bi mi.”

Spogledali so se, se še enkrat zazrli v moja ušesa in začeli migati z obrvmi.

Eden od bratov je dvignil roko. Rekel je: “Čakaj malo. Pa ne boš rekel, da te, eee, še nikoli ni srbela leva dlan!”

“Ali pa desna!” se je oglasil drugi brat.

Zmajal sem z glavo in zmignil z rameni.

“Če te srbi leva dlan, boš denar zaslužil,” je povedal prvi brat.

“In če te srbi desna, boš denar izgubil,” je povedal drugi brat. “Tako pač je. Leva na kup vleče, desna razmeče.”

Od osuplosti mi je zaprlo sapo. Pogledal sem dlani, ki me, kolikor sem vedel, še nikoli niso srbele, in to bi čisto lahko držalo, saj pretirano bogat še nisem bil, večjih izgub pa tudi še nisem utrpel.

“In vi to kar tako veste,” sem dejal. “Zakaj pa meni tega nihče ni povedal?”

“Teh stvari ni treba praviti,” so mi zatrdili v en glas. “Ljudje se s tem rodimo. Za nekakšno prirojeno znanje gre.”

“Tako kot vsi že od rojstva vemo, da te ljudje opravljajo, če te ušesa srbijo,” se je nato oglasil tretji brat.

“Ali če ti žarijo,” so zdaj govorili drug čez drugega. “Tudi žarijo ti lahko. In plahutajo. Vse to pomeni, da te nekdo grdo opravlja.”

Nisem mogel več stati pri miru. Toliko novih resnic naenkrat še nisem slišal. V tistem trenutku pa se je vse, kar naj bi vedel že pred rojstvom, še preden sem se rodil torej, začelo tudi zares dogajati, in to istočasno. V ušesu mi je piskalo, srbela me je leva dlan, pa desna tudi, in uhlji so mi prhutali in žareli.

Pogledal sem svoje brate, najstarejšega, najtišjega, najiskrenejšega, najskrivnostnejšega, najnežnejšega in najhitrejšega. In vsi so se praskali po nosu.

“Oh, ne, no, nehajte!” sem zaječal. “Gotovo tudi to nekaj pomeni, a ne? Če te srbi nos?”

“Ja,” so prikimali. “Nekdo misli na nas.”

In res. V tistem hipu je v sobo stopil oče. Misлил je na nas in nam vsem po vrsti primazal eno okrog ušes, da so ta še dolgo žarela in nam je v njih glasno piskalo.

Pipa

Naš oče je imel pipo, s katero je lažje razmišljal. V ustih mu je očitno visela na nekakšnem kaveljčku, saj je zmeraj tičala v istem kotičku, da je imel proste roke za kozarec ali knjigo ali pero. Iz glave pipe se je sukal dim, zmeraj enak, modrikast dim, ki se je okrog očeta dvigoval kot posebna soba.

Kadar je kadil pipo, smo se kot kakšni lopovi po prstih tihotapili mimo njegovega naslanjača. Dimu tobaka smo se karseda izogibali, saj nam je silil v nos, še bolj pa smo se bali očetovega pogleda. Kadar je kadil pipo, so bile njegove oči zamegljene kot stene zadimljene kadilnice. Gledal je bolj navznoter kot navzven.

Študira, nam je razložila naša mama. Širi si obzorje. In potem nas je prosila, naj čim manj hodimo v sobo in naj se vsaj potrudimo biti tihi, kajti če smo očeta zmotili, smo prekinili njegovo misel, izgubil je rdečo nit in je moral začeti spet od začetka in čisto lahko bi se zgodilo, da niti nikoli več ne bi našel ali je ne bi raztegnil, do koder je segla, preden smo se vpletli mi.

Vedeli smo že, da lahko misli nadvse čudno preskakujejo, ampak to, da je naša mama očetovo kajenje imenovala študiranje, nam pa ni šlo v račun. Če bi kdo od nas celo uro takole posedal v naslanjaču, bi namreč rekla, da sedi križem rok. Spravi se k delu, bi rekla.

“In vendar je tako, kot sem vam povedala,” je zatrdila mama. “Vaš oče s pipo lažje razmišlja in zanj je razmišljanje študiranje in širjenje obzorja.”

Skozi odprtino za podajanje hrane smo iz kuhinje kukali v dnevno sobo in opazovali očeta pri študiju. S kotičkom ust je cmokal, kot bi počasi kapljalo v lijak. Pri vsaki kapljici je predse puhnil nov oblaček dima. Sam sem bil prepričan, da z oblačkom dima iz pipe vsakokrat puhne tudi novo misel. Misel, za katero je menil, da se po nepotrebnem drenja v njegovi glavi.

Kljub maminim besedam so se nam včasih porajali dvomi. Potrebovali smo otipljive dokaze, a smo si morali priznati, da oče v svojem študijskem kabinetu s stenami iz dima nikoli ne ostane dlje kot za čas ene pokajene pipe. Študij se je vedno končal s tem, da je iz ugasle pipe z nekakšno žličko izpraskal ostanke v pepelnik na mizici ob naslanjaču, nekajkrat pokašljaj, nato pa brez besed izginil v pravi delovni sobi. Tam ni bilo nobenega dima, tam je vladala le popolna tišina. Vse do kuhinje smo slišali zacviliti kolesca njegovega stola in takrat smo vedeli, da očeta dolgo ne bo na spregled. Spet se je lotil pisanja novega učbenika za otroke, ki še zmeraj niso vedeli kaj dosti o preteklosti.

Očetovo početje nam ni in ni dalo miru. Nekega dne smo se vsi nagnetli okrog pepelnika in si ogledovali kepico, ki jo je oče izbežal iz pipe. Ena stran je bila ožgana, ampak na drugi strani je bil tobak še čisto uporaben.

Eden mojih bratov je dvignil glavo in rekel, da ima v sobi še nekaj koštanjev. Nato je glavo dvignil drugi brat in rekel, da ima silno oster nož, spet tretji je dodal, da je za dober namen pripravljen žrtvovati nekaj kulijev. Spogledali so se, zamigali z obrvmi in začeli šepetati ter se pridušeno hihitati. Iz pepelnika so sunili kepico tobaka.

Drugi moji bratje in jaz smo zavzdihnili. Sešteli smo ena plus ena, nismo bili neumni, in še preden smo se vsi skupaj zdrenjali v vrtno lopo, nam je bilo jasno, kaj sledi.

“Tole bomo raziskali,” je rekel prvi brat.

“Raziskali bomo, kaj pipa naredi z možgani,” je rekel drugi brat.

Divje kostanje, ki sta jih brata prinesla s sabo, sta prerezala na pol, jih na eni strani izvotlila in ob strani vanje izvrtala luknjico, v katero se je prilegala prazna plastična cevka kulija.

“Res ni potrebe, da je pipa, ki jo sam izdeláš, tudi čedna,” je menil prvi brat. “Važno je, da vleče, ker če ne vleče, se bolj ukvarjaš z dihanjem kot s svojimi mislimi in ne moreš dokazati, da si si s pipo razširil obzorje ali da z njo lažje razmišljaš.”

A od sedmih pip, ki smo jih izdelali, je moral izbrati le eno, saj smo imeli tobaka samo za eno pipo.

“Na to bi morali misliti prej, malo smo se ušteli,” je rekel.

“Dokler si ne prižgeš pipe, si ne boš razširil obzorja,” je rekel drugi brat.

“No, daj, ugotovi že, kako je s to zadevo.”

Še pred večerjo je šel raziskat, kako je s to zadevo. Pipo je vtaknil v kotiček ust, pritaknil vžigalico in kmalu cmokal kot naš oče. Vmes smo ga spraševali, ali deluje, on pa je samo godel in vsake toliko malo zajčal, rahlo odsotno, kot nekdo, ki je povsem zatopljen v lastne misli. Po mojem si je pri tem močno razširil obzorje, saj so njegove oči postajale bolj in bolj zamegljene, dimni zidovi njegovega študijskega kabineta pa vedno debelejši. Kadil je, dokler nas ni mama poklicala k večerji.

Brat si je vseeno vzel čas, da je otrešel pepel iz kostanja in nekajkrat pokašljaj. Potem je brez besed odkorakal na vrt. Občudujoče smo gledali za njim. Podobnost z očetom je bila neverjetna. Vedeli smo, da ga ne bo k večerji. Prepričani smo bili, da si je s pipo razširil obzorje, da je naštudiral nekaj, kar mora zdaj – prav tako kot oče – predelati na samem in v popolni tišini.

Pomlad

Ko je napočil čas, da so se okna hiš odprla na stežaj in so se rjuhe obesile na vrt, smo z brati postali nemirni. To je bil trenutek, ko bo stara mama tako kot vsako leto pripomnila, da je zima potuhnjen letni čas, in pri tem namigovala, da je življenje nekaj mesecev teklo naprej v tišini, sem in tja je komaj opazno zavilo, a je vseeno teklo svojo pot. In soseda bo kot vsako leto povedala, da je to zimo spet dosti starih ljudi umrlo v spanju, mi pa bomo čez nekaj tednov znova začutili neustavljivo potrebo, da se enkrat za vselej prepričamo, ali je res, da podgane pod vodo zvlečejo rajše mladičke.

Zime je bilo konec.

Najprej je bilo na vrsti spomladansko čiščenje, ki sta ga mama in stara mama naznanili z nakupom irhastih krp, gumijastih škornjev in novih predpasnikov. Pripraviti smo se morali na prah in peno in prepah. Pred nami je bil teden godrnjanja, kajti kdo za božjo voljo je domov privlekel to šaro in res prava sramota, da se v tej hiši ne moreš prebiti do podstrešja, ne da bi moral prej preplezati goro krame! In zakaj smo prav pri naši familiji vsi take sorte, da ne zna nobeden ničesar zabrisati stran?

“Ampak včasih se šara samo zdi šara, v resnici pa to sploh ni,” smo zatrjevali. “Tale vreča vzmeti je gotovo delček nečesa večjega in tiste kovinske zadevice in tisti zaboječek za pomaranče se samo zdi zaboječek za pomaranče, v resnici pa je del nečesa, kar se bo sestavilo v nekaj imenitnega. Kmalu.”

In nismo lagali. V času spomladanskega čiščenja je vedno napočil trenutek, ko smo v posteljah sedli pokonci in glasno razpredali o svojih velikih

željah. Največkrat je šlo za čisto otipljive želje, kot na primer za kolo, ribiško palico ali vlakec na baterije. Stvari, ki smo jih naštevali, so bile zmeraj na dosegu roke. Nič tako nemogočega se nam namreč ni zdelo, da bi nekoč dobili kolo ali ribiško palico ali vlakec na baterije, kajti ko bodo vse kleti in podstrešja v soseski pospravljeni, bodo lepega dne ljudje vso svojo šaro znosili ven in jo zložili k pročeljem in vrtnim ograjam in iz mesta bo pripeljal tovornjak in vse skupaj naložil in odpeljal. Nikoli nisi vedel, ali se pri tem kdo ne bo hotel znebiti kolesa ali ribiške palice ali vlakca na baterije. Mogoče bo z zadovoljstvom gledal za smetarskim vozom, saj bo imel hišo spet pospravljeno in prazno in se bo lahko mirne vesti prepustil lepemu vremenu.

Kaj takega se sicer še nikoli ni zgodilo. Med rečmi, zloženimi pri vrtnih ograjah, nismo nikoli našli kolesa ali ribiške palice ali vlakca na baterije. A sanjariti je bilo lepo in pripovedovati o svojih željah je bilo nekaj najlepšega, in da bi se že vnaprej potolažili, smo tam, v svojih posteljah, razpravljali tudi o zadevi, ki jo bomo z veliko verjetnostjo in skoraj zagotovo našli, saj smo jo do takrat našli še vsako leto.

Soseda in stara mama sta nas namreč pomirili. Ja, v spanju je spet pomrlo dosti starih ljudi, in ja, zima je potuhnjen letni čas. Tudi v tišini je življenje teklo naprej, resda je sem in tja komaj opazno zavilo, a je vseeno teklo svojo pot.

Sede v postelji smo glasno razmišljali, pri kateri hiši v soseski je dojenček prerasel svoj voziček, in razglabljali, kako ga bomo skoraj zagotovo našli ob cesti med zavrženimi rečmi in ga tokrat čisto zares predelali v dirkalni avto.

“*De luxe!*” je vzkliknil eden mojih bratov.

Vprašujoče smo ga pogledali, kaj neki ga je pičilo, da takole kriči po francosko, ampak on je že skočil pokonci in se sam spremenil v dirkalni avto *de luxe* z vzmetmi za ublažitev sunkov in z zaboječkom za pomaranče namesto prtljažnika. Kovinske zadrževalnice so držale skupaj vegaste deske, ki smo jih našli na podstrešju, in del ležalnika nam je celo uspelo predelati v širok sedež. In tako smo vsi skupaj divjali z dirkalnim avtom in rezali ostre ovinke. Nadvse ostri so bili, ovinki, o čemer so pričale naše tuleče zavore in cvileče gume.

“Kakšna brzina!” je vzkliknil eden mojih bratov. “In zdaj rdeča številka tri polaga še zadnji ovinek!”

Vsi smo tulili in cvilili skupaj z njim in si hkrati predstavljali, kako smo med kramo našli še polovico kantice z rdečo barvo, in že smo pred sabo videli, kako na bok našega dirkalnega avtomobila rišemo številko tri, in

videli smo jo celo po tem, ko je brat priletel v drevo in se z velikim hrupom zvalil na posteljo.

“Ja!” smo vzklikali in kolcali od navdušenja. “Tole je bilo dobro, tole je bilo odlično!”

“Tako bomo naredili!” je rekel eden mojih bratov.

“Tako bi lahko naredili!” je rekel drugi mojih bratov.

S to pripombo smo se vsi vrnili nazaj na zemljo.

“Bomo videli,” smo skomignili in uživali v sanjarjenju. “Gotovo je pri kateri od hiš kak dojenček prerasel voziček. Zima je potuhnjen letni čas.”

Obrnili smo se na bok in pomirjeni zaspali. Če ne bomo našli vozička, bomo pa morda našli kolo ali ribiško palico ali vlakec na baterije. V najslabšem primeru bomo morali vzmeti, zabojček za pomaranče in naše kovinske zadevice spremeniti v smeti in znositi k vrtni ograji. Tako strašno to tudi ne bo. Potem bomo šli pač en teden prej pogledat, ali je res, da podgane pod vodo zvlečejo račje mladičke.

Prišla je pomlad, zdaj je bilo mogoče vse.

Bazen

Z bratom sva glavi potopila pod gladino in napravila nekaj zamahov. Svet okrog naju je bil tako zelo miren in moder. Od spokojnosti in užitka sva se nasmehnila in si celo zabrundala, ko pa sva glavo pomolila iz vode, sva presenečeno ugotovila, da je zunaj prava norišnica.

Drugi bratje, ki so še pravkar zleknjeni ležali na brisačah, so razburjeno tekali sem in tja in na kup grabili svoja oblačila. Zaletavali so se drug v drugega, skakali naokrog in pridušeno kričali: “Hitro! Zlezita ven!” Drug čez drugega so govorili, da morava pri priči iz vode in stran od tod ter da ni časa, da bi se posušila.

Hitra sva bila, da ne rečem zelo hitra. Sam celo trdim, da je brat skočil iz vode, kar se sliši verjetno, pa ni niti malo verjetno, težko si je namreč predstavljati, da nekdo takole iz globin skoči na suho, a je to vseeno storil, jaz sem mu priča. Nato me je za roke potegnil k robu in me odvelkel v grmovje. Tistega dne nam je bil za petami neki možakar. Za nami je streljal z najgršimi možnimi besedami, ko je ugotovil, da je tarčo zgrešil, pa je kletvice zamenjal za kepe zemlje in kamne. Eden je priletel bratu v glavo, za nami je kričal, naj ga nikar ne čakamo, da bo že on dal življenje za nas. “Skočite! Skočite na drugo stran!”

In vseh sedem nas je skočilo skozi lovorikovce in se na drugi strani zakotalilo na našo ulico. Vsi smo bili še živi in zdravi. Bili smo popraskani, lasje, razmršeni kot sračje gnezdo, so bili polni mrčesa in enemu mojih bratov je krvavelo uho, zaradi česar je v naših očeh zrasel v še večjega heroja, kot je že bil.

“Če še kdaj vidim koga v mojem bazenu, ga bom utopil!” je kričal možak za lovorikovci.

Najprej smo se grožnje prestrašili, potem pa smo se spogledali in vsi naenkrat iztegnili jezike ter zraven spuščali glasove, kot bi imeli vetrove. Dobro se je slišalo. Možak z bazenom naj ve, da nam morilci ne pridejo do živega. Slišali smo ga, kako je odlomastil čez vrt in zraven sopol in preklinjal kot star furman. Kričal je, da ve, čigavi smo, ampak naših imen si mu pa ni treba zapomniti, ker se bomo, lopovi, še prehitro znašli v časopisih, banda pokvarjena.

Z brati nas je to za dve, tri sekunde pomirilo, potem pa smo prasnili v smeh, zmeraj glasneje smo se krohotali, zvrnili smo se drug čez drugega po tleh, da se tudi obleči nismo mogli več, kot se spodobi. Roke smo po nesreči vtikali v hlačnice in nase natikali narobe obrnjene srajce, zaradi česar smo se režali samo še bolj.

Drug čez drugega smo kričali, da je dovolj, da ne zdržimo več, in kmalu smo s palci in kazalci vsi stiskali svoje pipice, ker nas je že tako močno tiščalo. Ko smo to ugotovili, smo se hitro pomirili.

Spogledali smo se. Še več: spogledali smo se resnobnih obrazov in se vprašali, zakaj nas je možakar zmerjal z lopovi. Kaj je bilo vendar tako strašnega, če smo šli plavat v bazen, ki ga nikoli nihče ni uporabljal, zadaj na vrt, kamor nikoli nihče ni prihajal? Ni nam bilo jasno, kaj je bilo v tem tako slabega.

Eden mojih bratov je rekel, da ga obhaja občutek, kakršnega bi pripisal preganjanemu psu. Malce smo se prestrašili, ker se je tako počutil. Potem je rekel, da preganjane pse obhaja nagona sla po sladkem maščevanju.

“Sladko maščevanje,” je pojasnil, “je tiho maščevanje. Kdor je psa nagnal, ne bo niti pomislil, da bi se mu ta lahko maščeval.”

Vsi smo prikimali, ker nam je končno postalo jasno, kaj naklepa. Začeli smo sopsti kot psi, s palcem in kazalcem še nekoliko močnejše stisnili svoje pipice in se prilepili bratu za pete. Znova se je pognal v lovorikovce in se nato v cikcaku zapodil med grmi kot kak pes. Že smo zavohali modrino bazena. Karseda tiho smo se odpravili naprej, kajti kdor je pregnal psa, ne sme posumiti, da se mu je maščeval prav on. Sladko maščevanje je tiho maščevanje.

Tiho smo slekli srajce. Tiho smo sezuli čevlje. Tiho smo smuknili iz hlač in tiho potegnili kopalke visoko čez pas. Voda v bazenu je še čisto rahlo trepetala po nedavnem direndaju, ampak bilo je očitno, da se strinja z našo nakano. Ni se pritožila, ko smo zdrknili v bazen in se postavili v vrsto.

Čakali smo na bratov znak. Ni bilo lahko, z vso tisto vodo okrog sebe, a smo zdržali. Šele ko je brat odločno pokimal, smo spustili pipice, dvignili roke in se predali užitku. Okrog nas so puhteli rumenkasti oblaki. Gledali smo jih, se režali in se zraven tudi rahlo tresli ob tolikšni obilici sladkega maščevanja. Za hip smo celo pomislili, da bi se potopili pod vodo in uživali v razgledu spodaj, a smo misel raje opustili.

Ta užitek smo prihranili za mestno kopališče. Ker nam nikakor ni uspelo najti vhoda, skozi katerega bi se lahko izmuznili brez plačila, smo naposled le kupili vstopnice in se nato pognali v bazen kot majhni psički. Od veselja nas je vseh sedem prepevalo pod vodo in drli smo se tako na glas, da se nas je slišalo celo nad gladino.

Napad

Najboljša zaseda je tista, ki se zdi skoraj neizvedljiva. Ko prst zaudarja, ko grm bode in ima pri tleh še posebej goste veje, ko ti vejice in listki že na samem začetku zlezejo pod oblačila, ko v skrivališče ne moreš po vseh štirih, ampak se moraš vanj splaziti domala po trebuhu, ko te prešine, da nikoli več ne boš prišel ven, je to znak, da si izbral primerno mesto.

“Daj mi malo prostora,” je rekel brat.

Ležal sem poleg njega na hrbtu in drevenel od strahu. Nad mano je med vejami čepelo staro gnezdo. Kar mene vprašajte, kako se počuti mali kos, ki je padel iz gnezda in zdaj leži in čaka na mačko, vse vam lahko povem.

“Tole se bo slabo izteklo,” sem rekel.

“Ne more se slabo izteči,” je dejal brat. “V najslabšem primeru se bo izteklo. Jaz bom skočil na cesto, zadržal kombi, vprašal peka, ali ima kako štruco odveč, in še preden bom stavek dokončal, boste vi iz prtljažnika že sunili jabolčno pito.”

“Pa misliš, da ne bo opazil?” sem vprašal.

“Oh, nehaj že,” je rekel brat. “Ne mara klepetati, zmeraj se mu mudi. Razvoziti mora svoj kruh in v peč zložiti nove štruce. In v vsakem primeru: v vzvratnem ogledalu se mu bo bleščalo od sonca, da bo kaj.”

“Vse bo v redu,” je dejal moj drugi brat. “Prvič: dobro skrivališče, drugič: dober načrt, in tretjič: še malo, pa bomo jedli jabolčno pito!”

Potem se je prisilil, da je utihnil. V daljavi smo zaslišali kombi. Ustavil je in spet speljal, ustavil in speljal. Vsakič so se zaprla samo ena vrata, saj je pek zadnja vrata pustil kar odprta, bilo je enostavneje. Včasih še tople štruce so ležale na levi strani prtljažnika, pite na desni. Za kombijem so se vedno širile prijetne vonjave. Človek bi kar ugriznil vanje.

Eden mojih bratov je postal nemiren. V grmu se je poskušal vzravnati, začel se je zvijati med vejami.

“Zberi se!” so ga spodbujali drugi. “Pripravi se!”

“Vi tudi,” je dejal. “Pa ne obirajte se.”

Kombi je pripeljal okrog vogala. Pek je ustavil pri veterinarjevi hiši, pustil teči motor, nekaj zaklical veterinarjevi ženi in zaloputnil vrata.

“Pazite!” je rekel brat. “Prihaja.”

Z ulice bi vsakdo že od daleč opazil zviranje v grmovju, nemogoče, da ga ne bi. Moji bratje so počepnili in se bodrili: “Še malo, pa bomo jedli pito, jabolčno pito,” so šepetali in se drenjali skoz grmovje, nared, da kot raketa planejo na cesto in sunejo slastno pito.

Sam sem se še enkrat ozrl h gnezdu in zaprl oči.

Tole se bo slabo izteklo, tole se bo slabo izteklo, sem si ponavljal. Slišal sem kombi, ki je speljal izpred veterinarjeve hiše. Počutil sem se, kot bi mi zapeljal z ene strani glave na drugo, pri tem pa napravil še ovinek čez srce, ki mi je divje razbijalo.

“Zdaj!” so zasikali bratje.

“Ja,” je rekel prvi brat, skočil na ulico, v tistem hipu pa so že zacvilile zavore kombija. Zvok je bil kratek, a glasen in oster.

Takoj nam je postalo jasno, da naš brat ne bo imel časa, da bi peka kar koli vprašal, kaj šele klepetal z njim.

Pek ga tako ali tako ne bi poslušal. Od silovitega sunka je njegovo telo najprej vrglo naprej in nato spet nazaj. Štruce pa za njim. Poskočile so naprej, nato nazaj, in za njimi še pite in vse skupaj se je nato kot v curku zadržalo na cesto.

“Tole se je pa ... izteklo,” je pripomnil moj brat.

“Izteklo,” so se strinjali drugi bratje, in potem smo spoznali vse prednosti zased v dobro premišljenih skrivališčih, jaz pa sem jim hotel še povedati o tistem starem gnezdu.

Samo da smo zdravi

Vse je odvisno od vrste čebule. Biserne čebulice so premajhne, šalotke ne dajo nič od sebe in rdeče čebule so pač velika neznanka. Priti smo torej

morali do kmečke, rjave čebule, tiste velike, ki jo je mama dajala v enolončnice in juhe. Lupili smo jih, dokler niso bile stekleno bele in gladke, in preden smo jih vtaknili pod pazduho, je bilo treba vanje napravili še nekaj luknjic, za hitrejši učinek.

“Luknjic?” je vprašal eden mojih bratov.

“Za vonj,” je rekel drugi mojih bratov.

“Za znoj,” je rekel spet tretji.

“Za hitrejši učinek,” sem pristavil sam.

Zavladala je tišina in vsi bratje so se zastrmeli v moja usta, ali bo iz njih morda priletela še kakšna neumnost. Radi so mi dali vedeti, da besede s tremi zlogi iz mojih ust zvenijo čudno. Zavijali so z očmi, stiskali nadlakti k telesu in okorno dvigovali ramena.

“A ni tako?” sem previdno vprašal. “Naluknjamo jih za hitrejši učinek, ne? Z luknjicami se prej sprosti vonj in se hitreje začnemo potiti.”

“Poslušajte,” je rekel eden mojih bratov, ne da bi me pogledal. “Tole pa govori. Vse ve o luknjicah v čebuli, pa še govori, vam rečem.”

Drugi mojih bratov je menil, da bi bilo zame bolj zdravo, če bi zdaj zaprl tisto luknjico pod svojim nosom.

“Nismo te prosili za komentar,” je rekel. “Tebi ni treba zboleti. Nam pa. Mi moramo zboleti, v svoje dobro.”

“V dobro svojega zdravja, pravzaprav,” je rekel tretji mojih bratov.

“Pf,” sem prhnil. Česa več zaradi potlačene jeze nisem spravil iz sebe. Dobro sem slišal, kako so poudarili besedico ‘mi’ in jo naredili pomembnejšo od vsega drugega na tem svetu. Globoko sem vdihnil in izdihnil, poskušal misliti na kaj tretjega, postati nekdo drug, saj je malo manjkalo, da bi mi prekipelo. Hotel sem zrasti, prerasti vseh šest bratov. Hotel sem jih gledati zviška, se norčevati iz njih. Samo poglej. Poglej tole: jutri bodo morali v šoli početi na tisoče reči, ki jih nočejo početi, in zdaj stiskajo pod pazduhami čebule in čakajo, da zakuhajo.

Misli so pomagale. Bratje so bili naenkrat videti krasno. Vseh šest je stalo karseda pri miru. Vsake toliko so počasi dvignili roko in s prstom previdno zatipali, ali jim še vedno ne teče iz nosu, saj so poleg čebule posegli še po metodi mokre brisače. Od mokre brisače za vratom ti začne teči iz nosu. Obenem so si v čevlje natlačili karton, ker ti tako hitro postane slabo. Kaj kmalu začneš kazati znake dehidracije. Od brisače ti teče iz nosu in karton posrka tekočino iz telesa in za povrh dobiš še vročino zaradi čebule. Celo najboljši zdravnik, so pravili, ne more ugotoviti, za katero bolezen gre.

Dvignil sem roke, da sta čebuli padli na tla, s sebe vrgel mokro brisačo in se sklonil, da bi si odvezal čevlje.

“Kaj pa počneš?” so me vprašali bratje.

“Nič,” sem rekel. “Vi kar pojdite v posteljo. Jaz imam dovolj. Meni jutri ni treba početi stvari, ki jih morate početi vi, zato ne rabim čebul niti brisače, pa kartona v čevljih tudi ne rabim, čeprav mi je že malo slabo.”

Bratje so me pogledali, se spogledali in se spet obrnili k meni ter začeli s prsti tipati po svojih licih.

“Čisto zares slabo?” so vprašali.

Mogoče mi je bilo čisto malo slabo od bratov in jeze, ali pa je šlo zgolj za naključje, ali pa, kdo ve, so luknjice v čebulah res imele hitrejši učinek.

“Ja,” sem prikimal, medtem ko sem karton, ki je bil čisto zares malce vlažen, že vlekel iz prvega, in potem še iz drugega čevlja. “Vi še nič ne čutite?”

Bratje so hkrati pogledali k tlom. Njihova stopala niso kazala nobenih neobičajnih znakov. Videl sem, kako so vsi hkrati pomigali s prsti v čevljih, kako so nalahno stresli s trupom, da bi se prepričali, ali se že kaj znojijo, kako so zatipali za ušesi, da bi ugotovili, ali jih že kuha vročina.

“Vi ste starejši,” sem rekel. “In večji. Zato morate dlje čakati na učinek.”

Pri vratih sem se zasukal. Večina moje jeze je izpuhtela. Bratje so se mi celo malo smilili.

“Srečno,” sem rekel.

Pa ni pomagalo.

Tisto popoldne me je oče prijel za roko in zaklical po hiši, ali bi šel kdo z nama v trgovino, kjer smo vedno dobili kakšen priboljšek. Ob štirih je mama zaklicala po hiši, ali bi kdo palačinke z rjavim sladkorjem in jabolki. In da je bil dan še boljši, so na obisk prišli znanci, ki so ravno kupili hiter, drag avto in so nas vse hoteli zapeljati malo naokrog.

Moji bratje so tistega dne zamudili same prijetne reči. Proti večeru sem nad glavo slišal, kako je na tla popadalo dvanajst čebul, ravno v trenutku, ko je gospa na obisku zatrdila, da v življenju nista pomembna hitrost in bogastvo. “Da smo le zdravi,” je pribila in pokimala mojim bratom, ki so drug za drugim prikorakali v dnevno sobo. Resda so bili videti malce utrujeni, sicer pa kar v redu.

Prevedla Mateja Seliškar Kenda

Razmišljanja o(b) knjigah

Milena Mileva Blažič

Slovenske nagrade za mladinsko književnost

Knjižna hiperprodukcija

V Sloveniji je po letu 1990, ko se je z neoliberalizmom začelo uveljavljati divje založništvo, izšlo veliko število knjig, tudi v samozaložbi, pojavili so se novi literarni festivali in podobno. Generacija samozaložnikov, ki je zrastle v tem obdobju, je začela merkantilizirati branje in bralno pismenost, o katerih so govorili s stališča knjige kot produkta, in ne s stališča književnosti kot artefakta. V času digitalizacije je merkantilizem bralne pismenosti izumil tudi evolucijsko preživel davek na fotokopiranje po šolah. Zaradi knjižne hiperprodukcije se je pojavila potreba po novih nagradah na področju mladinske književnosti.

Motivi za pisanje slikanic

Področje otroške in/ali mladinske književnosti je postalo do neke mere literarno zavetišče za ranjene in ranljive, ki so začeli pisati zato – kot sami dostikrat izjavijo –, ker so dobili otroka (npr. *Kje so doma dobri možje*, 2008), vnuka (npr. *Nono z Bleda*, 2010, zbirka Slikanice za vnuke in vnukinje, 2005–) ali diagnozo (npr. *Radovedni medvedek: to je pravljica o medvedku*,

deklici in trenutku, ki je pravljico spremenil v resnično zgodbo, 1998). Slikanice, zasnovane na življenjskih prelomnicah oziroma ob življenjskih preizkušnjah (bolezni ipd.), so lahko snovno pretresljive, vendar pogosto nimajo velike literarne vrednosti.

S pomočjo Cobissa lahko sledimo objavam, iz katerih je razvidno, da avtor/avtorica raste ob svojih otrocih (npr. *Pravljica o Nejki, Nejka gre v malo šolo*) ali poskuša podoživeti otroštvo ob vnukih (npr. *Kje so doma dobri možje, Špela in nono*). Motivi za pisanje slikanic so v teh primerih predvsem osebne narave; enako velja tudi za dela t. i. slavnih (npr. Tomaž Domicelj, Zmago Jelinčič Plemeniti, Barbara Lapajne Predin, Darja Lovšin, Jernej Kuntner, Adi Smolar), v obeh primerih pa dela po navadi ne dosegajo praga kakovosti. Veliko je t. i. poučnih ali literariziranih pravljic/slikanic (npr. *Miška Mica v arhivu* Nataše Budne Kodrič, zgodovinske zgodbe Žige Gombača z glavno junakinjo Živo (*Živa in Prabled, Živa in stiška kneginja, Živa in skrivnost mumije* ...)). Skrb vzbujajoče so merkantilizacija in trivializacija avtorja, besedila in literarnega področja ter seksualizacija otrok v literarnih delih in medijskih člankih: trivializacija npr. v zvočni knjigi *Čarobne melodije* (Disney), seriji mlečnih pravljic (trgovina Spar), slikanicah *Prdeča princesa* Gi-Seona Janga in *Zmajček Malček čofne v lužo* Jureta Černiča (Založba Lekarna Ljubljana), v pravljici *Vila Eksena. Dinozaver Tiko in veliki zob* (založba Eksena); še posebej problematična je seksualizacija otrok v medijih, npr. besedilo popevke *Muca je v puberteti* za glasbeno skupino Pupe (album iz leta 2009), zgodba Iva Zormana *Lepi striček*, objavljena v reviji Kekec (1997, 2014).

Slikanice so, ne le v Sloveniji, ampak tudi drugod po svetu, v trendu. Soočamo se z dejstvom, da nekateri avtorji (pisatelji) ne berejo leposlovja, kar razkriva tako njihov skromen besedni zaklad kot dejstvo, da črpajo navdih iz medijev. Dobri avtorji berejo leposlovje (ne le slovensko), so razmišljujoči in imajo razvit besedni zaklad.

Laični recenzenti, donatorji in sponzorji

Hiperprodukcija tovrstnih slikanic je zgrajena po vzorcu: laični recenzenti, donatorji in sponzorji. Eno od ministrstev ali kateri od lokalnih veljakov denimo odkupi veliko število slikanic in jih podarja otrokom (npr. Saša Eržen, Maruša Ivančič in Kobrowsky: *Rozagroza in Plavalava*, 2016), javne ustanove priredijo delavnice za otroke (na primer delavnice "Spoznavanje integritete v vrtcih", na katerih obravnavajo slikanico *Polomljena kočija*

Barbare Fürst (2016)), tudi v porodnišnicah podarjajo slikanice dvomljive kvalitete ... V času pandemije covid-19 se znova opozarja na slikanico *Nežka se cepi* Blaža Mencingerja (2019), s katero nagovarjajo k cepljenju proti gripi. Slikanica je hvalevreden projekt Društva študentov medicine, hkrati pa slab zgled, saj recenzenti in uredniki Mladinske knjige niso strokovno opravili svojega dela, rezultat – tipičen primer linearnega slikaniškega besedila, ki tradicionalno pojmuje literarne like in površinsko obravnava tematiko – pa gre v škodo Društva študentov medicine in tematike. Tretno naklade je odkupil Ministrstvo za zdravje.

Literarni sistem: pisatelj in proizvajalec

Posledica družbenih sprememb je tudi redefiniranje pisateljskega poklica – iz poslanstva v proizvajalca. Odvisnost od nagrad, nominacij, prevodov, prodaje, statistike izposoj, subvencij ... je prevelika. Pogovor o kvaliteti je nadomestil pogovor o kvantiteti nominacij, nagrad, izposoj in subvencij. To je paradoks in odmik od romantične podobe nerazumljenega pisatelja, ki je morebiti še žrtev preteklega sistema. Na primer biti žrtev komunizma je disidentska poza in ena izmed vstopnic v angloameriški svet; disidentsko valuto nekateri avtorji uspešno unovčijo s prejetjem nagrad, celo mednarodnih. Kot primer naj omenim le češko-ameriškega ilustratorja Petra Sísa: njegova slikanica *The Wall: Growing Up Behind the Iron Curtain* (2007) je odlična, vprašanje je le, koliko je tema relevantna za današnje mlade bralce.

Po eni strani je logično, da se večina mladih umetnikov oziroma prekarcev bolj ukvarja s svojim socialnim kot pa z umetniškim položajem. Tudi sistem profesionalizacije slovenskega (mladinskega) pisatelja se je spremenil (Marijan Dovič: *Profesionalizacija slovenskega literarnega proizvajalca*, 2006). Redko kateri izmed pisateljev živi od pisanja.

Številni avtorji so v začetni pisateljski fazi pisali za otroke, pozneje pa so to opustili, ker pisanje za otroke domnevno velja za marginalno, manj zahtevno področje. Ob pogledu na statistiko knjižnične izposoje je razvidno, da se izposojajo – vprašanje, ali se tudi berejo – predvsem knjige za otroke, slikanice in morebiti dela za mladino. Odgovor je verjetno v vzgojno-izobraževalni infrastrukturi, ki funkcionira kljub družbeni krizi in pandemiji. Zasledimo pa lahko še en paradoks: nekateri pisatelji za odrasle so začeli pisati tudi za otroke, ker otroci predstavljajo številčno večji delež bralcev, morda pa tudi zato, ker na področju otroške in mladinske književnosti ni

resne kritike, zato se dogajajo sistemske anomalije, kakršna je denimo ta, da nekdo za literarni prvenec za odrasle dobi nagrado za “odličen mladinski roman” in ga celo državne ustanove promovirajo v tujini. Če analiziramo otroško/mladinsko produkcijo na osnovi relacij znotraj literarnega sistema, postane razvidno, da avtorje večinoma vodi zakon želje (Slavoj Žižek), želje, da izdajo knjigo/slikanico, dobijo recenzije, se recipročno prevajajo, kar samo po sebi ni slabo kot študijski projekt, vendar se tudi recipročno nagrajujejo.

Marijan Dovič v poglavju *Literarni proizvajalec v slovenskem literarnem sistemu* (v: *Slovenski pisatelj*, 2007) piše o slovenskih pisateljih kot proizvajalcih in meni, da so pomembne tri kontrolne točke. Prva so avtonomizacija slovenskega literarnega sistema in parametri (politične razmere, šolstvo, ideologija v kulturi, pravna relacija; knjižni trg; medijski sistem (časopisi, revije, bralci, knjižnice in knjižničarstvo)) in metadiskurz (kritike, eseji, poetike, literarna zgodovina), predvsem literarni kanon. Druga točka je profesionalizacija literarnega proizvajalca (socialni in krajevni izvor, status, povezava s politiko, financiranje, avtorski honorarji (in pravice)). Tretja točka je percepcija avtorjevega družbenega položaja, npr. samopercepcija pisateljev, družbena percepcija avtorjev, vloga avtorjev v družbi.

Cenzura in samocenzura

Vsak sistem ima ideologeme. Filip Lipe Haderlap, na primer, je iz nemščine v slovenščino prevedel *Tisoč in eno noč: pravljice iz jutrovih dežel* (1880–1891), pri tem pa vse prvinske arabske kulturne znake kristjaniziral. Kristina Brenk je ob prevajanju *Pike Nogavičke* božič prevedla kot silvestrovo (*Pika Nogavička*, 1958). Primeri (samo)cenzure v *Bratovščini Sinjega galeba* ob izdajah iz let 1936, 1948 in 1952 podrobno analizira Peter Svetina (*Metuljčki in mehaniki*, 2019). Takih primerov je veliko, lahko so dvosmerni. Smiselno bi bilo omeniti tudi druge ideologeme, na primer pesem Otona Župančiča *Zlato jabolko* (ZD, 1959) in dejstvo, da je bil Ciciban v Dachau. Oton Župančič namreč ni želel podpisati domobranske izjave zoper OF, zato so domobranci njegovega sina Marka, ki je bil pesniku navdih za Cicibana, poslali v taborišči Gonars in Dachau. Na srečo se je vrnil živ.

Seveda je otroška/mladinska književnost tudi v sodobnem času do določene mere povezana z različnimi ideologijami. Veliko elementov prafašizma (Umberto Eco: *Prafašizem*, 2013) je tudi v sodobnih besedilih (npr. Vit Vrhovec: *Deček Anže brani vas Svetje*, 2018). Tudi v pandemskem letu

2020 so na primer v reviji Mladina kritizirali cenzorske posege založbe Mladinska knjiga, ki je brez vednosti in brez soglasja ilustratorke Jelke Reichman izbrisala zvezdo z ilustracij v knjigi Anice Černej *Igrače korakajo* (1983, 1987 ...), čeprav je na ilustraciji jugoslovanska zastava. V prvi polovici leta 2019 je še zvezda na zastavi, v drugi polovici leta 2019 je bila zvezda izbrisana in leta 2020 je ponatisnjena ilustracija brez zvezde.

Poimenovanja nagrad

Večina nagrad na področju literature in pisne kulturne dediščine je poimenovana po književnikih (Aškerčeva, Grumova, Jurčičeva, Stritarjeva, Štrekljeva, Trubarjeva, Župančičeva ...), le redke nagrade so poimenovane po avtoricah (npr. nagrada Kristine Brenkove). Nekatere nagrade nosijo ženska imena (nagrada Urška, Veronikina nagrada ...) ali so poimenovane po literarnih likih (npr. desetnica) ali po rekvizitu (npr. deklica s piščalko, rastoča knjiga ...). Literarna zgodovinarica dr. Silvija Borovnik je tako prakso ubesedila v naslovu monografije *Kličič me po imenu* – navezuje se na neenakopravno poimenovanje nagrad po priimkih avtorjev in po ženskih imenih in/ali rekvizitih. Pri poimenovanjih nagrad je pogost pridevnik zlat (Lirikonov zlat, Lirikonfestov zlat, zlata hruška, zlatnik poezije, zlata ptica ...). Po leksikonu literarnih simbolov (Michael Ferber: *A Dictionary of Literary Symbols*, 2007) je zlato prva kovina, ki domuje v literaturi od Pindarjevih od, atribut zlat naj bi poudarjal nesmrtnost, odličnost, presežek ipd.

Slovenske nagrade za mladinsko književnost

Slovenske nagrade za mladinsko književnost je treba postaviti v kontekst mladinskega literarnega sistema. Polisistemsko teorijo Itamarja Even-Zoharja (*Polysystem Studies*, 1990, 1997) je apliciral Marijan Dovič (*Literarni polisistem in mehanizmi medkulturnih stikov*, 2003), ki obravnava književnost kot del celote ali del polisistema, v pričujočem članku pa Even-Zoharjevo teorijo apliciramo na polisistem slovenske mladinske književnosti, in sicer ob upoštevanju specifične področja mladinske književnosti. Even-Zohar je s komunikacijsko shemo šestih elementov (avtor, institucija, trg, repertoar, knjiga, bralec) poskušal razložiti dinamiko (med)kulturnih stikov, interference in transferja. Področje nagrajevanja mladinskih avtorjev je

del procesa zunajliterarne kanonizacije in dinamike center (književnost za odrasle) – obrobje (mladinska književnost) ter relacij med elementi literarnega sistema, npr. ali je avtor hkrati urednik ali predsednik kakšne literarne komisije/ustanove ... Slovenske nagrade vplivajo tudi na mednarodne nominacije, naj omenimo le spominsko nagrado Astrid Lindgren (Astrid Lindgren Memorial Award, ALMA) ter nagrado Hansa Christiana Andersena oziroma častno listo IBBY, dve najrelevantnejši mednarodni nagradi, za kateri tudi slovenske ustanove nominirajo avtorje, dela, prevode, pripovedovalce in promocijo branja. Nominacije v slovenskem in mednarodnem prostoru je treba razumeti, kot pravi Even-Zohar, relacijsko, na osnovi dejavnikov/akterjev/oseb mladinskega literarnega sistema.

O nagradah na področju kulture bi Ministrstvo za kulturo moralo voditi evidenco z vsemi stvarnimi podatki. Vse nagrade in priznanja bi morala biti transparentna (denimo formalni pravilniki, sestave komisij itd.), vsa bi morala presegati konflikt interesov. V Sloveniji bi, kljub relativni majhnosti države, morali razlikovati med direktnim in indirektnim konfliktom interesov. Direktni konflikt interesov je jasen, indirektni konflikt interesov pa dejansko obstaja, ker moramo poznati delo, ki ga opravljamo. Posreden konflikt interesov, ki se vzpostavlja z recenzentovim poznavanjem avtorjev in del, pomeni večjo odgovornost in vse recenzije bi morale biti objavljene ter podpisane z imenom in priimkom dveh recenzentov. Problem nastopi takrat, kadar recenzenti nimajo pravih kompetenc in referenc; tudi na nekaterih založbah delujejo uredniki, ki imajo priučene in ne pridobljene kompetence. Prav to je "področje sivine", da tudi uredniška mesta za otroško in/ali mladinsko književnost v nekaterih založbah (za samozaložbo to velja še toliko bolj) vodijo tisti, ki imajo večje ambicije kot kompetence. Včasih zato najamejo zunanje (literarne) urednike, ki imajo bistveno vlogo pri odločanju o nagradah, priznanjih in subvencijah (so na primer zaposleni v institucijah, ki imajo možnost vplivanja na dodeljevanje sredstev ali podelitev nagrad).

Dović tematizira poklic umetnika že leta 2007, v letošnjem, pandemskem letu pa je poklic svobodnega umetnika vir negotovosti, ne omogoča niti osnovnega preživetja. Zato tudi nagrade sodijo v proces, kot ga imenuje, konsekracije, posvetitve (na primer kipi (Boris Pahor), komemoracije, portreti, poimenovanja ulic ...). Če apliciramo Dovićevo teorijo, potem so tudi člani žirij nomoteti – posvečevalci. Nagrajevanje oziroma nagrada je vrednost oziroma produkt skupnega truda niza ljudi, od avtorja, staršev, učiteljev, založnikov, rezultat članstva v društvih/sekcijah/žirijah ... Dović piše o t. i. simbolnih bojih za posvečevalca – nomoteta. Pri analizi

prejemnikov nagrad lahko opazimo, da so med njimi redki klasiki (France Prešeren, Ivan Cankar ...) ali sodobni klasiki (Vitomil Zupan, Tone Pavček ...). Opaziti je generacijski premik, mlajši avtorji poskušajo biti drugačni v strukturi, predhodno generacijo definirajo kot nemoderno, sebe kot moderne. To je izraz iskanja distinkcije na vsak način, denimo s problemskimi temami in celo s problematičnimi priznanji.

Desetnica, nagrada Kristine Brenkove in večernica

Slovenske nagrade za mladinsko književnost so seveda potrebne, vendar je čas za analizo obstoječega stanja na področju nagrad in priznanj ter za njihovo redefinicijo, izboljšanje, osmislitev. Slovenski in celo mednarodni projekt Rastoča knjiga, projekt Državnega sveta Republike Slovenije, ki obstaja od leta 2000, je na primer tipičen primer deklarativnega in ne dejanskega pojmovanja knjige; projekt je larpurlartističen, osnovnošolci nastopajo kot del scenografije Državnega sveta RS. Tako večernica kot tudi nagrada Kristine Brenkove in desetnica pa imajo najvišji simbolni kapital, so kakovostne in utemeljene.

Srečanje slovenskih mladinskih pisateljev Oko besede je odličen literarni festival, ki poteka od leta 1995 in na katerem se od leta 1997 pod pokroviteljstvom časopisno-založniške hiše Večer vsako leto podeljuje tudi večernico, nagrado za najboljše mladinsko literarno delo v preteklem letu.

Društvo slovenskih pisateljev, Sekcija za mladinsko književnost, od leta 2004 vsako leto podeli stanovsko nagrado desetnica najboljšemu slovenskemu otroškemu ali mladinskemu knjižnemu delu, ki je izšlo v zadnjih treh letih in ga je napisal član društva.

Nagrada Kristine Brenkove je nagrada za najboljšo izvirno slovensko slikanico, ki jo vsako leto podeli Strokovno združenje založnikov in knjigotržcev Slovenije pri Gospodarski zbornici Slovenije. Nagrada se podeljuje od leta 2004, do vključno leta 2011 so jo podeljevali okoli 2. aprila, na praznik izvirne slovenske slikanice, od leta 2012 pa nagrado podeljujejo 22. oktobra, na rojstni dan Kristine Brenkove. Od leta 2014 podeljujejo tudi priznanje Kristine Brenkove nove poti za inovativnost na področju slikaniške produkcije.

V pandemskem letu 2020 so tudi podelitve nagrad in spremljajoči jih literarni dogodki potekali v izrednih razmerah, zato nekaj utrinkov o treh nagrajenih knjigah – kronološko.

Desetnica 2020. Nagrado je prejela Jana Bauer za *Ding dong zgodbe*; knjigo je ilustrirala Bojana Dimitrovski. Ljubljana: KUD Sodobnost International, 2018. Podelitev je potekala 4. 6. 2020 v Ljubljani, v prostorih Društva slovenskih pisateljev.

Pravilnik za nagrado desetnica opredeljuje, da se nagrada podeljuje najboljšemu otroškemu/mladinskemu delu, ki je izšlo v zadnjih treh letih, najpomembnejši pogoj, ki je protisloven, pa je, da je avtor eden od 315 članov Društva slovenskih pisateljev.

Žirija: predsednica Neli Kodrič Filipič in člani/-ce Marko Kravos (predsednik Društva Bralna značka Slovenije), Maša Ogrizek, Slavko Pregl, Ivo Stropnik.

Širši izbor literarnih del za nagrado desetnica je pripravila dr. Dragica Haramija. Nominiranci za desetnico 2020:

1. Jana Bauer: *Ding dong zgodbe*, 2018 (zvočna izdaja 2019); prevod v hrvaščino (*Ding dong priče*, 2019)
2. Cvetka Bevc: *Božiček v ušesu*, 2018 (zvočna izdaja, 2019)
3. Jure Jakob: *Tri vrane s platane: o živalih, otrocih in drevesih*, 2018
4. Gaja Kos: *Obisk*, 2019, 2020
5. Vesna Radovanovič: *Petelinček se zaljubi*, 2017
6. Andrej E. Skubic: *Babi nima več telefona*, 2018 (serija Trio Golaznikus)
7. Cvetka Sokolov: *Bo res vse v redu?*, 2019 (e-izdaja 2020)
8. Bina Štampe Žmavc: *Kraljična onkraj ogledala: Pravljičnih devet in ena za nasmeh*, 2019
9. Anja Štefan: *Škratovske oči*, 2018 (Ciciban, 2014, Cicido, 2018)
10. Jani Virk: *Brez imena*, 2018 (e-izdaja 2018)

Večernica, 2020. Nagrado je prejel Andrej Rozman Roza za pesniško zbirko *Rimuzine in črkolazen*; ilustriral jo je Zvonko Čoh. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2019. Podelitev je potekala 25. septembra 2020 na Očesu besede v Murski Soboti.

Žirija: predsednik Igor Saksida, članice Kaja Bucik Vavpetič, Dragica Haramija (tudi izbor knjig za desetnico), Darka Tancer Kajnih (tudi predsednica žirije za nagrado Kristine Brenkove, članica Slovenske sekcije IBBY), Petra Vidali.

Nominiranci za večernico 2020:

1. Boštjan Gorenc: *Si že kdaj pokusil Luno?*, 2019
2. Igor Karlovšek: *Pobeg (Ognjeno pleme 1)*, 2019 (e-izdaja 2020)

3. Vinko Möderndorfer: *Babica za lahko noč*, 2019
4. Andrej Rozman Roza: *Rimuzine in črkolazen*, 2019, 2020
5. Peter Svetina: *Timbuktu, Timbuktu*, 2019

Nagrada Kristine Brenkove za izvorno slovensko slikanico, 2020. Nagrado je prejel Peter Svetina za knjigo *Timbuktu, Timbuktu*; ilustriral jo je Igor Šinkovec. Dob: Miš, 2019. Nagrajeno delo je bilo razglašeno 22. 10. 2020, in sicer na spletni strani Zbornice knjižnih založnikov in knjigotržcev, saj epidemična situacija ni dovoljevala izvedbe javne prireditve.

Žirija: predsednica Darka Tancer Kajnih (tudi članica žirije za večernico), člani/-ice Ciril Horjak, Zdravko Kafol in Maja Logar.

Nominiranci za nagrado Kristine Brenkove 2020:

1. Milan Dekleva, Huiqin Wang: *Mala Alma na veliki poti*, 2020
2. Helena Kraljič, Tina Dobrajc: *Strašni Karlo*, 2020
3. Brane Mozetič, Ana Lucija Šarić: *Ahil in Patrokles*, 2020
4. Slavko Pregl, Marjan Manček: *O fantu, ki je lepo pozdravljal*, 2020
5. Anja Štefan, Jelka Reichman: *Imam zelene čeveljčke*, 2020
6. Damijan Stepančič: *Baraga: Črna suknja med Indijanci*, 2020
7. Peter Svetina, Igor Šinkovec: *Timbuktu, Timbuktu*, 2019

Preglednica prejemnikov večernice, desetnice in nagrade Kristine Brenkove

	večernica	desetnica	nagrada Kristine Brenkove
1997	Pavček, Tone: <i>Majnice in fulaste pesmi</i>		
1998	Muck, Desa: <i>Lažniva Suzi</i>		
1999	Vidmar, Janja: <i>Princeska z napako</i>		
2000	Kovač, Polonca: <i>Kaja in njena družina</i>		
2001	Lainšček, Feri: <i>Mislíce</i>		
2002	Pikalo, Matjaž: <i>Luža</i>		
2003	Moškrič, Marjana: <i>Ledene magnolije</i>		

2004	Pregl, Slavko: <i>Srebro iz modre špilje</i>	Dolenc, Mate: <i>Leteča ladja</i>	Perrault, Charles, Čoh, Zvonko: <i>Obuti maček</i>
2005	Karlovshek, Igor: <i>Gimnazijec</i>	Pregl, Slavko: <i>Usodni telefon</i>	Prap, Lila: <i>Mednarodni živalski slovar</i>
2006	Dim, Dušan: <i>Distorzija</i>	Vidmar, Janja: <i>Zoo</i>	Peklar, Andreja: <i>Fant z rdečo kapico</i>
2007	Koren, Majda: <i>Eva in kozel</i> Velikonja, Irena: <i>Poletje na okenski polici</i>	Štampe Žmavc, Bina: <i>Živa hiša</i>	Štefan, Anja, Reichman, Jelka: <i>Sto ugank</i>
2008	Fritz, Ervin: <i>Vrane</i>	Rozman Roza, Andrej: <i>Kako je Oskar postal detektiv</i>	Svetina, Peter, Škerl, Peter: <i>Klobuk gospoda Konstantina</i>
2009	Vidmar, Janja: <i>Pink</i>	Moškrič, Marjana: <i>Stvar</i>	Mav Hrovat, Nina, Bricelj, Suzi: <i>O kralju, ki ni maral pospravljati</i>
2010	Štampe Žmavc, Bina: <i>Cesar in roža</i>	Zupan, Dim: <i>Hektor in male ljubezni</i>	Schmidt, Matjaž: <i>Slovenske pravljice (in ena nemška) v stripu</i>
2011	Dolenc, Mate: <i>Maščevanje male ostrige</i>	Dekleva, Milan: <i>Pesmarica prvih besed</i> Štampe Žmavc, Bina: <i>Cesar in roža</i>	Rozman Roza, Andrej, Čoh, Zvonko: <i>Urška</i>
2012	Zupan, Dim: <i>Hektor in zlata hruška</i>	Lainšček, Feri: <i>Pesmi o Mišku in Belamiški</i>	Zupan, Vitomil, Stepančič, Damijan: <i>Pravljica o črnem šejku z rdečo rožo</i>
2013	Svetina, Peter: <i>Ropotarna</i>	Vidmar, Janja: <i>Kebarie</i>	Prešeren, France, Stepančič, Damijan: <i>Zdravljica</i>
2014	Möderndorfer, Vinko: <i>Kot v filmu</i>	Möderndorfer, Vinko: <i>Kot v filmu</i>	Wang, Huiqin: <i>Ferdinand Avguštin Hallerstein: Slovenec v Prepovedanem mestu</i>
2015	Štefanec, Vladimir P.: <i>Sem punk čarovnica, debela lezbijka in ne maram vampov</i>	Dolenc, Mate: <i>Mali princ z otoka</i>	Kastelic, Maja: <i>Deček in hiša</i>
2016	Svetina, Peter: <i>Kako zorijo ježevci</i>	Moškrič, Marjana: <i>Sanje o belem štrpedu</i>	Mlakar, Ida, Škerl, Peter: <i>O kravi, ki je lajala v luno</i>
2017	Svetina, Peter: <i>Molitvice s stopnic</i>	Möderndorfer, Vinko: <i>Kit na plaži</i>	Peklar, Andreja: <i>Ferdo, veliki ptič</i>

2018	Štefan, Anja: <i>Drobtine iz mišje doline</i>	Kermauner, Aksinja: <i>Žiga špaget je za punce magnet</i> Tratnik, Suzana: <i>Tombola ali življenje!</i>	Cankar, Ivan, Škerl, Peter: <i>Skodelica kave</i>
2019	Skubic, Andrej E.: <i>Babi nima več telefona</i>	Rozman Roza, Andrej: <i>Pesmi iz galerije</i>	Peklar, Andreja: <i>Luna in jaz</i>
2020	Rozman Roza, Andrej: <i>Rimuzine in črkolazen</i>	Bauer, Jana: <i>Ding dong zgodbe</i>	Svetina, Peter, Šinkovec, Igor: <i>Timbuktu, Timbuktu</i>

Nagrade in priznanja so eden izmed vzvodov v mladinskem literarnem sistemu; nanje se sklicuje in se jih navaja še dolgo po podelitvi, dela, ovenčana z nagradami in priznanji, se uvršča na bralne sezname, v kataloge, učne načrte in se jih promovira v mednarodni prostor. Nagrade in priznanja so tudi vzvod vzpostavljanja prepoznavnosti avtorja oziroma avtorice, vendar sta navsezadnje vedno čas in prostor tista, ki pokažeta, ali je bila nagrada dodeljena na podlagi znotrajliterarnih ali zunajliterarnih lastnosti določenega dela. Predsedniki in člani žirij, uredniki itd. so nomoteti ali posvečevalci, ker avtorja ne postavljajo kot literarnega proizvajalca, temveč ga razglašajo za priznanega umetnika, kar je del procesa kanonizacije posameznikov in ustanov, književna besedila pa postavljajo tudi v kontekst literarne zgodovine in v sočasno mednarodno književno produkcijo. Čeprav imajo včasih knjižne in knjižnične kriterije, ne pa književnih, so del slovenskega mladinskega literarnega sistema in njihovo delo si zasluži vse pohvale, ker temelji na znanju, entuziazmu in želji po izboljševanju, povsem razumljivo pa je, da včasih prinaša različne poglede, saj so ti sestavni del izboljševanja in vizionarstva.

Sprehodi po knjižnem trgu

Alenka Urh

Simona Semenič: Skrivno društvo KRVZ.

Ilustrirala Tanja Komadina.
Ljubljana: Mladinska knjiga, 2020.

Umetniške stopinje dramatičarke, dramaturginje, režiserke in performerke Simone Semenič so doslej odmevale predvsem po gledaliških deskah, z mladinskim prvencem *Skrivno društvo KRVZ* pa se je suvereno podala v romaneskne vode. Za svoja dramska besedila je prejela tri Grumove nagrade (2009, 2010, 2015), leto 2018 pa ji je prineslo še nagrado Prešernovega sklada za ustvarjalni opus zadnjih dveh let. Tudi pričujoči roman je bil deležen pozitivnih odzivov, saj je že pred izidom prepričal žirijo šestega natečaja za modro ptico, tokrat znova za mladinski roman; poleg zmagovalnega so bili med nominiranci še *Grizolda in Maček* Lune J. Šribar, *Surura ali ime mi je radost* Manke Kremenšek Križman, *Strašilka* Davorke Štefanec in *Ava* Suzane Tratnik. *Skrivno društvo KRVZ* je, preden je stopilo pred bralce, nastajalo približno deset let. Avtorica, ki zase pravi, da je "bralka romanov", je v nekem intervjuju povedala, da si je od nekdaj želela pisati prozo in je želja po objavi romanesknega dela v njej tlela že pred njenimi gledališkimi uspehi. Tako je prva verzija romana na pobudo njenega starejšega sina Črtomirja začela nastajati že davnega leta 2009; s to verzijo je leta 2012 prvič kandidirala za modro ptico. Vse od

tedaj pa do poletja 2019 je delo torej zorelo, se medilo in s preišljenimi posegi avtorice (in ob pomoči njenega mlajšega sina Vitomila, kot izvemo v predgovoru) zraslo v zanimiv, slogovno spreten in prepričljiv pustolovski roman. Takšen, ki te ne izpusti iz rok. Pa čeprav ne poka po šivih od napetosti – ena pomembnejših odlik romana je prav ta, da suspenza ne gradi na silo in z za mladinske romane pogosto “slepoto” protagonistov, ki je za odraslega bralca lahko precej moteča. Pravzaprav se bralcu doma la ves čas svita, kdo je v ozadju določenih dejanj, kdo je negativec in kdo dobričina, bolj ga ženeta naprej tista *zakaj* in *kako*. Sicer pa ima zgodba vse prvine imenitne pustolovščine: imamo raziskovalca in izginulo dragoceno rastlino *Dracophyllum remedium*. Imamo star zemljevid (le kdo se v otroštvu ni navduševal nad skrivnostnimi zemljevidi, ki (zagotovo!) vodijo do osupljivih zakladov), senco zmaja in štiri zvedave devetletnike. Tu so tudi podstrešje, polno zanimivih reči (se mi samo zdi ali so takšna podstrešja/ropotarnice tako rekoč na robu izumrtja?), prijazni svetovljanski dedek/zmajeslovec in nekaj negativcev, ki se poskušajo na tak ali drugačen način okoristiti. No, ali kaj manjka? Če v enačbo vključimo še prepričljivo in večplastno izrisane značaje pripovednih likov ter slogovno gibkost, je pozitiven rezultat tako rekoč na dlani. Živ, živahen in sočen jezik, s katerim se pisateljica mojstrsko približa govorici sodobnih otrok, je hkrati mesto avtentične individualizacije likov – ti se z različnimi govoricami in jezikovnimi registri medsebojno razlikujejo in konsistentno poudarjajo raznolika ozadja: Črtu se denimo nezgrešljivo pozna, da je njegova mama učiteljica slovenščine in da veliko bere, pri Kaju in Izi je očitna narečna govorica, Vidova hitra izreka, polna mašil, pa dodatno poudarja njegov prešeren, dinamičen in rahlo raztresen otroški značaj. Simoni Semenič je uspelo prikazati zelo raznolike in detajlno izdelane like, ki pred bralcem oživijo in predstavljajo odlično točko identifikacije mladim naslovnikom – fantje pri tem ne bodo nobena izjema, prav nasprotno. Kot pove avtorica, je imela ob pisanju ves čas pred očmi svoja sinova, njune otroško-mladostne interese in širša doživljajska obzorja.

Črt in Vid sta najboljša prijatelja, ki se jima po odkritju nenavadnega zemljevida pridružita še dvojčka Iza in Kaj. Skupaj se podajo na pustolovščino, ki jih nepričakovano poveže s pomembno najdbo na povsem drugem koncu sveta – najdbo, ki takoj, ko je najdena, nepričakovano izgine. Izpuhti v zrak. Seveda to povzroči sive lase njenemu najditelju, raziskovalcu Erasmusu Stephanusu; no, če smo iskreni, Erasmus od skrbi ni le osivel, je tudi oslepel, se izdatno zredil, izgubil levo nogo in vse lase, izpadli so mu vsi zobje, opešal mu je sluh, navsezadnje pa je postal še neizmerno suh. Tako

vemo, da je bila najdba zares pomembna, izguba pa velika. Kakor koli, otroci med tem na drugem (torej našem) koncu sveta razpletajo skrivnost zemljevida, vmes pojedjo lepo število odličnih zmrzlin Vidovega dedka Konstantina, nekajkrat spravijo v skrbi svoje starše in nehote naletijo na kriminalno združbo. No, morda ne ravno združbo, vsekakor pa na nekaj nadležnih nepridipravov in eno prav zoprno gospo. Dvoje na videz nepovezanih skrivnosti se poveže, dogajalne niti se zapletejo, da se nazadnje lahko lepo razpletejo ob prijetnem pričakovanju poletnih počitnic. Kaj bi si otroci lahko želeli lepšega?

Roman je razdeljen na devet poglavij, ki jih "uvaja" devet črno-belih ilustracij oziroma vinjet Tanje Komadina ter kratek povzetek dogajanja v posameznem segmentu. Od zastavljene forme na zanimiv način odstopa četrto poglavje, ki v povzetku izda kar celotno vsebino poglavja, tako da bralca na naslednji strani čaka samo razlaga: "In to je pravzaprav vse, kar se zgodi v četrtem poglavju. Greva torej kar na naslednje." Iz navedka pa je že na prvi pogled opazna še ena pomembna značilnost pričujočega romanesknega sveta – pisateljica oziroma pripovedovalka bralca ves čas neposredno nagovarja, na neki način *podre četrto steno* med pripovedovalsko in naslovniško entiteto. Tovrstni dialog z bralcem ob zgodbi razvija nekakšen metanarativni komentar, ki včasih v postmodernistični maniri opozarja, da je vse samo konstrukt ("Za zdaj si jih samo predstavlja, kako buljijo v zemljevid, ker sem pisateljica, sem jih zamrznila v tej pozi."), spet drugič se situacija obrne – avtorica se postavi v vlogo opazovalke in junake iz fikcije zbeza v navidezno realnost ("Stala sem tam ob igrišču in jih gledala na šolsko igrišče."). Avtorica, ki je v delu torej ves čas prisotna s samonanašalnimi intervencijami in komentarji, se denimo na strani enaindevetdeset spomni stavka, ki ga je pozabila na strani štirinajst – kakšna sreča! Aktivna in vse prej kot neopazna pripovedovalka zgodbe osvešča in reflektira lastne narativne postopke ter daje bralcu ves čas vedeti, da je ona tista, ki v rokah drži pripovedne niti. V tej samozavedajoči se naraciji, ki ironično sprevrča iluzijo celovitega pripovednega sveta, se najde tudi marsikatera duhovita pogruntavščina. Bralec tako ne spremlja samo pripovedi, temveč tudi (pogosto izrazito parodičen) premislek o njenem nastajanju in razpletanju. Avtorefleksivna metafikcija hkrati opozarja na izmišljenost zgodbenega sveta, ves čas bolj ali manj prisotna narativna sila, ki postavlja domišljijjski svet in mu hkrati spodjeda temelje, pa mestoma ironizira celo lastno pripovedovalsko vlogo in vnovič vzpostavlja na videz avtonomno realnost svojih junakov (denimo ko vrli raziskovalec Erasmus Stephanus tako neutolažljivo joka, da pripovedovalka ne more nadaljevati pripovedi

in fokus raje preusmeri nazaj k naši četverici prijateljev). Pisateljica se s svojimi posegi tako sicer ne predstavlja kot absolutna vladarica zgodbe, vseeno pa bralca opozarja na lastno kreatorsko oziroma demiurško vlogo pri oblikovanju pripovedne snovi.

Dogajanje v romanu je izrazito filmsko kadrirano (po avtoričinih besedah ji je film poleg romana najbližja umetniška forma), prizori so mestoma kolažno nanizani ("ker sem že v tej filmski štimungi, bom tule lepo prekinila prizor in greva pogledat, kaj počne Vid"), na to večkrat tudi izrecno opozori ("Ko gledaš film, gre to tako, da glasba naenkrat postane strašljiva ..."). Čeprav je dogajanje mestoma precej napeto, pa, kot že rečeno, glavni čar *Skrivnega društva* ni v suspenzu – tega na enem mestu avtorica parodično zgradi z ekskurzom o – kdo bi si mislil – sami naravi suspenza. Pripovedovalka zgodbe res ni od muh. V zgodbo so vpletene številne književne reference, pomembno vlogo igrajo tudi razna zgodovinska dejstva in mitsko izročilo. V ozadje pustolovske pripovedi so subtilno vkomponirane teme, ki jim v mladinski književnosti nasploh pripada pomembno mesto: prijateljstvo, sočutje, iskrenost, pogum in medosebni odnosi. Spretno in avtentično je prikazan tudi odnos med otroki in starši, predvsem med Črtom in njegovo mamo Anjo.

Skrivno društvo KRVZ je skratka odličen mladinski roman, ki igrivo nagovarja mlade naslovnike na nekaterih univerzalnih interesnih točkah, odrasle bralce pa vrača v čase, ko še niso pojedli "šeststo petinštirideset kilogramov brokolija in bučk" in še niso pozabili pomembnih reči, ko so bili zmaji še del resničnosti in ko je bilo prav vse mogoče.

Sprehodi po knjižnem trgu

Ivana Zajc

Bina Štampe Žmavc: Kraljična onkraj ogledala.

*Ilustrirala Darka Erdelji.
Maribor: Založba Pivec, 2019.*

Kratke poetične zgodbe Bine Štampe Žmavc, zbrane pod naslovom *Kraljična onkraj ogledala: Pravljičnih devet in ena za nasmeh*, zajemajo najrazličnejše like iz pravljичnega repertoarja, kot so principi, kraljične in čarovniki, različne poklice, kot sta draguljar in krojač, pa tudi domišljjske književne osebe, kot so govoreče živali, drevesa, zvezde in ogledalo. Zgodbe pogosto izrišejo izsek iz življenja književnih oseb in posamične dogodke, ki so za like pomembni. Avtorica v tem delu vnovič izkaže svojo afiniteto do pesniškega jezika, ki odlikuje njen bogat opus mladinske poezije ter druga prozna in dramska dela, pod katera se je podpisala v svoji zavidanja vredni ustvarjalni karieri. Tako kot v drugih njenih delih – denimo v obsežni pesniški zbirki *Čaroznanke* (1990) ali proznem delu *Snežnosek* (2010) – tudi v tej zbirki zgodb zasledimo magične povezave med stvarmi, dogodke, ki jih oblikuje svobodna domišljija, in mestoma igriv način pripovedovanja. S tonom zbirke se odlično skladajo ilustracije Darke Erdelji, ki je sicer po poklicu lutkovna scenografka. Platnice knjige je oblekla v skrivnostno turkizno barvo in na njih združila motive iz različnih zgodb. Ilustracije mehkih potez in nežnih barv, med katerimi prevladujejo odtenki zelene

in modre, pripovedi oplemenitijo s pravljničnimi, včasih že kar sanjskimi podobami likov, ki dajejo imaginaciji bralcev dodaten zagon.

Mnogi književni liki sicer niso individualno okarakterizirani; vsi so del pravljnične slike, ki jo izriše knjiga, in nimajo izrazitih značajev. Deževni kralj je denimo bitje, ki dan in noč šiva oblake, zgodba pa se osredotoča na dogajanje, ki ga določa – to, da je nekaj časa brez dežja, dokler se ta znova ne vrne –, ne pa na njegovo osebnost. Podobno je načelo oblikovanja nekaterih drugih zgodb, zato se književne osebe bralcu ne vtisnejo v spomin. Lika zgodbe *Kraljevi hlebčki* sta na primer že kar stereotipno bogat in skop vladar Škrtnazar ter preračunljiva revna ženska, ki ga ukani. Čeprav je zgodba o tem, kako ga mati treh otrok prepriča, da kruh drugače diši in je okusnejši, če na njem med vzhajanjem sedijo otročki, prikupna in mladim bralcem zabavna, pa lika nista izrazita in razen omenjenih izstopajočih lastnosti ne kažeta drugih vidikov svoje osebnosti. Drugače je pri zgodbah, v katerih se pripoved izraziteje poglobi v notranje dogajanje literarnih oseb in natančneje izpelje njihovo karakterizacijo oziroma posega v globlje plasti njihovih osebnosti. Ti liki občutijo širši nabor čustev, tako kot na primer zvezda v zgodbi *Drevo in zvezda*, ki najprej doživi nenaden padec z neba, pristane na drevesu, zatem pa občuti neizmerno žalost in joka. Drevo jo bodri in med njima se s pogovori, ki so podani v premišljenih dialogih, stkejo nežne prijateljske niti. Drevo svojo novo prijateljico spodbudi k temu, da raziskuje novi svet, v katerega je bila – dobesedno – vržena. V prijetnem sožitju se menjujejo letni časi, zvezda spoznava življenje na Zemlji, vse jo veseli, vendar kljub temu kmalu odkrije, da na svetu ne bo nikoli zares zaživela, zato se kljub bolečini, ki jo čuti ob ločitvi od drevesa, odpravi nazaj na nebo.

Literarno besedilo združuje dve načeli, ki ju literarna teorija pogosto ločuje, in sicer pripovednost ter poetičnost. Zgodba je gotovo pomemben del mnogih literarnih besedil, a ključno je, da mladim bralcem približamo tudi druge postopke, s katerimi književnost učinkuje nanje. Med njimi so poetičnost, estetskost, asociacije, zven besedil, načela ponavljanj, metonimij in metaforičnosti. S tega vidika raziskovalec Jonathan Culler v svoji *Literarni teoriji* opozarja na problematično prakso, da poezijo vse prepogosto beremo z zornega kota pripovedi, s čimer zapostavimo njeno specifično, kot so njene oblikovne dimenzije, na primer rima in ritem. Poleg tega poezijo določajo tudi slogovna izrazna sredstva, prehod iz pripovedovanja v čisto izpovednost ali abstraktno osvobajanje besed od njihovega pomena in ustvarjanje čustvenih stanj z jezikom. Kot v članku *Lirika z vidika univerzalnosti pripovedi* opozarja raziskovalka Darja Pavlič, bralec tudi pri

branju lirskih pesmi sestavlja zgodbo, ob tem pa utegne popolnoma zane-mariti raven stila, ki vključuje ritem, rime, figure in trope. Tudi empirične raziskave – v mislih imam študijo Arthurja M. Jacobsa in sodelavcev, ki je obravnavala branje poezije z vidika empatičnega in estetskega odziva – kažejo, da pogostejša uporaba najrazličnejših stilnih sredstev vpliva na večje estetsko ugodje ob branju. Prav zato je ključno, da mlade bralce pri literarni socializaciji soočamo z emocionalno dimenzijo literature, ki je ne posredujejo le zgodbe, temveč jo bralci začutijo predvsem skozi ozračje in čustvena stanja; pripoved beleži emocionalni razvoj likov, hkrati pa v ospredje postavlja estetskost izražanja.

Kot potrjuje tudi *Kraljična onkraj ogledala*, prijemi, ki vplivajo na bralčev čustveni odziv, nikakor niso rezervirani le za poezijo, ampak vstopajo tudi na območje proze. Pripoved se nenehno poigrava z jezikom, ki slika skrivnostno atmosfero. V opisih veliko pozornosti posveča najmanjšim podrobnostim, denimo v zgodbi *Drevo in zvezda*: “Tako je zvezda dan za dnem odkrivala pomlad na zemlji. Planjave zvončkov, milino cvetočih telohov na prisojnih jasah zelenečih gajev in nebesno modrino modrih jetrnikov, najlepših modrih zvezdic na zemlji, kot jih je imenovala zvezda.”

Slogovno izpiljeno pripoved določajo različna ponavljanja, izrazit ritem, slikoviti pridevniki in domiselna poimenovanja stvari ter poseganje po bogatem besedišču, kot recimo v zgodbi *Draguljarjevo srce*: “Rubini, safirji, turmalini, opali, diamanti, topazi in dragoceni beli in črni biseri školjk z najglobljega morskega dna oceanov so kot majhne galaksije zvezd razsipavali čarobno žarenje na črnem žametu dragocenih šatulj.” Zgodbe torej niso osredotočene le na naracijo, ampak tudi na lepoto jezika, na užitek pripovedovanja, kar se med drugim kaže v naslednjem primeru iz zgodbe *Drevo in zvezda*: “Zvezda je gledala, kako je jesen pretkala pokrajino s čarobnim kalejdoskopom barv in vanjo dahnila zlato milino otožja. Listje dreves je vsak dan spreminjalo barve. Zdaj ni bilo več le zlato, počasi je postajalo temno oker, se preselilo v baker in nato v zamolklost rdečega purpurja, dokler se ni obarvalo rjavo.” Poetičnost v pripoved vstopa skozi različna vrata; mestoma so vanjo vključene pesmi, ki sledijo ustaljenim verzni oblikam, občasno pa opisana načela poetičnega jezika vstopajo v dialoge med literarnimi liki. Vse to ustvarja zasanjano, odmaknjeno vzdušje, ki preveva vse zgodbe.

Poezija pa ne določa le sloga zgodb v zbirki *Kraljična onkraj ogledala*, ampak tudi njihovo vsebino. Likov, ki so na primer obsedeni s finančnim dobičkom, se poetični svet vsaj malo dotakne in jih spremeni, ko prvič v življenju preberejo zares iskreno pesem. Draguljar, ki se vse življenje

peha za denarjem, je globoko ganjen v trenutku, ko prebere pesnikovo delo. Čeprav na to sčasoma pozabi in njegovo srce znova otrdi kot dragulj, z izdajanjem dragocenih izdaj pesniških zbirk pa obogati, se ob njegovi smrti izkaže, da je bil ta trenutek resnične ganjenosti in lepote v njegovem življenju tisto, kar je zares štel. Podoben trenutek preobrazbe s poezijo doživi tudi kraljična, ki napove, da se bo poročila s tistim, ki ji bo prinesel najdragocenejše darilo. Zavrne snubca, ki ji prinese na videz nepomembno darilo, prazen okvir. Toda predmet zaznamuje pomembna zgodba o pesnikovi resnični ljubezni: v okviru je bila nekdanja slika lepoticice, ki je bila prisilno poročena s plemenitašem, ki ga ni ljubila. V platno se je zaljubil pesnik in preden vsak dan prinesel belo vrtnico, sčasoma pa mu je uspelo napisati najlepšo pesem, v katero je ujel to resnično ljubezen. Tedaj je slika mladenke izginila, saj se je preselila v pesem. Ko se kraljična končno zave, kako pomembna je ta zgodba in kako dragocen je prazen okvir, je že prepozno.

Zgodbe iz zbirke *Kraljična onkraj ogledala: Pravljičnih devet in ena za nasmeš* torej ne pripovedujejo zgolj o nekem dogajanju na ravni dejanj književnih likov, ampak s svojo poetičnostjo poudarjajo predvsem atmosfero in čustvena stanja. Prav to je kvaliteta knjige, ki bo mladim bralcem približala moč književnosti, da prikazuje emocije in nanje tudi vpliva.

Sprehodi po knjižnem trgu

Milena Mileva Blažič

Andrej Rozman Roza: Rimuzine in črkolazen.

Ilustriral Zvonko Čoh.
Ljubljana: Mladinska knjiga (Velike slikanice), 2019.

Andrej Rozman je sodobni večnaslovniški avtor (angl. *crossover author*), za katerega lahko sklepamo, da bo etabliran kot sodobni klasik. Kriteriji ali pokazatelji klasikov so inovativnost, reprezentativnost, estetski jezik, enostavnost, otroški pogled, domišljija, večpomenskost in večnaslovniškost (Bettina Kümmerling-Meibauer: *Klassiker der Kinder- und Jugendliteratur*, 1999; *Cross-Writing as a Criterion for Canonicity: The Case of Erich Kästner*, 1999). Rozmanova dela ne temeljijo na t. i. estetiki lepega (Umberto Eco), na visokem, vznesenem poetičnem jeziku, temveč na teoriji karnevala in t. i. estetiki grdega ter se uvrščajo med subverzivno mladinsko književnost. Rozmanova izvorna avtorska poetika je kontekstualno osmišljena, dosledno se odraža tudi v pesniški zbirki *Rimuzine in črkolazen*.

Zbirka vsebuje 35 pesmi, dve sta okvirni: prva, *Jasni v spomin*, izpričuje avtorjev etos, v zadnji, *Hvala vsem, ki to preberete*, pa je nakazan kontakt z bralci. Rozmanova subverzivnost, ki pomeni vzgojo socialnih upornikov, se lahko primerja s subverzivnostjo Roalda Dahla. Slednji je obogatil angleščino za 2000 neologizmov in prav tako je Rozman znatno obogatil slovenščino, zato bi bilo treba narediti tudi Rozmanov slovar, nekaj podobnega, kot so Britanci naredili ob 100. obletnici Dahlovega rojstva. Analiza jezika in intertekstualnosti pokaže, da je Rozman pisec in bralec, saj v besedila

vpleta številne intertekstualne reference. Njegov jezik temelji na izvirni uporabi slogovnih sredstev, in sicer pomenskih (poosebitev, prenesen pomen), stilno-zvrstnih (biblijsko, književno, pesniško, pisarniško, vzneseno, narečno, otroško, pogovorno, nižje pogovorno in žargonsko), ekspresivnih (ekspresivno, evfemistično, ironično, ljubkovalno, nizko, slabšalno, šaljivo, vulgarno) in časovno-frekventnih (starinsko, zastarelo). Neologizmi (česen + čebula = česenbula; marelica + pomaranča = pomarelicanča; čokolada + ladja = čokoladja ...) temeljijo na različnih besedotvornih postopkih, predvsem na sestavljanju besed. Izrazita večpomenskost je med drugim izražena tudi z uporabo enakozvočnic, enakopisnic in enakoglasnic. Rozman spreminja frazeme, npr. v pesmi *Ne skači v besedo*, kar pa seveda ne pomeni nepoznavanja in napačne uporabe, ampak frazeološko prenovitev. V besedilih se realizira t. i. *licentia poetica*, slogovno odstopanje od jezikovne norme, utemeljeno v literarnem kontekstu; prenove so osmišljene, imajo svojo funkcijo in pomenijo inoviranje na ravni igre. Pri opredeljevanju Rozmanovega jezika nam je lahko v pomoč tudi teorija P. B. Armstronga (*Kako se literatura igra z možgani?*, 2015), ki kot bistvene skupne točke nevroznanosti in umetnosti oziroma književnosti navaja igro, harmonijo in disonanco. Slednja je, po Armstrongu, povezovanje z netipičnim, nekompatibilnim, neskladnim, kar bralce motivira k iskanju pomenov, ki jih sprva lahko presenetijo ali celo zmedejo, dokler ne odkrijejo povezave, s katero razrešijo paradoks.

Večnaslovniško pisanje (angl. *crossover writing*) je pri Rozmanu prepoznavno od začetkov njegovega ustvarjanja (*Pesniški almanah mladih*, 1982, *Mlada proza*, 1983, ...) do najnovejših pesniških zbirk (*Pesmi iz galerije*, 2018, *Rimuzine in črkolazen*, 2019), ne glede na literarno zvrst (poezija, proza, dramatika). Za njegovo pisanje so značilni hibridni žanri (Marko Juvan: *Hibridni žanri*, 2017), v vsa svoja besedila pa vpleta tudi humor oziroma humorne elemente, ki temeljijo na konceptu karnevala (Mihail Bahtin: *Ustvarjanje François Rabelaisa in ljudska kultura srednjega veka in renesanse*, 2008). Na podlagi teorije bralčeve identifikacije (H. R. Jaus: *Estetsko izkustvo in literarna hermenevtika*, 1998) je iz analize literarnih likov razvidno, da je avtorju imanentna t. i. ironična identifikacija. Rozmanovi literarni liki so antijunaki, tovrstna literatura pa izziva začudenje, provokacijo, od bralcev zahteva senzibilno zaznavo, kreativnost in kritično refleksijo.

Rozman kot literarno snov predstavlja življenje, ki ga v zbirki transformira v pesniško vsebino, s katero dobi nove vrednote. Literarni liki – osebe (Anže, Jošt, Jasar), poosebljene živali (Gosak, Petelin, Racman), igrače

(hlača, klešča, očala škarja), predmeti (*Moj dežnik je lahko bolan*), narava (“Naj še tako rastemo, ljudje in živali nismo rastline, / saj ko se rodimo in se znebimo popkovine”), pravljici (mojster Pust, vešča) ali izmišljeni liki – so predstavljeni karnevalsko. Pri Rozmanu prevladuje t. i. ljudski smeh, ki temelji na človeškem. Njegove pesmi so demokratične oziroma dialoške narave, vzpostavljajo pluralizem interpretacij in so v nasprotju z monološko absolutizacijo resnice. Pesmi so izraz literarne večjezičnosti, recimo *Našemu jeziku najljubše tuje besede* (burek, cheeseburger, džus, falafel, kola, pica, ravioli, smoothie, špageti, tonik, vafli), obenem pa tudi karnevalske kulture, saj Rozman uporablja značilne karnevalske prvine, na primer gastronomsko utopijo (čokoladja), groteskno telo, hranjenje (*Mokro, slano in prostrano*), karneval (*Ples besed*), pitje (kola, smoothie), izločke (“da se znova navlažita s slino”), toaletne prostore (“V hlačah pa, kot veste sami, / so sami sramežljivi organi”). Te prvine so pogosto izražene s hiperbolizacijo (gromki bas, gromozanska ušesa). Verbalno predstavljeno groteskno telo z okončinami, spodnjimi deli in preoblekami je vizualno podaril ilustrator Zvonko Čoh. Karnevalski smeh v pesmih je ambivalenten, prazničen, opazna je uporaba samoironije (“Ko sva prišla, sva oba bolnika / takoj pozdravila zdravnika. / On pa je nama najprej odzdravil, / naju potem več mesecev zdravil / in šele včeraj končno pozdravil.”). Karnevalskost kot značilnost te pesniške zbirke (pa tudi Rozmanovega pisanja nasploh) prinaša tudi komične verbalne kompozicije, za katere je značilna igra z zvenom (“fant se frajtonarce uči, gospa golobov ne trpi”, “žolna želvi”) in pomenom oziroma, po Borisu A. Novaku, med dobesednim in metaforičnim pomenom (“Kos ni kos kosu”). Za doseganje verbalnega humorja poleg komplementarnosti z vizualnim humorjem Rozman uporablja tudi kletvice (v tej zbirki jih sicer skoraj ni), parodijo (v pesmi *Skrite živali*: lev – plevel, kit – nakit, krt – krtača, ovca – lovca), priljubljene izreke (*Iz knjige pritožb*), (za)obljube (*Nekaj ti moram povedat*) in slavnostne prizore.

Intertekstualnost je v pričujoči pesniški zbirki mogoče najti v pesmih *Moj dežnik je lahko bolan* (navezava na Elo Peroci), *FEbrRRUAR* (navezava na pesem *Tihotapci* Borisa A. Novaka: pssstihotipci), *Nekaj ti moram povedat* (navezava na Minattijevo *Nekoga moraš imeti rad*), *Ne pogovarjaj se med predstavo* (navezava na pesem *Žabja svatba* Josipa Stritarja) in v pesmi *Črke s krono* (ta se navezuje na *Zgodbe od A do Ž* Polonce Kovač). V pesmi *Ustnici* tematizira prepir delov telesa, kar je znana tema, pojavlja se recimo v Ezopovih basnih, pri Trubarju (*Catehismus sdveima islagama*) in Svetlani Makarovič (*Desna in leva roka*). Razlagalna pesem *Kako nastanejo črke*,

v kateri nastopa tudi učiteljica Pika, se intertekstualno navezuje na *Oblike srca*, *Oblike sveta* in *Oblike duha* Borisa A. Novaka ter na *Piko Nogavičko*.

Rozmanove pesmi so eksplicitno in implicitno družbenokritične; v pesmi *Rastline*, na primer, implicitno kritizira družbeni odnos, razviden tudi iz pojmovanja "invazivne tujerodne rastline", ki ga uveljavlja Ministrstvo za okolje in prostor in ki ne vsebuje in ne upošteva druge perspektive, na primer kulturnih rastlin, ki so Evropo rešile lakote (koruza, krompir idr.). Rozman je "kult tradicije" (Umberto Eco: *Prafašizem*, 1995) kritiziral že v prejšnjih pesniških zbirkah, denimo v pesmi *Intronacionala*, kot primer subverzivnega pesemskega besedila pa lahko iz pričujoče zbirke omenimo pesem *Veščica*, v kateri je (po Ecovi 12. točki iz *Prafašizma*) kritičen do mačizma: "Nakar naenkrat moški, še zmeraj davno nekoč, / niso več prenesli, da imajo ženske tako moč, / in so začeli spletati zgodbe, ki so govorile, / da so vešče hudičeve neveste, ki jih vodijo peklenske sile." Avtor svoje kritično stališče izraža tudi do vzgoje otrok (*Ne pogovarjaj se med predstavo*) oziroma permisivne vzgoje (*Grozljiva zgodba o tem, zakaj ni mogoče imet vsega*), v pesmi *Zmagovalec* pa do narcizma, koncepta kompetitivne družbe, makiavelizma ("in če je treba, goljufa, / nasprotnike spotika, brca, / kriči, če njega kdo okrca, / in nikomur ne pomaga, / zanima ga le to, da zmaga"). Pesem je kritična tudi do neoliberalizma, ki temelji na *imeti*, ne na *biti*: "proste dni preživlja sam / sredi pokalov in priznanj".

V sklepni pesmi *Hvala vsem, ki to preberete* Rozman ubesedi literarno recepcijo, ki temelji na bralčevem odzivu: "Vsaka moja pesem v črkah spi, / dokler je ta, ki jo prebere, ne zbudi. / In če ga to, kar prebere, vsaj malo zadane / v dušo, srce ali v male možgane [...]". Njegove pesmi, kot sam implicitno nakazuje, vplivajo na bralca simpatetično (duša), katarzično (srce), pa tudi provokativno (antijunak). Rozmanovo poezijo, ki se intertekstualno navezuje na literarno zgodovino, odlikujeta inovacija in večpomenskost, zato je njegova presežna zbirka *Rimuzine in črkolazen*, letos na literarnem festivalu Oko besede nagrajena z večernico, odličen zgled večnaslovniške in izvirne avtopoetike.

Sprehodi po knjižnem trgu

Sabina Burkeljca

Damijan Šinigoj: Kjer veter spi.

Dob: Založba Miš (Srečanja), 2020.

Damijan Šinigoj je pisatelj, urednik, prevajalec, publicist in scenarist, pa tudi urednik revije Jamar, inštruktor jamarstva, jamarski reševalec, vodja izobraževanja pri Jamarski reševalni službi Slovenije in podpredsednik Jamarske zveze Slovenije; njegovo poklicno ukvarjanje z jamarstvom je povezano s tematiko mladinskega romana *Kjer veter spi*, o katerem bo tekla beseda. Avtor je v svojem prvem mladinskem romanu *Iskanje Eve* (Založba Miš, 2014), nominiranem za desetnico in večernico, s pomočjo socialnih omrežij, interneta in sodobne tehnologije v pustolovščini v živo združil najstnika Evo in Leona. Tokrat je "glavno vlogo" namenil jamam, ki jih zelo dobro pozna; skozi literarno zgodbo jih bodo spoznali tudi (mladi) bralci knjige, morda pa bo knjiga koga navdušila do te mere, da se bo vpisal v jamarski klub ter s pomočjo izkušenih jamarjev začel odkrivati skrivnostni svet podzemlja. Na slovenskih tleh imamo več kot 13.000 jam, nekatere med njimi so svetovno znane in turistično dobro obiskane, številne pa so "rezervirane" za profesionalne jamarje.

Rdeča nit romana *Kjer veter spi* je vpeta v podzemni oziroma jamski svet, kjer se odvija zgodba Blaža, najstniškega jamarskega pripravnika, in Irene, dekleta z rdečim mopedom, ki Blaža pripravi do tega, da jo odpelje na podzemno dogodivščino. Pripoved zaznamuje napet slog, ki ga premorejo redke knjige, pozitivno pa je tudi, da je pisatelj zgodbe spletel v kratkih

(naslovljenih) poglavjih (nekatera so dolga zgolj eno stran) – z gledišča učiteljice in mentorice branja je kratkost prednost, saj mladi berejo vse krajša besedila, dolžina pa jih tu ne bo odvrnila.

Blaž in Irena obtičita v jami in vse kaže, da se bosta morala zelo znajti, da bosta spet zagledala beli dan. Hkrati z njuno zgodbo poteka tudi iskanje v Kočevskem rogu pogrešanega uslužbenca Zavoda za gozdove, gozdarja Marijana; Šinigoj zgodbi zelo naravno prepleta in ju izmenjuje z vsakim poglavjem, iskalna akcija, prek katere podrobneje spoznavamo jamski svet oziroma reševanje iz jam, služi kot zelo dober okvir intimni zgodbi Blaža in Irene ter jo tematsko in vsebinsko smiselno dopolnjuje, tudi nadgrajuje. Pisatelj zna bralca ob koncu poglavja dobro držati v napetosti, tako da komaj čakamo nadaljevanje zgodbe, ki nikakor ni klišejska. Stvari se recimo zapletejo, ko Irena in Blaž v jami najdeta sode z nevarnimi odpadki, najdeta pa tudi – pogrešanega gozdarja. Toda zgodba se znova zaplete, saj Irena v jami pozabi telefon in se morata z Blažem vrniti ponj. (V tem trenutku, ko pišem oceno romana, sem tudi sama pozabila telefon, a k sreči ne v podzemlju. Sinhronost literarnega besedila in realnosti!) Stopnjevanje pri pustolovskih zgodbah ustvarja napetost, pričakovanje, željo po branju in tudi (bolj ali manj izrazite) telesne reakcije, zato je branje takih romanov zagotovo lahko katarzično (napetost in sproščanje le-te).

Odlični so tudi dialogi, ki si jih zlahka predstavljamo na filmskem platnu, kar ni presenetljivo, saj avtor medij filma dobro pozna. Dialogi so živi, sočni, realistični, doživeti in vanje (tudi v samo zgodbo) avtor vpleta humor, npr. s šalo o zajčku, ki je priskakljal mimo vrste pred trgovino čakajočih živali, a ga je vsakič, ko je šel mimo medveda, ta brcnil proč, saj ni maral vrivanja. Ko pa se je to zgodilo ne vem že kolikič, ga je medved le vprašal, kako to, da je tako vztrajen, pa je dolgouhec odgovoril, da mora pač odpreti trgovino.

Dialogi med Blažem in Ireno so tudi iskanje bližine med najstnikoma, ki se sramežljivo (Blaž) in nič kaj sramežljivo (Irena) zbližujeta ter počasi prestopata iz prijateljstva v simpatijo. Ta se razvija v živo, ne prek spleta, in še v izjemnih okoliščinah, ko sta ujeta v jami, v kateri se Blaž izkaže in premaga strah pred stikom z Ireno. Irena ga v zgornjem svetu ves čas izziva in mu kaže, da jo tudi on zanima, da pa so stvari med moškimi in ženskami povsem drugačne, kot to beremo v rumenih revijah pri frizerju. Odnos med glavnima protagonistoma je naraven, zelo živ in iskren, gledata si v oči, čutita se, v jami še toliko bolj, ko morata sodelovati, da bosta živa prišla iz nje. Tam Blaž prestane "inicijacijo" v fanta, ki se približa dekletu; Ireni namreč kaže nekaj, pri čemer je uspešen, njegova samozavest se v jami razvije, nič več ni mnenja, da si Irene ne zasluži, ker jo osvajajo največji frajerji na šoli.

Poprej si niti pomisliti ni upal, da bi jo utegnil zanimati. Blaž je simpatičen, zadržan najstnik iz povprečne in zdrave družine. Prav je, da je med literaturo za najstnike tudi knjiga, katere najstniški junaki nimajo težav s starši in jih ne zaznamuje hujša patologija, takšni, ki se lahko ukvarjajo sami s sabo in s hobiji, ki jih zanimajo. Se pa avtor pri enem izmed naslovov poglavij zanimivo poigra s stereotipi – poglavje namreč naslovi *Dve mami, en oče*. V jami prestane svojo iniciacijo tudi Irena, saj jo resnost položaja nekoliko strezni in vrže iz pretirane naivnosti, lahkomišelnosti in izzivalnosti. Spozna, da se iz resnih stvari ni dobro šaliti in da mora tudi sama tu in tam poslušati in popustiti, da se bo lahko vse dobro izteklo za vse vpletene.

Roman je prav tako zanimiv s stališča spoznavanja jamarstva: bralec se seznanja z nekaterimi dejstvi o jamarstvu, z nekaterimi izrazi (skozenjc, prasica ...), postopki reševanja, pripravami na spust v jamo, pa tudi z nekaterimi speleološkimi in drugimi značilnostmi jam. Mislim, da je tematika jamarstva v leposlovju za mladino izredno zanimiva in po krivici zapostavljena, saj jame predstavljajo poseben in velik del slovenske naravne dediščine. Pisatelj nam odkrije nekaj dejstev tudi o nesrečah v jamah, ki jih na srečo ni veliko, so pa nekatere zelo tragične. Tudi na tem mestu vplete humor: “A veste, kaj najprej naredi reševalec, ko ga pokličejo na jamarstvo intervencijo za jamarja?” “Srat gre!” “A pa veste, kaj naredi reševalec, ko potem izve, da gre na reševanje jamarja iz globoke in komplicirane jame?” “Še enkrat gre srat!”

Kjer veter spi ni poetičen roman, če izvzamemo sam naslov, pa še tega lahko razumemo dobesedno – veter namreč spi v jamah. Nekaj poetičnosti pa si pisatelj “privošči” ob koncu: ko se Irena in Blaž rešita iz podzemlja, se nad njima odpre nadzemesko lep svet, še “severni sij” je nad njima. Ta posrebrni njuno napeto pustolovščino, ki bi se lahko iztekla tudi bistveno manj srečno. Toda prav je, da se vse srečno izteče, prav je, da mlademu bralcu ostane lepo, da je po branju pomirjen, da zaupa v odrasle. Epilog pisatelj zaključuje s posrečenim sms-om, ki ga Irena pošlje Blažu: “Blaž, hvala za super avanturo. Dajva to ponoviti čez kakšnih 30 let. Rada te mam!” Zgodba je kljub fikcijskosti izpisana zelo realistično, skrb, da bi mlade vabila k posnemanju jamarstva, pa je odveč, saj avtor v notranjo vest Blaža in Irene v zadnjem poglavju zapiše, da jima je nerodno pri srcu, ker se je toliko ljudi angažiralo pri reševanju zaradi njune neumnosti.

Šinigojev mladinski roman *Kjer veter spi* z napeto pustolovsko zgodbo, prepričljivimi dialogi in portreti književnih oseb ter humorjem presega roman *Iskanje Eve*, zato pisatelju z jamarstvom *srečno* želim pisanje naslednjega mladinskega dela.

Sprehodi po knjižnem trgu

Gaja Kos

Igor Plohl: Lev Rogi v Afriki.

Ilustrirala Urška Stropnik Šonc.

Maribor: Založba Pivec;

Ljubljana: Zveza paraplegikov Slovenije, 2020.

Igor Plohl je na domačem literarnem prizorišču morda manj znano, a nika-
kor ne nepoznano ime, konec koncev ima za sabo že kar nekaj knjig, avto-
biografsko *Ne domišljaj si!*, mladinsko pustolovko *Pustolovščine v Prlekiji*,
predvsem pa štiri slikanice z levom Rogijem v glavni vlogi, ki imajo prav
tako avtobiografsko osnovo; no, pravzaprav še vse kaj drugega kot le osnovo.

V prvi slikanici *Lev Rogi: Sreča v nesreči* že na začetku izvemo, da je
zgodba o levu Rogiju dejansko avtorjeva osebna zgodba, ne nazadnje si
delita tudi ime: če Rogi preberemo nazaj, dobimo Igor! Po delovni nesreči
je bil Igor Plohl za gibanje primoran uporabljati invalidski voziček, kar
mu je sprva življenje postavilo na glavo, a z levjo močjo, vztrajnostjo in
pogumom (izbira živalskega lika gotovo ni naključna) mu je uspelo zaži-
veti samostojno in aktivno. Tudi smisla za hec avtor ni izgubil; ko opisuje
levovo stanje, zapiše: "Tudi misli so mu dobro tekle. Včasih celo za beda-
rije." Prva knjiga o levu Rogiju torej pripoveduje o obdobju od vseh "nikoli
več" (nikoli več ne bom mogel tega in onega in ...), ki so se mu podili po
glavi, do veselja in hvaležnosti za vse tisto, kar je ostalo neprizadeto in
nespremenjeno. Ob tem avtor vseskozi poudarja velik pomen družine in
prijateljev, ki so levu ob težkih trenutkih stali ob strani: "In ker je deljena

sreča dvojna sreča in deljena žalost polovična žalost, je bilo levu Rogiju kmalu bolj prijetno pri srcu." Prva slikanica je nastala deloma kot projekt avtorjevih učencev (Igor Plohl je namreč tudi učitelj), ki so poskrbeli za njeno (raznovrstno) likovno podobo.

Enotno podobo je lev Rogi dobil šele v naslednji slikanici *Lev Rogi najde srečo*. Tokrat ga je upodobila ilustratorica Urška Stropnik Šonc, za njena dela so značilne barvno živahne, ploskovite ilustracije na videz enostavnih potez, ki pa otroke pritegnejo z igrivostjo in simpatičnostjo. Tudi v tej slikanici avtor v uvodu oziroma predgovoru izpostavi, da gre za njegovo osebno zgodbo, poudari pa tudi svoj namen: "S pravljico *Lev Rogi najde srečo* sem želel opozoriti na to, da je vsaka invalidnost na začetku osebna življenjska tragedija, vendar ne vodi nujno v trajno žalost, popolno odvisnost od drugih in življenje na robu družbe. Invalidi lahko družbo bogatimo in v njej krepimo strpnost ter druge vrednote /.../" Začetek je podoben kot v prvi slikanici, a pred bralcem kmalu razgrne nove vsebine, vezane na novo življenje: lev Rogi začne spet opravljati svojo službo, znova vozi avto, ukvarja se s športom in nasploh samostojno zaživi. Gre torej za nekakšen panoramski pogled na življenje po levovi nesreči, v dodatku *Ko Rogi postane Igor* na koncu pa se nam avtor predstavi ob fotografijah iz svojega vsakdanjega življenja. S tem mladim bralcem na hitro, a vseeno precej učinkovito predstavi vsakdan človeka, ki za gibanje uporablja invalidski voziček.

Tretja slikanica, *Rogi in Edi na paraolimpijskih igrah*, izjemoma ne temelji na resničnih dogodkih, prav tako je za razliko od prvih dveh dejansko leposlovno-poučna. Zgodbo o Rogiju in risu Ediju, pomočniku trenerja za športnike invalide, ki skupaj obiščeta paraolimpijske igre, se selita s prizorišča na prizorišče in spremljata različne športe oziroma tekme, namreč vseskozi spremljajo okvirčki z različnimi informacijami o paraolimpijskih igrah, športnih disciplinah športnikov invalidov itd., na koncu pa sta dodani še kratki poučni besedili *Paraolimpijski šport v Sloveniji* in *O športu tekmovalcev na invalidskih vozičkih*. Poučni del slikanice postreže z zanimivimi informacijami, kar zadeva leposlovni del, pa ima le nekoliko preveč prepričevalen zaključek – sploh v slikanicah pogosto velja, da je manj več; to, kar je na koncu poudarjeno (invalidnost ni ovira ...), je bilo tako ali tako že lepo prikazano skozi celotno zgodbo in je zatorej kratko malo odveč.

Četrta iz serije slikanic o levu Rogiju, *Lev Rogi v Afriki*, je spet nastala po resničnih dogodkih, in sicer po avtorjevem potovanju v Tanzanijo. Razen slovarčka na koncu, v katerem najdemo razlago morebiti manj znanih besed (Masaji, baobab itd.), je ta povsem leposlovna, opisuje priprave na potovanje, polet in zaplet na letališču, obisk masajske vasi, doživetja

na safariju, zaokroži pa se s poletom v domovino, ki levu, pred nesrečo zagretemu planincu, postreže še z veličastnim pogledom na Kilimandžaro, kar da potovanju piko na i. Zgodbica je zanimiva že zato, ker se dogaja na drugem koncu sveta in bralca popelje na safari, med živali, ki jih lahko nepopotniki občudujejo le v živalskem vrtu, pa še tam ne vseh. Če je v resničnem življenju na potovanje odšel Igor Plohl, je logično, da se je v knjigi na pot odpravil lev Rogi, a ravno v tej slikanici je to nekoliko manj prikladno kot v prejšnjih, kjer je simpatičen levji lik gotovo pritegnil otroke; tudi tu jih, a tokrat je rahlo nenavadno, da lev odide na safari gledat leve in druge živali in da v okolju, v katerem levi ljudem predstavljajo kvečjemu nevarnost, obišče Masaje itd. Saj vidite, kam molim taco, kajne? V prejšnjih knjigah se živalski in človeški svet nista mešala, v zgodbah je dosledno obstajal le živalski (seveda z močnimi aluzijami na človeškega), toda ko pride do mešanja enega in drugega, utegne na določeni ravni to delovati nekoliko nenavadno oziroma nenaravno. Ne glede na to tudi najnovejša slikanica opravlja pomembno nalogo, ki si jo je zastavil avtor: s tematizacijo invalidnosti, ki je v domači književnosti za otroke (pa tudi mladostnike) sicer tu in tam prisotna, a je vedno znova dobrodošla, o njej ozavešča mlade in jim predaja pomembna sporočila o pomenu optimizma, iskanja rešitev, močne volje, vztrajnosti, radovednosti, učenja, pa tudi prijateljstva, solidarnosti in sprejemanja. Tudi slikanico *Lev Rogi v Afriki* na koncu spremlja nekaj fotografskega materiala, ki dokumentira pisateljevo afriško avanturo, avtor pa bralca v sklepnih odstavkih (ki niso več del levje zgodbe) napoti tudi do videoposnetkov na Youtubu. Ilustratorica je v knjigo nekaj afriškega duha vnesla ne samo s pisanostjo, pač pa predvsem z dekoracijo v obliki vzorčastih obrob strani in kam drugam umeščenih vzorčastih trakov ter z veznimi listi, na katerih najdemo tako vzorce z živalskih kožuhov kot tudi s tkanin in nakita afriškega prebivalstva.

Serija slikanic o invalidnem levu Rogiju, ki z dobro voljo omejitve ves čas presega in se zlepa ne odreče stvarjem, ki so ga že od nekdaj veselile, nedvomno opravlja pomembno poslanstvo, saj avtor svojo osebno izkušnjo približa otrokom skozi simpatičen lik (a tudi s fotografijami, ki domišljijski svet živali en, dva, tri predstavijo v človeško resničnost) in s tem pomembno prispeva k detabuizaciji invalidnosti oziroma ponuja jasne odgovore na številna vprašanja, ki se morda ob pogledu na človeka na invalidskem vozičku porajajo v otroških glavah. Otroke, ki imajo srečo, da lahko hodijo, skačejo in tečejo, torej skozi jasne zgodbe informira, tiste, ki so se nemara znašli v podobnih okoliščinah kot avtor, pa opogumlja in spodbuja ter jim z lastnim primerom kaže, kaj vse se da, če se le hoče.

NAGRADA ZA NAJBOLJŠO KRATKO ZGODBO 2021

Revija Sodobnost razpisuje natečaj za najboljšo kratko zgodbo leta 2021. Nagrada znaša **1000 evrov** in bo podeljena ob navzočnosti predstavnikov medijev in uglednih gostov na posebni prireditvi v Ljubljani. Nagrajeno zgodbo in pet nominiranih besedil bo objavila revija Sodobnost. Poslana besedila bo ocenjevala tričlanska žirija. Avtorji, ki želijo sodelovati, naj pošljejo **s šifro opremljena besedila v treh izvodih najpozneje do 10. marca 2021** na naslov: **SODOBNOST, uredništvo, Stare Črnuče 2b, 1231 Ljubljana**. Besedilom naj v posebni zaprti ovojnici (**označeni z isto šifro**) priložijo svoje podatke: ime in priimek, naslov, elektronski naslov ali telefonsko številko. Zgodba ne sme biti daljša od ene avtorske pole (30.000 znakov s presledki). Vsak avtor sme sodelovati samo z dvema besediloma, ki morata biti poslana ločeno. Avtorji ne smejo biti člani uredniškega odbora revije Sodobnost. Nagrada vsebuje tudi honorar za objavo zgodbe. Za objavo nominirane zgodbe bodo honorirane.

NAGRADA ZA NAJBOLJŠI SLOVENSKI ESEJ 2021

Revija Sodobnost razpisuje natečaj za najboljši slovenski esej leta 2021. Zmagovalec bo prejel nagrado v znesku **1000 evrov**. Podeljena bo na slavnostni prireditvi v Ljubljani. Šest najboljših esejev (vključno z nagrajenim) bo objavljenih v reviji Sodobnost. Besedila, ki jih bo ocenjevala tričlanska žirija, je treba poslati v treh izvodih do **10. marca 2021** na naslov: **KUD Sodobnost International, Suhadolčanova 64, 1231 Ljubljana**. Besedila avtorjev, ki ne bodo upoštevali vseh pogojev, bodo izločena. Pogoji so: a) besedila je treba opremiti s šifro, b) v posebni ovojnici, označeni z isto šifro, je treba priložiti ime, priimek, naslov, telefonsko številko in elektronski naslov, c) esej naj bo splošne oz. literarne narave; strokovnih esejev z opombami žirija ne bo upoštevala, č) avtorji smejo sodelovati z največ tremi prispevki, ki morajo biti poslani ločeno, d) avtorji ne smejo biti člani uredniškega odbora Sodobnosti, e) eseji ne smejo biti krajši od 20.000 in ne daljši od 40.000 znakov s presledki. Nagrada vsebuje tudi honorar za objavo eseja. Za objavo predlagani eseji bodo honorirani.